

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Afstudeerproject

WOI in België

Het dagelijks leven in Limburg en
omstreken

PROMOTOR
YVES VANNIJLEN
GESCHIEDENIS

SARAH GELAESEN
NEDERLANDS & GESCHIEDENIS
ACADEMIEJAAR 2013-2014

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Afstudeerproject

WOI in België

Het dagelijks leven in Limburg en
omstreken

PROMOTOR
YVES VANNIJLEN
GESCHIEDENIS

SARAH GELAESEN
NEDERLANDS & GESCHIEDENIS
ACADEMIEJAAR 2013-2014

Voorwoord

Als afsluitend werkstuk, van mijn drie jaar durende lerarenopleiding geschiedenis en Nederlands, schreef ik dit afstudeerproject. Toen de onderwerpen bekend gemaakt werden sprong 'Wereldoorlog I', een onderwerp dat mij al boeit van kinds af aan, mij meteen in het oog. Het onderwerp van mijn afstudeerproject zou dus aansluiten bij mijn keuzevak geschiedenis.

Ik ben met veel goede moed aan dit afstudeerproject begonnen en heb er, tot op het laatste moment, met plezier aan gewerkt.

Mijn bijzondere dank gaat uit naar meneer Yves Vannijen, die mij, gedurende het schooljaar 2013-2014, begeleid en bijgestuurd heeft in het vormen van mijn bachelorproef.

Daarnaast een welgemeend bedankt aan meneer André Vandersmissen en alle andere personen, die mij informatie bezorgd hebben, waar ik gebruik van kon maken.

Uiteindelijk wil ik graag mijn ouders en mijn zus bedanken, die mij de kans gegeven hebben om te studeren en mij steeds onvoorwaardelijk zijn blijven steunen.

Inhoudsopgave

1	De Grote Oorlog in Limburg	6
1.1	Verloop van de oorlog	6
1.2	Dappere verhalen uit Limburg	9
1.2.1	<i>Slag der Zilveren Helmen</i>	9
1.2.2	<i>Bezetting van Tongeren</i>	12
1.2.3	<i>Oorlog in Alken</i>	13
1.2.4	<i>De Grote Oorlog in het kleine Kanne</i>	15
1.2.5	<i>Oorlogsjaren in Wimmertingen</i>	16
1.3	De dodendraad	21
1.3.1	<i>Idee en opbouw</i>	21
1.3.2	<i>De dodendraad en de mensen</i>	23
1.3.3	<i>Gevolgen van de dodendraad</i>	25
1.3.4	<i>Slachtoffers van de dodendraad</i>	26
1.4	Oorlogskinderen... over de dodendraad	29
2	Kleding	31
2.1	Jaren die vooraf gingen aan WOI (1909-1914)	31
2.2	Oorlogsjaren (1914-1919)	33
2.3	Naoorlogse jaren (1919-1924)	35
3	Voeding	36
3.1	Gebak en zoetigheden	36
3.2	Reactie en hulp	38
3.3	Hongersnood?	40
3.4	Oorlogskinderen... over het gebrek aan voedsel	41
4	Ziektes	42
4.1	Spaanse griep	42
4.1.1	<i>Griep of gas?</i>	42
4.1.2	<i>Oorsprong van de ziekte</i>	42
4.1.3	<i>Verloop van de ziekte</i>	43
4.1.4	<i>Spaanse griep in Limburg</i>	43

4.2	Vlektyfus	44
4.2.1	<i>Tyfus onder de mensen</i>	44
4.3	Schurft	46
4.3.1	<i>Verloop van de ziekte</i>	46
4.3.2	<i>Mogelijke behandeling van de ziekte</i>	46
4.4	Loopgravenkoorts	47
4.5	Loopgravenvoet	47
4.6	Shellshock	48
4.7	Oorlogskinderen... over ziektes	49
5	Onderwijs	51
5.1	Goed en slecht getimede leerplicht	53
5.2	Onderwijs in bezet België	54
5.3	Onderwijs in niet-bezet België	56
5.4	Schoolkolonies in België	57
5.5	Oorlogskinderen... over onderwijs	58
6	Sport en spel	59
6.1	Kinderspelen	59
6.2	Onderscheid man en vrouw	61
Besluit		62
7	Didactisch luik	63
7.1	Inleidend deel	63
7.2	Wegwijs in de werkbundels	64
7.3	Leerplandoelstellingen en eindtermen	66
7.3.1	<i>Algemene doelstellingen</i>	66
7.3.2	<i>Doelstellingen socialiteit of maatschappelijke domeinen</i>	66
7.3.3	<i>Doelstellingen tijd</i>	66
7.3.4	<i>Doelstellingen ruimte</i>	66
7.3.5	<i>Doelstellingen bronnen</i>	66
7.3.6	<i>Eindtermen</i>	67
7.4	Doelstellingen	68
7.4.1	<i>Kennis</i>	68
7.4.2	<i>Vaardigheden</i>	68

7.4.3	<i>Attitudes</i>	68
7.5	Opbouw van de les	69
7.5.1	<i>Lesfase 1 (motivatie)</i>	69
7.5.2	<i>Lesfase 2</i>	70
7.5.3	<i>Lesfase 3</i>	72
7.5.4	<i>Lesfase 4</i>	74
7.5.5	<i>Lesfase 5 (herhaling)</i>	76
7.5.6	<i>Lesfase 6 (evaluatie)</i>	77
7.6	Beoordelingsschema	78
7.6.1	<i>Verduidelijking beoordelingsschema</i>	79
7.7	Werkbundels	80
8	Literatuurlijst	81
	Bijlagen	86

Inleiding

De Eerste Wereldoorlog. Een onderwerp waar reeds veel over geschreven is en die hoeveelheid zou, naar aanleiding van de honderdste verjaardag, alleen maar toenemen.

Toch wilde ik een ander werk neerzetten, dan de meeste boeken, verslagen en eindwerken die dit onderwerp behandelen. Door enkele werken te raadplegen en selectief te werk te gaan, kwam ik tot het dagelijks leven. Wat hield de kleine man, vrouwen en kinderen bezig in de periode '14 - '18? Hoe slaagden zij erin om hun gezin staande te houden in deze Grote Oorlog?

Bij de woorden 'het dagelijks leven' denkt men aan dialecten, grootmoeders recepten, humor, oude kaartspelletjes, paard en kar, de eerste winkels in de dorpsstraat, maar ook aan alcoholisme, roddelen over de buurvrouw, concurrentie tussen de twee bakkers in het dorp... Een te uitgebreide werkelijkheid om volledig te beschrijven. Iemand met een nostalgische kijk naar het verleden zal het dagelijks leven ook helemaal anders interpreteren dan een vooruitkijkend persoon. Ik heb mij daarom toegespitst op enkele, voor de hand liggende, thema's.

Ik begin mijn eindwerk met een korte uiteenzetting van het verloop van WOI in Limburg. Daarna ga ik dieper in op enkele Limburgse verhalen, die mij persoonlijk meteen hebben aangesproken tijdens het lezen. Ik ga verder met het bespreken van de klederdracht in het begin van de twintigste eeuw. Ook voeding, een onderwerp, dat zeker de nodige vragen zal oproepen bij de lezer, wordt uitvoerig besproken. Ik stelde mij dan ook de vraag of er sprake was van hongersnood in België tijdens WOI en ging op onderzoek uit. Hier vloeide meteen het volgende punt uit voort, ziektes. De meest voorkomende ziektes, hun symptomen en de behandeling werden uitgeschreven. Aangezien ik, als toekomstig leerkracht, de nodige interesse heb in het onderwijs, bleef ook dit onderwerp niet onbesproken. Ik heb me verdiept in het onderwijs, zowel in bezet, als in onbezet België. Uiteindelijk wordt ook aangehaald wat de kinderen, maar ook volwassenen, deden in hun vrije tijd. Al deze bevindingen heb ik aangesterkt met getuigenissen van oorlogskinderen.

Het bekomen resultaat werd uitgewerkt in een didactisch luik. Ik koos ervoor mijn didactisch luik op te stellen voor leerlingen van de eerste graad secundair onderwijs. Zij horen deze leerstof, volgens het leerplan, niet te behandelen. Toch vind ik dat ook deze leerlingen, zeker naar aanleiding van de honderdste verjaardag, moeten weten wat er zich heeft afgespeeld in België tijdens de periode '14-'18. Meer zelfs, hoe leefden en overleefden hun leeftijdsgenoten? Dit alles ontdekken zij door met de hele klas een workshop te volgen. Door zelf te exploreren en constateren bekomen de leerlingen een pakketje kennis, vaardigheden en attitudes die betrekking hebben op de Eerste Wereldoorlog.

Veel leesplezier!

1 De Grote Oorlog in Limburg

1.1 Verloop van de oorlog

Op 25 juni 1914 brengt de Oostenrijks-Hongaarse kroonprins Frans Ferdinand, samen met zijn echtgenote Sophie, een officieel bezoek aan Bosnië en Herzegovina. Op 28 juni 1914 brengt de troonopvolger een inspectiebezoek aan de troepen in Sarajevo. Nadien zou hij het stadhuis bezoeken. Daar is hij nooit aangekomen. De Servische student Gavrillo Princip vermoordde Frans Ferdinand van Oostenrijk en zijn vrouw Sophie. Zij lieten drie kinderen achter, Sophie (twaalf jaar), Maximiliaan (elf jaar) en Ernst (tien jaar).

Afbeelding 1: Kroonprins Frans Ferdinand met zijn familie

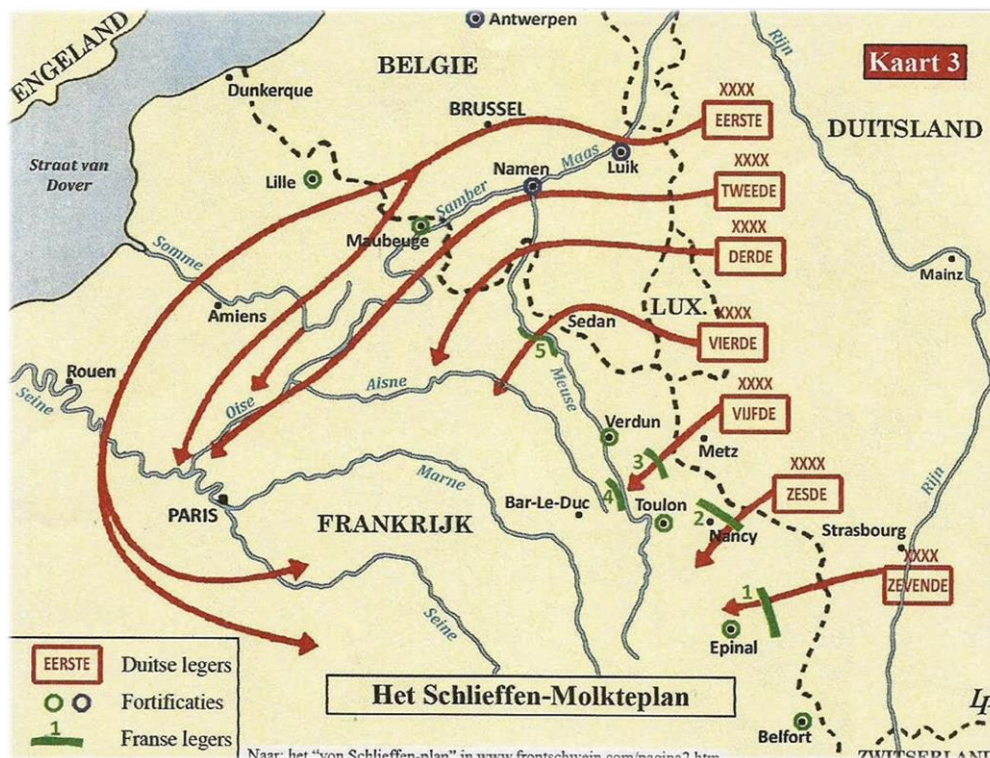

Afbeelding 2: Gavrillo Princip (1894-1918)

Na enkele weken van diplomatieke spanningen verklaart Oostenrijk-Hongarije op 28 juli 1914 de oorlog aan Servië. Vrijwel onmiddellijk treedt het radarwerk van de allianties in werking. Europa is na enkele weken in twee kampen verdeeld. Enerzijds de Centralen: Duitsland, Oostenrijk-Hongarije, het Turkse Rijk en Bulgarije. Anderzijds de geallieerden: Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland. Servië wordt onvoorwaardelijk gesteund door Duitsland. Enkele dagen na de oorlogsverklaring van Oostenrijk-Hongarije aan Servië, verklaart Duitsland de oorlog aan Frankrijk.

Op 29 juli 1914 wordt de versterkte vredesvoet afgekondigd. Deze houdt het midden tussen vrede en algemene mobilisatie. De elfde linie werd uitgebreid. Ongeveer vijfduizend manschappen trokken naar de vesting in Luik.

Op 2 augustus 1914 eist Duitsland vrije doorgang door België. Dit wekt verontwaardiging op. Alle opgeroepen soldaten vertrekken naar hun regimenten en de eerste oorlogsvrijwilligers melden zich aan. Het Kamp van Beverlo wordt bewaakt door een afdeling burgerwachten uit Gent.

Afbeelding 3: Schlieffenplan

Zonder een formele oorlogsverklaring valt Duitsland België binnen op 4 augustus 1914. De Duitsers breken onmiddellijk door de Luikse frontengordel en geraken over de Maas. Ze verkennen de zuidelijke kant van Limburg.

Duitse cavalerieregimenten proberen op 12 augustus 1914 het Belgische veldleger in de rug aan te vallen, maar deze aanval wordt afgeslagen bij Halen. Deze gebeurtenis gaat de geschiedenis in als 'De slag der Zilveren Helmen'. Voor de Duitsers is er versterking in aantocht.

Op 18 augustus 1914 staat het Duitse leger in de zuidelijke helft van Limburg opgesteld om naar het westen te trekken.

De Duitse noordflank loopt dwars door Limburg. Van september tot oktober 1914 houden Belgische militaire groepen stand. Hun weerstand wordt in oktober 1914 verbroken bij de kluis in Achel.

In Antwerpen hebben duizenden vluchtelingen en Belgische troepen zich verzameld. Op 10 oktober 1914 is de Val van Antwerpen een feit. De troepen van koning Albert trekken zich terug tot achter de IJzer. Na de befaamde onderwaterzetting van de IJzer houdt de Duitse opmars in november 1914 halt. De winter is in aantocht.

Op een oefenterrein in Limburg wordt het gebruik van het nieuwe aanvalswapen, chloorgas, getest. De eerste grote gasaanval wordt uitgevoerd nabij Steenstrate-Langemark en dit op 22 april 1915.

Stilaan ontstaan de eerste spionagenetwerken en de Duitsers reageren hierop met doodstraffen. In 1916 wordt de grens met Nederland afgesloten door de zogenaamde "Dodendraad". Deze "Dodendraad" had in vele Limburgse grensgemeenten een invloed op het dagelijkse leven. Denk maar aan smokkel, spionage, opvang van vluchtelingen naar Nederland...

Ook in 1916 vinden twee van de bloedigste veldtochten van Wereldoorlog I plaats. We hebben het dan over de Slag van Verdun, die startte op 21 februari 1916 en eindigde op 15 december 1916 en over de Slag bij de Somme, die begon op 1 juli en ten einde liep op 18 november 1916. Deze veldslagen eisen een miljoen dodelijke slachtoffers. Het Belgische leger blijft passief.

Op 6 februari 1914 treedt de oorlog in een beslissend stadium. Het geallieerde kamp wordt versterkt door de Amerikanen.

1918 is het jaar van de beslissing. De zelfstandigheid van Vlaanderen wordt uitgeroepen door de activisten.

De Duitsers dringen, voor het eerst sinds lang, door op Frans grondgebied. Deze "Duitse lente-offensieven" duren tot diep in de zomer. Het komt niet tot een definitieve doorbraak. De Belgische verdediging heeft succes.

Onder druk van de Vlaamsgezinde frontbeweging komt er beroering in het Belgische leger.

In augustus 1918 maken de geallieerden zich klaar om in de aanval te gaan. Ook België doet mee.

Op 28 september 1918 gaat het eindoffensief van start.

De wapenstilstand wordt gesloten op 11 november 1918. De Duitse troepen trekken zich massaal terug en dit doen ze via Limburg. In de Limburgse grensstations vormen zich ellenlange rijen goederenwagens.

In 1918 en 1919 nemen Belgische troepen deel aan de bezetting van het Rijnland.

De meeste Belgische veteranen mogen pas in 1919 naar huis.

Op 28 juni 1919 ondertekenen het Duitse rijk en de geallieerde regeringen het Verdrag van Versailles. België mag de Oostkantons en het neutraal gebied van Moresnet toevoegen aan het grondgebied. Ook Rwanda-Burundi wordt toegewezen aan België.

De wederopbouw van huizen, scholen, kerken en de volledige samenleving begint. Overal worden oorlogsmonumenten onthuld voor de gesneuvelden.

Tijd om even stil te staan bij enkele gebeurtenissen uit Limburg...

1.2 Dappere verhalen uit Limburg

1.2.1 Slag der Zilveren Helmen

Tot het arrondissement Hasselt behoort de stad Halen. Op 12 augustus 1914 vindt daar, in de vroege ochtend, een opmerkelijke ceremonie plaats. Honderden ruiters gaan in een vierkant staan. Velen onder hen zijn pas opgeroepen. Dat kon men opmerken omdat ze hun paarden niet helemaal onder controle hadden. De opperbevelhebber van de Belgische cavaleriedivisie, luitenant-generaal de Witte, roept kolonel Xhardez bij zich. Deze laatste is sinds kort de commandant van het vijfde regiment lansiers. Hij ontvangt van de Witte het gloednieuwe vaandel.

Afbeelding 4: Luitenant-generaal de Witte overhandigt het vaandel aan kolonel Xhardez

Ook maakt de generaal van dit moment gebruik om zijn manschappen toe te spreken:

“Vandaag zullen we waarschijnlijk aangevallen worden. Ik wil dat we overwinnen. Maar als dit niet de wil van de Voorzienigheid is, hoop ik aan de vijand en aan U allen te kunnen tonen hoe een Belgische generaal weet te sterven.”¹

Enkele uren later krijgt de cavaleriedivisie de optimale kans om zich te bewijzen. Sindsdien is de wapenspreuk van het vijfde regiment lansiers ‘Ab origine fortis’ (sterk van in het begin). Op hetzelfde moment, dat de Belgische ceremonie plaatsvindt, vertrekt in Borgloon een grootse Duitse legerkolonne, bestaande uit vier ruitersregimenten, enkele secties machinegeweren, een regiment jagers en veldartillerie. Ze vertrekken om een eenvoudige opdracht te volbrengen: de Belgische troepen afsnijden van Antwerpen. Ze passeren door Stevoort en Herk-de-Stad. De verontruste burgemeesters van deze gemeenten slagen erin om, via telefoon, het Belgische hoofdkwartier te Leuven, op de hoogte te brengen van de doortocht. De Belgische legerleiding heeft gelukkig al vlug in de gaten dat er hen een confrontatie te wachten staat aan de Gete te Halen. Er wordt onmiddellijk versterking gestuurd naar de aanwezige cavalerie. De opgeroepen manschappen bevinden zich op dat moment nog in Sint-Margriete-Houtem en beginnen aan een stevige wandeltocht van twintig kilometer.

Iets na achten zien enkele Belgische karabinier-cyclisten, die in Halen de brug over de Gete bezetten, de eerste Duitsers naderen. Het groepje, bestaande uit een twaalfstal vijandige

¹ VAN THUYNE, D., 1914; *De Duitsers komen*, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2010, 216 pagina's.

ruiters, wordt meteen verscheurd door Belgisch geweer- en mitrailleurvuur. Hierbij komen vier Duitsers om het leven. Even later sluipen een duizendtal Duitse jagers dichterbij. Wanneer ook de Duitse veldartillerie ter plaatse komt en hevig in het rond begint te schieten, zit er voor de tweehonderd Belgen niets anders op dan hun post te verlaten. Voordat de karabinier-cyclisten terug op hun fietsen springen en zich terugtrekken achter het station, willen ze eerst de Getebrug vernietigen. De ontploffing slaat slechts de helft van de brug weg, door een gebrekkige kwaliteit van het gebruikte dynamiet. Dit maakt het voor de Duitsers alleen maar gemakkelijker. Ze kunnen makkelijk het riviertje oversteken en zo Halen binnenvallen. Er worden Duitse verkenningsspatrouilles uitgestuurd. Uiteraard verloopt het binnenkomen van de Duitsers niet onopgemerkt voor de burgers. Pastoor Giot van Halen zal het later als volgt beschrijven:

“De inval der Duitschers te Haelen op 12en Oogst was barbaarsch. Zij stormden de huizen in met geweld, sloegen deuren en vensters tot splinters, zetteden den loop hunner geweren en revolvers op de borst der inwoners, dreven vrouwen en kinderen buiten, namen de mannen en jongens krijgsgevangen en plaatsten ze voorop, aan het hoofd van hun leger om hun tot schild te dienen tegen de kogels der Belgen. Zij werden vooruitgedreven met voetstappen en geweerkolfstooten, zoodat sommigen ervan tegen den grond rolden. De pastoor werd meegenomen en brutaal behandeld; gevolgd van een officier en verschillende soldaten moest hij de kerk openen, hun alle plaatsen en hoeken toonen en zelfs tot in de torenspits klimmen, om te zien of er zich geene soldaten of burgers ophielden.”²

Terwijl honderden Duitsers, in het centrum van het stadje, op nieuwe bevelen wachtten, was de Belgische cavalerie en artillerie volop bezig met het opstellen van een verdedigingslinie. De kanonniers zochten een plaats voor hun geschut, net achter de 55 meter hoge Mettenberg en de Bokkenberg van 71 meter hoog. De cavalerie stelt zich net voor die heuveltjes op, met aan hun linkerzijde de hoeve ‘IJzerwinning’. Na een korte poging om ook het station van Halen te verdedigen, zijn de Belgische cyclisten gedwongen zich terug te trekken. Tijd om zich in te graven hebben ze niet. De Duitsers zitten hen op de hielen. Uiteindelijk vestigen ze zich voor de Belgische ruitery, waar ze eigenlijk zullen functioneren als levend schild.

De Belgische artillerie begint vanaf de Mettenberg en de Bokkenberg het centrum van Halen te beschieten. De aanwezige Duitse ruitery wordt hier alleen maar zenuwachtiger van. Uiteindelijk geeft eskadroncommandant, Rittmeister von Kalnein, het sein tot aanval. De Belgische cyclisten, die nauwelijks beschutting hebben, beleven de schrik van hun leven, wanneer er een honderdtal roepende en tierende ruiters op hen afstormen. Uit angst en paniek beginnen ze op de aanstormende stofwolk te schieten. Aan beide kanten vallen er veel slachtoffers. De Duitsers kunnen de cyclisten snel overwinnen en vallen meteen daarna de Belgische cavalerie aan. Zij krijgen het bevel af te stijgen en te voet te vechten. In samenwerking met twee machinegeweren richten zij een ware ravage aan onder het Duitse paardenvolk. Toch geven de Duitsers niet op. Ze beginnen hun aandacht op de IJzerwinning te richten omdat ze daar veel beweging zien. De Belgische cavaleristen worden gelaten voor wat ze zijn. Het zijn vooral de cyclisten die al het leed te verduren krijgen. Uiteindelijk moeten de Duitsers besluiten dat al hun pogingen tevergeefs waren. In beide kampen wordt er een pauze gehouden om de gewonden te verzorgen en in veiligheid te brengen, om loslopende paarden te vangen en om zelf beschutting te zoeken. De cyclisten brengen hun gewonden naar de IJzerwinning.

² VAN THUYNE, D., 1914; *De Duitsers komen*, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2010, 216 pagina's.

Afbeelding 5: Manschappen en paarden rusten uit

Na hun twintig kilometer lange tocht komen de opgeroepen manschappen, kort na de middag aan, vanuit Sint-Margriete-Houtem. De soldaten vergaan van de dorst en zien er afgepeigerd uit, na hun tocht van drie uur onder een verzengende zon. Pastoor Cuppens van Loxbergen ziet deze mannen voorbijtrekken en beschrijft hen:

“Deze ‘piotten’ kwamen in ijlgang van Ste-Maria-Houthem, 6 uren (sic) van daar. Ik zie ze nog te Loxbergen voorbijtrekken, om twee ure ’s namiddags, bestoven en bezweet... Zij hielden op het kerkplein eenige minuten rust vooraleer in stormloop op Velpen aan te jagen. Een officier, dien ik verzocht mij toe te laten aan de jongens eenige verversching aan te bieden alleer zij verder togen, antwoordde mij, dat zij geen stond langer mochten poozen, hoe dorstig en hoe afgemat zij er ook uitzagen. Deze troepen waren voornamelijk samengesteld uit West-Vlamingen van rond Kortrijk en uit Walen van Doornik en omstreken.”³

Tijd voor rust was er dus niet, want de vijand kwam weer opzetten en bestookte nu de IJzerwinning. Het Duitse geschut richt een zware ravage aan onder de Belgen, hoewel ze zich goed proberen te verweren. Net op het moment dat de Belgische verdedigingslinie lijkt te breken gebeurt er iets vreemds. Duitse officieren beweren dat zij Belgische versterkingen zagen afkomen en vrezen een enorme overmacht. Ze trekken zich terug tot achter de Gete.

Dit zal de enige overwinning zijn die het kleine Belgische leger op eigen kracht zal halen in de Eerste Wereldoorlog. De betaalde prijs is echter heel hoog.

“Het gevecht bij Halen kostte aan de Belgen waarschijnlijk tussen 160 à 180 man aan doden. De cavalerie had 11 doden. De cyclisten 30 man. De rest waren allen militairen van de 4de Gemengde Brigade. Het aantal gewonden mag over de 500 worden geschat... De Duitsers hadden ongeveer 150 doden en verloren waarschijnlijk een 250 krijgsgevangenen. Verder bij de 600 paarden, waarvan er wel 400 gedood zullen zijn.”⁴

Een kleine maand later bezoekt journalist François Oljff het slagveld in Halen. Er is geen enkel object achtergebleven op het terrein. Zijn gids heeft daar een verklaring voor.

³ VAN THUYNE, D., 1914; *De Duitsers komen*, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2010, 216 pagina's.

⁴ VANTHUYNE, H., *De dag dat cavalerie voor 't laatst storm reed*, Halen, Museum Slag der Zilveren, 1984, 124 pagina's.

“Mijn gids vertrouwde me toe dat de veldslag nauwelijks gedaan was of er verschenen gewetenloze dieven op het terrein. Het waren gewelddadige en onbeschofte individuen die het leger volgden en die meteen het slagveld afschuimden om de doden te beroven. De meesten verzamelden op die manier een aanzienlijke buit van goudstukken en andere waardevolle objecten.”⁵

1.2.2 Bezetting van Tongeren

Frans Meyers werd voor het eerst burgemeester van Tongeren in 1876. Hij vervulde deze taak tot 1878. In 1885 trad de katholieke advocaat terug in functie tot 1911. Hij werd opgevolgd door zijn partijgenoot, notaris Florent Delvigne. Hij zou burgemeester zijn van 1912 tot aan zijn dood in 1924. Op hem viel dus het lot burgervader van Tongeren te zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog, een taak die hij waardig vervulde.

In de eerste dagen van augustus 1914 kon men reeds Duitse troepen en geïsoleerde militairen door Tongeren zien trekken. De eigenlijke bezetting vond plaats op 9 augustus 1914.

Luitenant Henke werd op 10 augustus aangesteld als eerste Duitse stadcommandant. De inwoners van Tongeren zagen hem als een ‘eerlijk en rechtschapen’ man. Helaas kon de goedheid van deze man de dramatische gebeurtenissen van 18 en 19 augustus niet voorkomen. De aanwezigheid van franc-tireurs zou in Tongeren, net zoals op vele andere plaatsen in België, tot nodeloos geweld leiden.

Afbeelding 6: Parade van de Belgische troepen

Op 18 en 19 augustus trokken Duitse troepen, in totaal zo'n tienduizend soldaten, door de stad Tongeren. De discipline in het Duitse leger bleek gebrekkig te zijn. Op de Maastrichtersteenweg, ter hoogte van de gemeente Berg, konden ooggetuigen omstreeks 20 uur het volgende waarnemen:

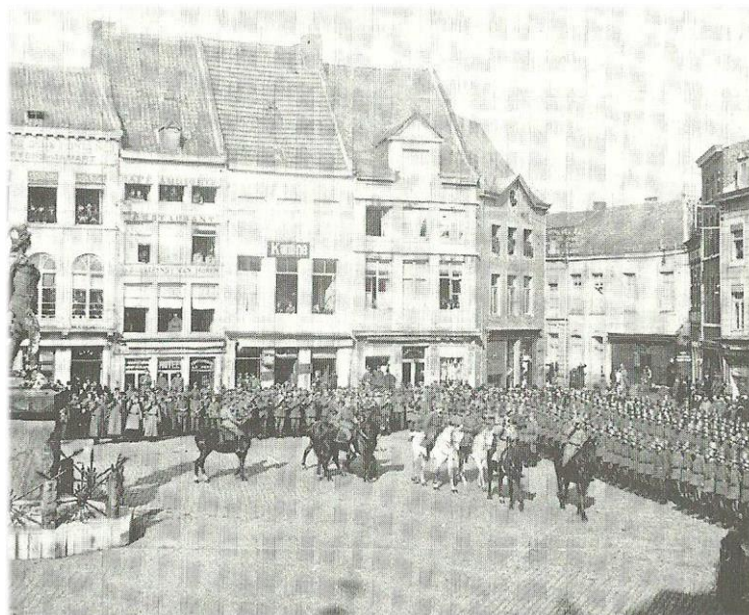
“Opeens hoorden zij fluiten en twee soldaten vuurden hun revolver af in de lucht. Daarna klonk het bevel ‘Karabinenfeuer!’ en ogenblikkelijk werd er geschoten over den ganschen steenweg heen. Honderden soldaten kwamen aangelopen en vuurden hunne wapens af”⁶

⁵ VAN THUYNE, D., 1914; *De Duitsers komen*, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2010, 216 pagina's.

⁶ HELSEN, J., e.a., *2000 jaar Tongeren*, Hasselt, Uitgeverij Concentra, 1988, 238 pagina's.

Er vielen verschillende doden. De inwoners werden met veel geweld verdreven uit hun huizen. Ze werden gedwongen de stad te verlaten, maar de deuren van hun huizen moesten open blijven staan. Een honderdtal, met brandende fakkels gewapende, soldaten sloegen deuren en vensters stuk. Nabij het station gingen zeven huizen, waaronder het huis 'de Schaetzen', het huis van Huybrigts en het hotel 'Frey' in vlammen op. Er werd ook geprobeerd om de poort van de Onze-Lieve-Vrouwekerk aan de kant van het Vrijthof in te slaan met bijlslagen. De Paters Minderbroeders en de Zusters Clarissen werden uit hun klooster gedreven. Burgemeester Florent Delvigne, arrondissementscommissaris Caïmo, Arnould Schaetzen, E.H. Deken en pastoor Lahajje werden als gijzelaars opgesloten in het stadhuis en met de dood bedreigd. Menig huis en winkel in de Maastrichterstraat werd geplunderd.

Tijdens de schietpartijen werden er twaalf burgers gedood door de Duitsers. Velen van hen waren nog erg jong. Tot de slachtoffers behoorden Pieter Jozef Daemen, echtgenoot van Maria Carolina Tits en Joannes Van Mechelen, echtgenoot van Maria L. Castermans. Zij lieten ieder een vrouw achter. Verder overleden drie ongehuwden. De behanger Barth. H. Rubens, schoenmaker Willem J. Franssen en de tweeëntwintigjarige strijster Eugénie M-C Van den Bosch. Ook sigarenmaker Pieter J. Merken en Gerardine M. Kuijpers lieten het leven. Verder de vier jongste slachtoffers: Martinus G.T. Tielens, dertien jaar oud; Eugène Dieu, een zestienjarige schrijnwerker; Joseph I.S. Nijs, een jongeman van achttien jaar die overleed aan zijn verwondingen op 15 januari 1915 en de twintigjarige handwerker Pieter Dorenberg. Pieter van Berg sluit de rij af. Hij werd met bajonetsteken afgemaakt.

Afbeelding 7: Schouwing van het Duitse leger op de Grote Markt te Tongeren (1914)

1.2.3 Oorlog in Alken

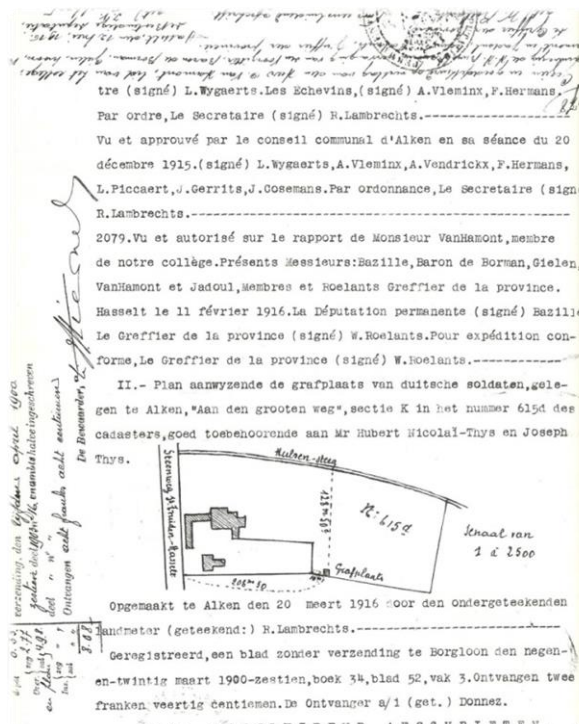
Burgemeester Laurent Wijgaerts werd in 1895 burgemeester en was dus ook de burgervader van Alken tijdens de Eerste Wereldoorlog. Iedere maand moest hij naar Tongeren om verslag uit te brengen bij de Duitse militaire overheid. Hij reed iedere keer te paard naar Tongeren. Wijgaerts kwam volgens de Duitsers echter niet onderdanig genoeg over en als straf namen ze zijn paard af. De burgemeester moest vanaf dat moment dus iedere maand te voet naar Tongeren.

Alken kreeg voor het eerst te maken met de Eerste Wereldoorlog op 9 augustus 1914. De Duitsers naderden café 'De Mastel', op de hoek van de Steenweg en de Lokerstraat. Uitbaatster Lucie Vos, weduwe van Hubert Cosemans, verstopte zich samen met enkele familieleden en kennissen in de kelder. In de omgeving werd er geschoten. Door wie er geschoten werd is nooit duidelijk geworden. De Duitsers dachten dat er vanuit het café geschoten werd, want onmiddellijk bestormden zij de zaak. De eerste persoon die ze vonden, Victor Haesevoets, werd ongenadig afgemaakt. De Duitsers namen nog een kijkje in de kelder, maar vonden niemand. Daarop volgend staken ze het huis in brand. Lucie Vos kon hieraan niet ontkomen en werd levend verbrand. Haar dochter, Mathilde Cosemans en haar driejarige kleindochter, Sidonie, vluchtten over een veld achter het huis. Er werd nog op hen geschoten, maar zij ontsnapten. Ook Gustaaf Cosemans, broer van Hubert Cosemans, en een kompaan konden ontsnappen.

Een tweede drama speelde zich af in café 'Bij Pie van Boussu', ook gelegen op de Steenweg, tussen de Vliegstraat en de Hendrikstraat. Bij het naderen van enkele Duitse lansen renden enkele mensen het café binnen om via de achterdeur te kunnen vluchten. Uitbater Pieter Bogers opende de deur voor de aanstormende Duitsers. Toch werd hij neergeschoten. Ook dit café werd platgebrand.

Het derde slachtoffer viel die dag in de Stationsstraat. Ernest Moulckers kwam vanuit Sint-Truiden om zijn broer te bezoeken. Hij werd tegengehouden door de Duitsers en gefouilleerd. Toen bleek dat Moulckers een revolver bij zich droeg werd hij neergeschoten.

Ook de Duitsers verloren die dag enkele mannen. Wederom op de Steenweg, ter hoogte van de Hulzenstraat, lag een patrouille van vijf Belgische lansen in een hinderlaag. Zij schoten twee Duitse lansen dood, waarna ze konden vluchten. De twee Duitsers werden in een weide in 't Hulzenveld begraven. Deze grond was eigendom van Hubert Nicolai. Nicolai werd verplicht om de graven "ten eeuwigden dage" te onderhouden. Hij was immers zo slim om de grond, en dus ook de verplichting, weg te schenken aan de gemeente. Later werden de twee lichamen gerepatriëerd.

Afbeelding 8: Laatste bladzijde uit de akte van schenking aan gemeente Alken

Op 17 augustus liet de Alkense aannemer, Jules Gerard, via een telefoongesprek weten aan zijn leverancier in Diest dat een lot kasseien niet geleverd kon worden, door de aanwezigheid van de Duitsers. Zijn boodschap werd onderschept en Jules werd samen met zijn zoon Benoni meegenomen naar Hasselt. Wat er onderweg gebeurde is nooit duidelijk geworden. Zeker is dat Jules werd doodgeschoten. Zoon Benoni kon vluchten, werd in het been geschoten en voor dood achtergelaten.

Op 18 augustus werd Diest ingenomen door de Duitse legers. Dit onder leiding van Von Kluck en Von Baluw. Daarmee kwam er een einde aan het oorlogsgeweld in Alken. Die enkele dagen oorlog in het dorp had het leven gekost aan zes Alkense burgers. Daarnaast stierven er nog eens negentien Alkenaren aan het front. Zware verliezen heeft Alken echter niet geleden tijdens de Eerste Wereldoorlog als we kijken naar de cijfergegevens. Bij de start van de Grote Oorlog telde Alken ongeveer 3 700 inwoners en bij het aflopen van de oorlog steeg de bevolking naar ongeveer 4 000 personen.

1.2.4 De Grote Oorlog in het kleine Kanne

In een uithoek van Limburg, op nauwelijks vier kilometer van Maastricht, vinden we het kleine dorpje Kanne terug. Tijdens de begindagen van de oorlog blijft hier alles vredig. Pas op 16 augustus komen de eerste Duitsers aan in het kleine dorpje. Toenmalig burgemeester, Félix Poswick, doet er alles aan om het hen zo goed mogelijk naar hun zin te maken. Ook de inwoners willen de Duitsers niets in de weg leggen.

Félix Poswick krijgt bezoek van zijn vriend Jean Derriks. De advocaat is samen met zijn vrouw en zes kinderen op de vlucht geslagen uit Rukkelingen. Kanne is zijn laatste stopplaats, voor hij verder trekt naar het veilige Nederland. Het huis van de burgemeester ligt immers net op de grens tussen België en Nederland. Vanuit zijn woning ziet Félix de donkerblauwe uniformen van de Nederlandse grenswachters heen en weer marcheren. Hij kent de Nederlandse luitenant Buwalda en roept hem binnen om een glaasje te drinken. Niet veel later wordt er aangebeld. Een Duitse officier komt melden dat er Duitse troepen door het dorp zullen passeren. Als er iets misloopt zal de burgemeester hiervoor verantwoordelijk worden gesteld, zegt hij. De officier kijkt een beetje vreemd naar de Nederlandse luitenant, maar verder gaat de argwaan niet. Integendeel, ze drinken samen nog een glas. Even later marcheert het eerste peloton Duitsers het dorp binnen. Zij zijn zich van geen kwaad bewust en stralen zelfzekerheid uit. Ze weten echter niet dat de grens België-Nederland door het midden van deze straat loopt. De soldaten die uiterst rechts van de straat marcheren, bevinden zich eigenlijk op neutraal grondgebied. Iets zenuwachtig doet een Nederlandse grenswachter het peloton stoppen. Hij legt rustig uit wat het probleem is en de Duitsers besluiten verder te marcheren op de linkerhelft van de straat. Een extra vijand kunnen ze best wel missen, naast die stugge Belgen.

Op dinsdag 18 augustus rijdt er, rond 21 uur, luid lachend en zingend, een groep soldaten door het dorpscentrum van Kanne. Wat later op de avond trekt er ook een kolonne cavaleristen en infanteristen voorbij.

Félix Poswick loopt naar buiten om de Duitsers goedgezind te houden. Aan de overkant van de straat neemt ook luitenant Buwalda een kijkje en hij schudt zelfs twee Duitse officieren de hand.

Opeens weerklinken er drie fluitsignalen, gevolgd door een geweerschot, achteraan in de kolonne. Anna Regers, mevrouw Poswick, vreest meteen het ergste en denkt dat haar man werd neergeschoten. Ze durft niet naar buiten te gaan. Ze haalt haar twee dochters van acht en tien jaar oud uit bed en vlucht samen met de gasten naar de kelder. Buiten blijven de

geweerschoten zeker tien minuten weerklinken. Ze slaan in op de gevels en verbrijzelen tientallen ruiten, maar er vallen geen doden, zelfs geen gewonden. De burgemeester heeft zich kunnen schuilhouden achter de kapel en vlucht samen met enkele inwoners Nederland binnen.

In de kelder viert de angst hoogtij. De bewoners horen de Duitsers naar de voordeur stappen en aanbellen. In de kelder durft niemand zich te verroeren. Enkele ramen worden stukgeslagen en het aanbellen blijft duren. Uiteindelijk rapen Anna Regers en Jean Derriks al hun moed bij elkaar. Elk met één van hun kinderen aan de hand en in het gezelschap van de meid Berthe Kusters, openen ze de voordeur. Daar komen ze oog in oog te staan met enkele zwaar bewapende Duitsers. Anna Regers smeekt:

“U mag alles meenemen wat u wilt. Alles wat hier in het huis aanwezig is, staat ter uwer beschikking. Maar laat ons alstublieft naar buiten gaan zodat we kunnen vluchten naar Nederland.”⁷

De soldaten stellen de inwoners op hun gemak door te zeggen dat ze niet meer zullen schieten. Ze laten een grote hond binnen en vertrekken even later weer opnieuw. Opgelucht willen Anna en Jean via de gang terugkeren naar de kelder. Zo ver geraken ze zelfs niet. Via de achterdeur stormen plots een twintigtal Duitse soldaten het huis binnen. Ze schieten de vrouw, die nog steeds haar jongste dochter aan de hand heeft, een kogel in het hoofd, recht boven haar rechteroog. Zonder ook maar enig geluid te maken, valt Anna dood neer op de koffers van de familie Derriks. Advocaat Derriks krijgt een bajonetsteek in de borst. Hij slaagt er nog net in zijn vierjarig zoontje in handen te geven van de meid. Hij doet verwoede pogingen om rechtop te blijven staan, waarbij hij bloedsporen achterlaat op de muren. Hij fluistert: “Ik denk dat ik ga sterven”. Moeizaam probeert hij een kant uit te kruipen, tot hij aan de keldertrap bewegingsloos blijft liggen.

Na deze wandaden doorzoeken de Duitsers het huis. Ze slaan de meubels kapot en trachten het huis in brand te steken. Het vuur dooft, gelukkig voor de twaalf anderen die nog steeds in de kelder verblijven, snel weer uit.

Burgemeester Poswick verlaat na enkele uren zijn schuilplaats en keert huiswaarts. Het huis is volledig afgesloten en van binnenuit komt er geen reactie. Wanneer hij uiteindelijk zelf binnenraakt treft hij al snel de lichamen aan van zijn vrouw en zijn vriend, in enkele plassen bloed. Hij roept dokter Emiel Lenaers er nog bij, maar ook hij kan niet vermijden dat Jean Derriks anderhalf uur later zal sterven.

Burgemeester Félix Poswick kan maar niet begrijpen waarom de Duitsers zo agressief werden. Het is volgens hem onmogelijk dat er burgers geschoten hebben op Duitse soldaten. Bij het uitbreken van de oorlog had Poswick immers het bevel gegeven aan de bevolking om alle vuurwapens binnen te brengen. Hij ging zelfs meerdere malen op huisbezoek om er zeker van te zijn dat dit bevel werd opgevolgd.

1.2.5 Oorlogsjaren in Wimmertingen

De begindagen van de Eerste Wereldoorlog in Wimmertingen zijn nauwkeurig opgetekend door toenmalig pastoor E.H. Louis Hoebrechts. Louis Hoebrechts werd in 1868 geboren te Montenaken. Nadat hij een tijdje als pastoor fungeerde in Schalkhoven werd hij op 13 april 1914 in Wimmertingen onthaald als nieuwe pastoor.

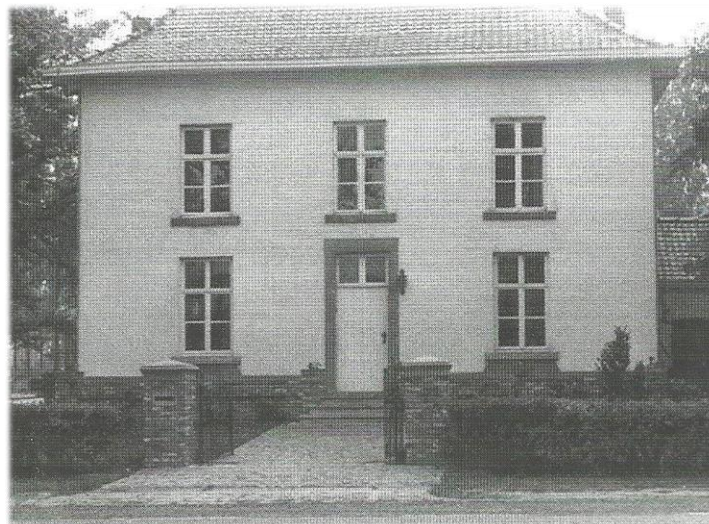
⁷ VAN THUYNE, D., 1914; *De Duitsers komen*, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2010, 216 pagina's.

Afbeelding 9: Aankondiging in Het Belang van Limburg

Hij ging op rust op 1 november 1936 en overleed op 19 december 1960. Meneer Hoebrechts werd tweeënnegentig jaar oud.

De huidige pastorie, die men nu kent in Wimmertingen, gelegen in de Smetstraat, werd pas in 1938 gebouwd. Daarvoor verbleven de pastoors in de 'oude pastorie', gelegen op de Luikersteenweg, tegen de grens met Kortessem. Dit is nu de huidige woning van de familie Mommen.

Afbeelding 10: Oude pastorie

Iets wat de pastoor niet schreef in zijn dagboek, maar wel door menig Wimmertingenaar verteld wordt is het volgende. Er waren altijd wel wat jongens die zich geroepen voelden om de pastoor te helpen met karweitjes opknappen. Vlak voor de Duitse inval vroeg Pastoor Hoebrechts hen om hem te helpen bij het begraven van zijn flessen wijn. Ze werden begraven onder de plaveien van de achterdeur van de pastorie. Niemand heeft ooit geweten of de wijnflessen werden opgegraven.

Wat de pastoor wel noteerde...

Maandag 3 augustus 1914 verklaart Duitsland de oorlog aan België en Frankrijk. De volgende dag rukken de Duitse troepen België binnen. Op woensdag 5 augustus merken de inwoners van Wimmertingen dat er iets op til is. Vanuit Tongeren komen heel wat rijkswachters voorbij, richting Hasselt. De dag nadien al, verschijnen de eerste Duitsers. Om vijf uur 's morgens trekken er achttien soldaten richting Alken. Om acht uur volgen een honderdtal Huzaren. Omdat de tram, die van Hasselt komt, niet meteen halt houdt na hun bevel, wordt hij beschoten. Hierbij doden ze één reiziger. Pastoor Hoebrechts noteerde zijn naam niet. Het ging om telegraafbediende Arthur Swartenbroekx, geboren in Geetbets en woonde te Hasselt.

Op zaterdag 8 augustus noteert de pastoor achttien voorbijtrekkende Huzaren en zondag 9 augustus volgen er nog eens vierentwintig om acht uur en maar liefst 164 omstreeks half elf. Allen trekken ze richting Alken, waar die dag vijf doden vallen en enkele huizen afbranden. (zie 1.2.3)

Op maandag 10 augustus ziet de pastoor de eerste Belgische soldaten voorbij trekken richting Kortesseem. In de namiddag keren ze weer terug. Op 11 augustus volgt de grote Duitse invasie. Om drie uur in de namiddag komt de voorwacht van een Huzarenregiment aan. Om half zes arriveert het regiment zelf, dat in Wimmertingen wenst te overnachten. De generale staf zal overnachten in het kasteel, terwijl Zijne Koninklijke Hoogheid, Prins Friedrich Karl, met zijn adjudant en twee andere officieren op de pastorie wensen te verblijven.

“*Na gesoupeerd te hebben...*”⁸, schrijft pastoor Hoebrechts, gaat de prins, samen met zijn twee officieren naar het bivak in het park van het kasteel. De adjudant blijft in de pastorie. Op woensdag 12 augustus vertrekt het ganse regiment rond half zeven 's morgens naar Hasselt, waar de Post en de Nationale Bank geplunderd worden. Van daaruit trekken ze verder naar Diest. In Halen wordt het Duitse leger een halt toegeeroepen door onze Belgen. (zie 1.2.1)

Die woensdag en ook donderdag 13 augustus blijft het rustig in Wimmertingen. Stille voor de storm, want donderdagavond rond half twaalf wordt Wimmertingen overspoeld met Duitse soldaten, die terugkeren van Halen. Zij blijken volledig uitgeput te zijn en blijven de hele nacht op de steenweg staan of zitten. Vrijdagochtend om vijf uur krijgen zij het bevel te blijven. De soldaten trekken binnen bij de bewoners tot het bivak geïnstalleerd is. Opnieuw vertoefde de Generale Staf in het kasteel en de officiersstaf in de pastorie. Één regiment kan zich huisvesten op de weide van het kasteel, het andere op Herbroek. De soldaten beginnen onmiddellijk voor hun mannen en paarden te zorgen. Er wordt hout bijgehaald, vuren aangelegd om het eten te bereiden, hooi en water bijgehaald voor de paarden...

Oude Wimmertingenaren vertellen nu nog steeds hoe ze zagen dat de gewonde paarden op de weide achter het kasteel werden verzorgd. Sommige dieren waren er zo erg aan toe dat zij niet meer te redden waren. Zij werden ter plaatse afgemaakt en in een soort massagraf begraven. Over hoeveel edele rijdieren het dan gaat, kan niemand precies zeggen.

Op zaterdag 15 augustus breekt de eerste rel tussen de Duitse soldaten en de inwoners van Wimmertingen los. De Duitsers vinden bij Nicolaas Clerinx op de Hoogbrug, een duif die het merkteken van Antwerpen op de veren draagt. Zijn drie zonen Jozef, Victor en Lambert worden meegenomen naar het kasteel. Daar worden ze aan een boom in het park gebonden. Uiteindelijk worden zij in het kasteel voor de Generale Staf geleid. Twee van hen dragen een witte blinddoek, één zoon een rode. Hieruit kan kasteelheer en toenmalig burgemeester, Ridder Emile de Grady de la Neuville, afleiden dat er waarschijnlijk één van hen gefusilleerd zal worden. Diens dochter, juffrouw Marguerite, spreekt vloeiend Duits en smeekt om het leven van de drie jongemannen. Er wordt niemand gedood, maar de broers worden per auto naar een kamp in Duitsland gebracht. Na een straf van bijna zes maanden, keren zij gezond terug. De vondst van die reisduif heeft duidelijk wantrouwen opgewekt bij de Duitsers. Diezelfde dag nog doorzoeken zij het kasteel en de kerk, waarbij ze de Belgische vlag in beslag nemen. Nog diezelfde avond worden er zestien mannen van Wimmertingen opgesloten als gijzelaars in het huis van Leo Blokken.

⁸ GILISSEN, T., *OORLOG in Wimmertingen*, Wimmertingen, Werkgroep W700, 2012, 128 pagina's.

Afbeelding 11: Huis van Leo Blokken

Maandag 17 augustus, nog voor het ochtendgloren, krijgen de Huzaren het sein dat het tijd is om te vertrekken en dat doen ze ook. Tot elf uur trekt er zware artillerie door het dorp en in de namiddag is het voetvolk aan de beurt. Een deel daarvan blijft bij de burgers overnachten. Er staat Wimmertingen opnieuw een bewogen avond te wachten. Gemeentesecretaris Louis Buckinx, Jozef Bas en Pieter America worden als gijzelaars op het kasteel gebracht. Om tweeëntwintig uur worden enkele schoten gelost. Er ontstaat paniek. Alhoewel men alle wapens van de inwoners in de namiddag heeft opgehaald, klinkt de kreet: "Man hat geschossen!" Aan de inwoners wordt onmiddellijk verbod gegeven nog buiten het huis te komen. Plots vliegen enkele soldaten de woning van Leo Gerrits binnen. Dat is het huis vlak tegenover het kasteel, waar nu 'De Plantenhoeve' gevestigd is.

Ze roepen dat hij het schot gelost heeft. De bewoner ontkent. Zelfs de Duitser, die de nacht daar gaat doorbrengen, houdt vol dat deze man niets gedaan heeft. Zonder hem de tijd te geven zich aan te kleden moet hij mee. Gedurende anderhalf uur wordt hij, blootvoets en in zijn hemd, op straat heen en weer gedreven door stoten en slagen. Ondertussen wordt zijn huis doorzocht en worden zijn vrouw en kinderen met de dood bedreigd. Uiteindelijk mag hij zich aankleden en wordt hij naar het kasteel gebracht, waar hij op een stoel gebonden wordt, naast Pieter America.

De twee andere gijzelaars moeten op de vloer blijven liggen. Tot in de vroege morgen worden deze vier mannen geplaagd en met de dood bedreigd. Ze worden meegenomen door oprukkende Duitsers tot aan de grens van Alken, vanwaar zij weer teruggejaagd worden.

Ook dinsdag 18 augustus blijven de Duitse troepen voorbijtrekken. Juffrouw Marguerite de Grady krijgt in de namiddag van een Duits officier te horen dat de volgende dag een veldslag zal plaatsvinden achter Alken en dat de granaten van de Belgische kanonnen tot in Wimmertingen zouden vallen. De officier vindt dat het haar plicht is om met haar oude moeder te vertrekken. Acht gezinnen, allemaal wonende langs de Luikersteenweg, slaan samen met haar op de vlucht. De slag achter Alken zal echter nooit plaatsvinden. Wel nemen een honderdtal soldaten die avond hun intrek in het kasteel. De dag nadien, na hun vertrek, kan men vaststellen dat zij op dezelfde woeste wijze hebben huisgehouden als in andere kastelen, waar de eigenaars afwezig waren. Huisknecht Louis Vanginderhuizen haast zich om de dames van Grady en de gevluchte bewoners terug te roepen. Het voorbijtrekken van de troepen duurt nog een achttal dagen, maar zij blijven hier niet meer overnachten.

Gedurende drie weken blijft er wel nog een wacht van vijftientig soldaten aanwezig, onder bevel van een Feldwebel, om de brug over de beek te bewaken. Zij gaan meerdere keren op plundering in verlaten huizen of zij eisen van de thuisblijvers eetwaren en drank. Pastoor Hoebrechts schrijft:

“Het was een grote opluchting voor de mensen van het dorp toen de laatste Duitser weg was.”⁹

Helaas, de Duitsers keerden snel terug. Op 12 december komen de Huzaren opnieuw aan in Wimmertingen en ze besluiten hier de winter door te brengen. Gelukkig voor de Wimmertingenaren, krijgen zij de dag nadien het bevel om verder te trekken naar Diepenbeek. In Wimmertingen zou te weinig plaats zijn. Dat was niet de echte reden van hun vertrek. In de Grootstraat woonde een familie waar tyfus heerste. De pastoor besluit:

“Wat er ook van zij, iedereen was gelukkig zo spoedig van die ongenodigde gasten verlost te zijn”.

⁹ GILISSEN, T., *OORLOG in Wimmertingen*, Wimmertingen, Werkgroep W700, 2012, 128 pagina's.

1.3 De dodendraad

1.3.1 Idee en opbouw

Tijdens WOI werd er tussen België en Nederland een elektrische versperring aangelegd, 'de dodendraad'. De dodendraad was de scheiding tussen oorlog en vrede. Het ging hier zeker niet om een banale improvisatie of een experiment. Aan het gebruik van dit 'wapen' ging heel wat militair-wetenschappelijk onderzoek vooraf.

Afbeelding 12: De dodendraad

De elektrische versperring was een opdracht van het Duitse bezettingsleger. De Duitse soldaten slaagden er maar niet in om de kilometerslange rijksgrens voldoende te bewaken. Daardoor hadden veel mensen de gelegenheid om de grens over te steken. Vrijwilligers voor het Belgische leger, spionnen, verzetslui, smokkelaars, vluchtelingen en bezorgers van post maakten gretig gebruik van het gebrek aan bewaking, als de gelegenheid zich voordeed. Het was altijd al een doel van de bezetter om de grens met Nederland af te sluiten. Ze wilden op de voornaamste doorgangswegen hindernissen plaatsen en de grens laten bewaken door militairen. Uiteraard had men voor al deze plannen veel manschappen nodig. De dodendraad was dus de ideale maatregel om al hun wensen te vervullen en tegelijk minder soldaten te moeten inschakelen. Protest van Nederland kwam er niet. Zij waren een neutraal land en daardoor verplicht om hun grenzen te sluiten en te bewaken. Eigenlijk werd hun taak vereenvoudigd door de komst van de dodendraad.

Allereerst werd het traject bepaald en later werd het uitgekozen terrein ontbost. De dodendraad liep van het Zwin te Knokke tot de voorsteden van Aken. Hij stond op Belgisch grondgebied, maar de grens werd niet nauwkeurig gevolgd. De grens tussen het Drielandenpunt en Knokke is ongeveer 450 kilometer lang. Om deze afstand in te korten, werden grote Belgische stukken grond achter de dodendraad gelegd. Dit gebied werd ook wel eens het 'niemandslaan' genoemd. Een misleidende benaming, want dit gedeelte van België, dat afgesneden was van het binnenland, werd door de Duitsers bezet als er bewoning was. De inwoners zaten dan opgesloten tussen, enerzijds de dodendraad, en anderzijds de rijksgrens. Deze rijksgrens was door het Nederlandse leger afgesloten met prikkeldraad. Enkele voorbeelden van zulke gebieden zijn Essen, Nieuwmoer en Wildert in het noorden van de Antwerpse Kempen. De bewaking van de rijksgrens, die liep van Baarle tot Nassau, en zo'n vierenvijftig kilometer lang was, werd door het gebruik van de dodendraad vermindert tot vijftien en een halve kilometer.

In april 1915 is men gestart met de werkzaamheden. Er werden enkele Duitse soldaten en vrijwillige Belgische arbeiders aangevoerd. Sommige van deze Belgen hadden nog nooit eerder handenarbeid verricht. Ze droegen nette schoenen en een vuile jas bovenop hun goede kleren. Men werkte niet van west naar oost of omgekeerd. Er werd op verschillende plaatsen tegelijk begonnen met de bouw van stroken dodendraad. Er werden, meestal dennenhouten, palen in de grond geheid. Bovenop deze palen werden porseleinen isolatoren geplaatst, waaraan de stroomdraden bevestigd konden worden. De versperring telde meestal vijf of zes draden, die op dertig centimeter van elkaar bevestigd werden aan de Belgische kant van de palen. Helemaal bovenaan werden nog twee draden aangebracht voor de stroomvoorziening, de 'Speiseleitung'. Volgens de gegeven opdracht moest er gladde draad gebruikt worden met een doorsnede van drie tot vijf millimeter. Vaak beschikten de bouwers niet over voldoende voorraad en gebruikten ze gewone prikkeldraad. Aan beide zijden van de dodendraad werd er, op een afstand van anderhalve tot drie meter, een evenwijdige, lagere en stroomvrije prikkeldraadversperring opgebouwd. Dit ter bescherming van mens en dier. De meeste stukken waren afgewerkt in juli 1915.

Afbeelding 13: Opbouw dodendraad

Afbeelding 14: Opbouw dodendraad

Op 24 juli 1915 werd de volledige versperring van stroom voorzien. De sterkte van die stroom bedroeg tweeduizend volt. Toch betwijfelt men of de Duitsers erin slaagden om steeds een dodelijke hoeveelheid spanning op de draden te hebben. Soms haalden de Duitsers zelf de stroom van de draad, bijvoorbeeld tijdens een hevige onweer.

Wanneer de Duitse officiers 's avonds het dagloon wilden uitbetalen bleven zij vaak met de helft van het geld zitten. Een deel van de vrijwilligers maakten van de gelegenheid gebruik om naar Nederland te vluchten.

1.3.2 De dodendraad en de mensen

Mensen van de grensregio waren helemaal nog niet vertrouwd met elektriciteit. Men kende dus ook de gevaren niet die hiermee verbonden waren. Er zijn mensen die de draden dus werkelijk wilden aanraken, met meestal de dood tot gevolg. De eerder vernoemde beschermingsdraden aan weerszijden van de dodendraad verklaarden de grenszone tot verboden gebied. Er hingen witte bordjes, waarop, meestal in twee, soms in drie talen, stond geschreven: "Hoogspanningsleiding, levensgevaar!" Priesters waarschuwden hun gelovigen voor de gevaren van de dodendraad. Leerkrachten deden hetzelfde met hun leerlingen in de klas.

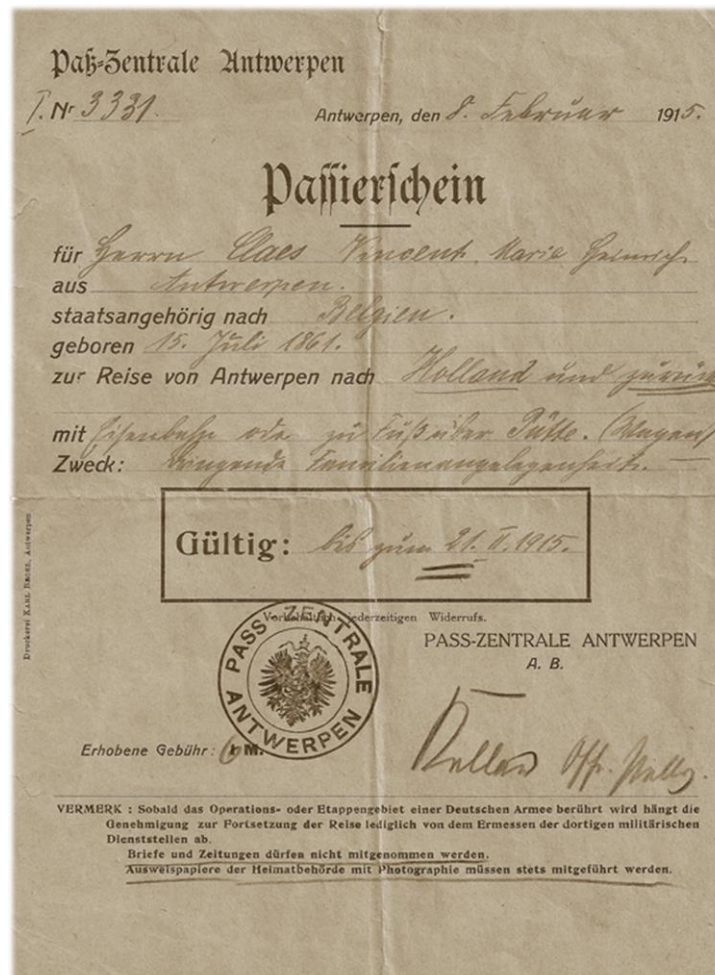

Afbeelding 15: Wit waarschuwingsbordje

De grens werd bewaakt door constant patrouillerende schildwachten, die op vijftig tot honderdvijftig meter van elkaar stonden. 's Nachts werd het aantal wachters verdubbeld en werd er nog meer gepatrouilleerd. Duitse soldaten kregen de opdracht om, na een genegeerde waarschuwing, onmiddellijk te schieten. Ze mochten nooit in de richting van Nederland vuren. De soldaten wandelden van het ene schakelhuisje naar het volgende. Wanneer ze onderweg hun collega-bewaker ontmoetten, maakten ze rechtsomkeer. Het bleef tot op het laatste moment geheim wie waar zou moeten bewaken. Op sommige plaatsen stonden grote zoeklichten opgesteld om 's nachts de omgeving beter te kunnen bewaken. Overdag hingen er luchtballonnen boven de grens om mensen op te sporen. In de schakelhuisjes bevond zich technische apparatuur, onder meer een systeem waardoor de grensbewakers konden vaststellen wanneer er sabotage was. Wanneer er een melding van sabotage binnenkwam moest de grenswachter met de fiets tot op de plaats van het incident rijden en meteen weer terugkeren om zijn oversten te verwittigen. In de winter van 1917-

1918 werd de communicatie langs de versperring verbeterd. In Kalmthout werd een radio-installatie geïnstalleerd, die meteen alarm kon slaan.

In de dodendraad waren poorten aangebracht. We spreken van 'Zivildurchläbe' als de poorten bestemd waren voor de doortocht van burgers. 'Militärdurchläbe' waren de poorten voor de militairen. In totaal waren er zo'n vijfenzeventig poorten, waarvan er vijftig enkel gebruikt werden voor militairen, negen alleen voor burgers en zestien poorten hadden een dubbele functie. De doorgangen waren meestal gelegen aan belangrijke wegen en spoorwegen. Ze werden zeer streng bewaakt. In de eerste plaats waren de poorten noodzakelijk om toegang te krijgen tot het 'niemandsland', het gebied tussen de versperring en de rijksgrens. Daarnaast hadden de burgers de mogelijkheid om, mits toestemming van een plaatscommandant, naar Nederland te reizen. Op 26 januari 1915 werd er door de bezetter besloten om geen 'Passierschein' of toestemming te overhandigen aan Belgische mannen tussen zestien en vijfenveertig jaar. Men liep zo het risico dat het Belgische leger zou uitbreiden.

Afbeelding 16: Passierschein of toestemmingsdocument

Toch verzonnen grensbewoners allerlei manieren om alsnog de grens te kunnen oversteken. De interessantste manier om aan de overkant te raken zonder al te veel problemen, bestond erin de Duitse grenswachters om te kopen. In ruil voor een beetje geld werd er onderling afgesproken om de stroom op een bepaald moment voor een kwartiertje af te zetten. Velen konden zo de overkant bereiken, maar velen werden ook verraden door de betreffende grenswachter. Een tweede manier om onder de dodendraad door te kruipen was

het gebruiken van een riool, afvoerbuïs of kanaaltje, waardoor men kon kruipen. Een variant hierop was het gebruiken van een ton, waar boven – en onderkant uitgeslagen werden. Ook houten bakken, manden zonder bodem en zelfs houten fietsvelgen konden hiertoe dienen. Zo ook het *'passeursraam'*. Een houten, plooibaar raam, waarvan boven- en onderkant geïsoleerd werden. Dit raam werd tussen de draden geschoven, waarna de *'passeur'* erdoorheen kon kruipen.

Afbeelding 17: *Passeursraam*

Anderen gebruikten een houten stok, met aan de bovenzijde een geïsoleerd U-profiel. Daarmee kon men de onderste draad tien tot twintig centimeter omhoog duwen. Toen de dodendraad pas opgebouwd was vluchtten ook veel mensen door de mergelgrotten bij Kanne en Riemst. Na een tijdje hadden de Duitsers dit achterhaald en metselden ze de mergelgrotten gewoon dicht. Sommige waaghalzen probeerden met een ladder de versperring over te klimmen, maar daar gebeurden enkele tragische ongevallen mee. In de Voerstreek was het zelfs gebruikelijk om met een polsstok over de draad te springen. Ook het gebruik van wollen dekens was gekend. Men wikkeldde een deken rond de twee draden waar men tussen moest kruipen. Wanneer het correct gebruikt werd, was het gebruik van rubber nog het meest aan te raden. Er werd een rubberen mat onder de onderste draad geschoven. Zolang de mensen met hun voeten op de rubberen mat bleven staan, konden ze de draad zelfs aanraken. Er bestonden zelfs ware grensgidsen, die vluchtelingen en spionnen door de versperring heen hielpen. Zij beschikten over een goed paar rubberen handschoenen en rubberen laarzen. Doordat zij vertrouwd waren met het hele gebeuren, durfden zij ook wel eens, met een goed geïsoleerde tang, de draden door te knippen. Toch was ook deze techniek niet zonder gevaren, aangezien er bij de grenswachters een alarm afging, vanaf het moment dat er een draad werd doorgeknipt.

1.3.3 Gevolgen van de dodendraad

Door de plaatsing van de dodendraad was de gewone toegang tot Nederland afgesloten. Voor de grensbewoners was dit een pijnlijk feit. Vrienden en familieleden leefden vanaf nu in twee landen. Alle verkeer naar Nederland was verboden. Als er toch verkeer naar Nederland plaatsvond, was dit onder strenge controle van de Duitsers. Wanneer men familieleden of vrienden wilde bezoeken aan de andere kant van de versperring had men hier een toestemming voor nodig. Deze toestemming werd verleend door de plaatscommandant en bovendien moest men ervoor betalen. Wanneer de plaatscommandant in een goede bui was

kon men rekenen op een toestemming om enkele uren of soms voor twee dagen het land te verlaten. De mensen moesten dan langs een aangeduide poort het land verlaten en langs diezelfde poort weer terugkomen. Hier werd alles strikt gecontroleerd en geregistreerd. Na een bezoek kon men ook best tijdig terugkeren. Wanneer men zich te laat aanmeldde werden leden van het gezin gevangen gezet en werd er gedreigd met zware boetes.

Uiteraard waren er vele landbouwers die akkers of weiden aan de andere kant van de versperring hadden liggen. In vogelvlucht lagen deze gronden op slechts enkele honderden meters van hun hoeve, maar zij moesten vaak een kilometerslange omweg maken om via een poort hun veld te bereiken. Uiteraard hadden ze ook hier toestemming voor nodig. Arbeiders die in Nederland werkten kregen zelfs niet iedere dag een toestemming om de grens over te steken. Ze werden voor de keuze gesteld: in België blijven wonen, zonder inkomen of in Nederland blijven werken, maar daar dan ook effectief verblijven. Ze zouden dan één of twee keer per maand de toestemming krijgen om naar België te komen. Sommige kinderen konden zelfs niet meer naar school gaan, doordat hun school aan de andere kant van de scheiding lag. Ze waren genoodzaakt naar een andere school te gaan, maar velen volgden gewoon geen onderwijs meer.

1.3.4 Slachtoffers van de dodendraad

Over het aantal slachtoffers van de dodendraad is veel bronnenmateriaal terug te vinden. De cijfers lopen uiteen van tientallen slachtoffers tot minstens vijfduizend. In beide gevallen spreekt men van ongeloofwaardigheid. We moeten ons de vraag stellen welke overlijdens er werden geteld. Spreekt men alleen over de geëlektrocuteerde doden of werden ook zij, die in de buurt van de versperring werden neergeschoten, meegeteld? Heeft men het over de slachtoffers aan de grens vanaf het begin van de oorlog of spreekt men enkel over de doden sinds de oprichting van de dodendraad? De heer Alex Vanneste, professor aan de Universiteit van Antwerpen en gekend als de kenner bij uitstek van de dodendraad, spreekt van zo'n 850 doden, sinds de oprichting van de dodendraad.¹⁰ Het waren er ongetwijfeld meer. Er zijn weinig gegevens over bewaard gebleven. België was immers bezet, de grensstreek was verboden gebied en de pers werd sterk gecensureerd. De Duitse verslagen van de grensbewaking zijn bijna allemaal verdwenen.

De helft van de slachtoffers waren Belgen, een vierde van de slachtoffers waren Duitsers. Daarnaast wordt er gesproken van tien procent Nederlandse slachtoffers, tien procent gevluchte Russische krijgsgevangenen, vier procent Franse doden en nog enkele slachtoffers van andere nationaliteiten.

Drie vierde van de slachtoffers is omgekomen door de elektrocutie. Twintig procent door vuurgevechten in de buurt van de versperring. Van de overige vijf procent zou de doodsoorzaak niet bekend zijn.

¹⁰ BROOS, J., "Em. Prof. Dr. Alex Vanneste", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://dodendraad.org/index.php/boek/auteurs/57-em-prof-dr-alex-vanneste>)

Afbeelding 18: Slachtoffer van de dodendraad

Het jongste slachtoffer van de dodendraad was Peter Wuijts. De Nederlandse kleuter was vier jaar oud toen hij op vrijdag 8 september 1916 nabij grenspaal 187 in Bergeijk om het leven kwam. Hij probeerde spelend onder de draad door te kruipen. Het gezin Wuijts woonde op dertig meter afstand van de dodendraad. Verhalen vertellen ons dat de vader, die het ongeluk zag gebeuren, zijn zoontje van de draad wilde weghalen. Gelukkig werd hij door enkele personen tegengehouden. Met een stok, die met gummie omwonden was, haalde men het jongentje van de draad. Één armpje was reeds doorgebrand, waardoor het handje op de grond viel.

De jongste Belgische slachtoffers waren Marcel 't Seijen en Carolus 't Seijen. Zij kwamen in de nacht van 4 november 1917 om. De broertjes waren respectievelijk tien en dertien jaar oud.

Het zwaarste incident aan de dodendraad vond plaats in de nacht van 25 augustus 1917, achter het kasteel van Hoogstraten. Er kwamen drie Belgische vluchtelingen en één Duitse soldaat om het leven. Dit keer niet door elektrocutie, maar door een schietpartij.

Het laatste slachtoffer van de dodendraad viel op 12 november 1918, één dag na de Wapenstilstand. Jan Van Looveren, een landbouwer uit Meer, wilde zijn ouders gaan bezoeken in hun boerderij te Wuustwezel. Jan greep, tijdens het oversteken, de draad met beide handen vast, er niet rekening mee houdend dat de Duitsers de stroom nog niet hadden uitgeschakeld.

Aan de Limburgse grenzen zijn zo'n driehonderd slachtoffers gevallen. Doorheen Limburg liep dan ook het langste traject van de versperring. We spreken dan van 332 kilometer, bijna de helft van de totale afstand. In de provincie Antwerpen vielen tweehonderd doden, in Oost-Vlaanderen iets minder dan honderdzeventig en in West-Vlaanderen 'slechts' een dertigtal. Van ongeveer tachtig slachtoffers is de plaats van overlijden niet bekend. Als we dit alles omrekenen kunnen we besluiten dat er per kilometer 2,4 slachtoffers gevallen zijn aan de dodendraad.

Afbeelding 19: Slachtoffer van de dodendraad

1.4 Oorlogskinderen... over de dodendraad

Afbeelding 20: Dina vanden Heuvel (*1909)

“Hier hing er een elektrische draad. En daar hing er een andere draad. Het was meer gaas. Met grote openingen. Daar stond een andere. En aan deze kant ook. Er liepen wandelpaden langs. Er liep een wandelpad langs. Hier en daar stond een soort... Wij noemden dat een barak. Daar woonden die in. Ze moesten altijd die draad bewaken. Er mocht zeker niemand door. Niemand mocht erdoorheen kruipen of er overheen gooien. Dat mocht niet. Er zat elektriciteit op die draad. Daar stond er een aan deze kant stond er een. Zodat er niks tegenaan kon lopen. Alles wat er tegenaan liep, was dood.

Er kwamen ook spionnen. Die zaten bij ons in de schuur. We mochten van onze moeder en onze vader niet in de schuur gaan. Dan werden die gestoord. Maar wij kropen er soms toch in om 's te gaan kijken en zo.

's Avonds kwamen er ook bij ons. Ze lieten dat aan onze vader zien. Ze hadden stokjes bij zich. Die waren zo hoog. Ze zetten die eronder, tilden de draad op en kropen eronder. Ze hadden rubberen handschoenen en kleding aan. Zo konden ze eronder door. Anders mochten ze daar niet door. Er mocht niemand de grens passeren. Die draad diende om iedereen tegen te houden.”¹¹

Afbeelding 21: Lieza Huybrechts (*1909)

“We gingen 's morgens om acht uur, halfnegen naar school. We aten 's middags thuis. Dat was maar een goed kwartier. Dan waren wij thuis. Dat deden wij iedere middag. Ik was nog klein. Je moet toch ergens gaan eten. We wilden gaan eten en we mochten niet door. De weg was versperd. We huilden omdat we niet naar huis mochten. We mochten niet door. Mag niet, mag niet. Mijn moeder wachtte met het eten. Ze vroeg zich af waar haar kinderen bleven. Ze hoorde ons huilen maar zag ons niet. Kindjes, zijn jullie daar? Ja moeder, maar we mogen niet naar huis. Hoezo, niet naar huis? Je moet toch komen eten? Nee, wij mochten niet door. We mochten niet teruggaan naar school. Ze maakten voor één keer een gaatje in de versperring. Daar moesten we door kruipen. Maar we mochten niet meer

¹¹ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

terugkomen. We mochten niet meer naar school gaan. Dan was het afgelopen met de school.

Er kropen ook Belgen door. Ze probeerden erdoorheen te kruipen met kastjes en zo. Dat weet ik nog wel. Die durfden daar 's nachts door te kruipen.”¹²

Afbeelding 22: Mariette De Geeter (*1911)

“Er was een jongetje van veeboeren. Hij kon het nogal goed uitleggen. Lode. Hij heette Lowietje, maar ze zeiden Lode. Lode, durf jij onder die draad te kruipen? Ja. Met veel gevloek. Hij kroop eronder en kwam terug ook. Nog geen uur later hing er een hond aan. Hij kon er ook aan gehangen hebben.”¹³

¹² VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

¹³ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

2 Kleding

2.1 Jaren die vooraf gingen aan WOI (1909-1914)

Het Russische ballet bracht in Parijs een opvoering van 'Sheherazade' van Rimski Korssakov. Deze opvoering had een niet te onderschatten invloed op de mode vanaf 1910. De gebruikte kostuums in deze balletopvoering werden ontworpen door Leon Bakst. Zijn fel gekleurde kostuums waren voor Paul Poiret een nieuwe inspiratiebron. Deze laatste kwam tot een nieuw silhouet. Hij koos voortaan voor slank en soepel. De kleuren waren steeds fel blauw, groen, oranje of violet. Kant, wol, katoen, tule, chiffon en crêpe waren de populairste stoffen. Soms waren deze stoffen voorzien van een print met rozen, lotusbloemen of oosterse figuren.

De kleding van de vrouw kreeg een ander silhouet. De kledingstukken waren van boven breed en werden, naar beneden toe, steeds smaller. De taille werd niet langer ingesnoerd. Vanaf nu hadden de japonnen een hoge taille, bijvoorbeeld een strompelrok. De japonnen en blouses waren vaak voorzien van een lage V-hals aan zowel voor- als achterzijde. Hierop kwam vaak kritiek.

Steeds vaker werd de mantel aan de haak gehangen en koos de vrouw voor een mantelkostuum, bestaande uit een behoorlijk lange jas en een nauwe rok, die soms voorzien was van splitten. Het kimonojasje was erg in trek. Vooral als het afgewerkt was met bont of struisveren.

De onderkleding varieerde van land tot land. In Duitsland bijvoorbeeld, werd het wollen 'Jaegerondergoed' gepromoot, terwijl in andere landen gebruik werd gemaakt van zijden of katoenen ondergoed. Ook werd de eerste bustehouder ontworpen door Poiret, maar hij werd weinig tot niet gedragen.

Er werden nog veel knooplaarsjes gedragen, maar de laag uitgesneden schoenen met halfhoge hakken, 'pumps' zoals wij ze nu kennen, werden steeds populairder. Naar aanleiding van de mode-dans van die tijd, de tango, werden ook vaker echte tangoschoenen gedragen. We hebben het dan over zwarte schoenen, met hoge hakken en bandjes die om het been gekruist worden.

Het haar van de vrouwen werd losjes opgestoken. Welstellende dames droegen grote hoeden met veel versiering. Ceintuurs en hoedenspelden waren erg in trek, alsook de eerste lippenrouge uit een potje en het parfum, gecreëerd door Poiret.

Afbeelding 23: Strompelrok

De kleding van de man onderging niet erg veel veranderingen. Het kostuum voor de man bestond nog steeds uit een jasje, een broek en een vest van dezelfde stof, gecombineerd met een wit hemd. Het strikje of de das werkten dit geheel af. In 1911 werd er wel voor de eerste keer een plooi in de herenbroek gezet.

De mantel varieerde naargelang de bestemming. Wanneer men gewoon naar de stad ging, volstond het om een korte, getailleerde jas te dragen. Als men op reis ging, werd er voor een lange rechte mantel gekozen. Rijkere mannen droegen vaak een bolhoed of een hoge hoed. Dasspelden, horlogekettingen, manchetknopen, handschoenen en wandelstokken met ivoeren of zilveren knop behoorden tot de meest gebruikte accessoires.

Afbeelding 24: Kostuum voor de man

2.2 Oorlogsjaren (1914-1919)

Veel vrouwen kregen tijdens het verloop van de Eerste Wereldoorlog heel wat meer verantwoordelijkheid en moesten veel zelfstandiger worden, door de afwezigheid van hun man. Dit had een invloed op de mode van die tijd. Na 1914 zien we bijvoorbeeld dat de stropelrok zal verdwijnen. We kennen de stropelrok als een enkellange jurk met een bontrand. De vrouwen droegen in combinatie met deze stropelrok vaak voetboeien, om te voorkomen dat de rok zou scheuren. De stropelrok werd vervangen door een praktische, wijdere, kortere rok.

De aandacht voor mannenkleding ging tijdens de oorlogsjaren nog verder achteruit. In de weinige tijdschriften die nog gepubliceerd werden, stonden voor het eerst modefoto's.

Op enkele jaren tijd was de kleding van de vrouw helemaal veranderd. De japonnen hadden vanaf 1914 brede schouders, brede revers, een kraag die erg hoog in de nek stond en een wijde rok in combinatie met een slanke taille.

Het viel op dat er meer mantelkostuums, namiddagkostuums en combinaties van een blouse en een rok werden gedragen, dan japonnen. Bovendien lag de nadruk op zwarte kleding en rouwsluiers, omdat veel vrouwen in de rouw waren.

Gabrielle Bonheur 'Coco' Chanel werkte tijdens de Eerste Wereldoorlog in een veldhospitaal te Deauville in Frankrijk.

Afbeelding 25: Gabrielle Bonheur 'Coco' Chanel (1883-1971)

De donkerblauwe jassen en pullovers van de mariniers inspireerden haar. Ze versierde deze met allerlei stiksels en broches. Hiermee stal zij de show op de Promenade de Deauville. Veel vrouwen uit die tijd volgden haar voorbeeld. Ze droegen geen crinolines meer. Bovendien was het veel gemakkelijker hun werk te doen in een wollen jas met ceintuur.

Een gewone vrouw droeg als onderkleding een lang korset en zijden kousen. Dit in de kleur staalgrijs, volgens de mode. Daarboven droeg zij een hemd en een broek of een chemise-enveloppe. Dit was de vroegere combinatie, een hemd en onderbroek aan mekaar bevestigd. Deze nieuwe versie was voorzien van een split. De beha werd nog maar door enkelen gedragen. Als bovenkledij droegen de dames een wijde mantel met een hoog opstaande kraag en een ceintuur. Hun haar was vaak in een permanent gekruld en werd losjes opgestoken. Welstellende dames droegen ook een grote, platte hoed, versierd met

een lintje of een hoge toque. Onder de nieuwe kortere rokken en mantels werden veel knooplaarzen gedragen. De tweekleurige schoenen met hakken en vetersluiting, waren ook populair. Als accessoires droegen veel vrouwen handschoenen of een grote paraplu. De gewone vrouw gebruikte ook voor het eerst make-up.

Afbeelding 26: Japon (1916)

Afbeelding 27: Avondjapon (1918)

Afbeelding 28: Tweekleurige schoenen (1916)

Tientallen jaren geleden kreeg de kleding van de man al veel minder aandacht dan de kleding van de vrouw. Deze aandacht nam nog af tijdens de oorlogsjaren. Het costume-veston, de gelegenhedskleding voor de man, werd meestal gedragen in een grijze of zwarte kleur.

Het jasje van het costume-veston kon zowel van één als twee rijen knopen voorzien zijn. De sportievere kostuums waren vaak vervaardigd uit tweed, een soort wol uit Schotland. In plaats van een lange broek werd er steeds vaker een plusfours, een sportieve wijde kniebroek, gedragen. Welstellende heren droegen een deukhoed, een bolhoed, een strohoed of een geruite pet. Steeds vaker verlieten mannen het huis zonder hoofddeksel. De veterschoenen, waren net zoals bij de vrouw, tweekleurig. De, ietwat duurdere, accessoires voor mannen waren een dasspeld, een horlogeketting, manchetknopen, een wandelstok met ivoren of zilveren knop en handschoenen.

2.3 Naoorlogse jaren (1919-1924)

In het modebeeld was niets meer terug te vinden van de elegantie die de kledij uitstraalde voor de oorlog. De vereenvoudiging van de kledij, die genoodzaakt was tijdens de oorlog, bleef uitbreiden, met als enige doel bewegingsvrijheid.

De kleding van de vrouw was voortaan recht en sluijk. Het accent werd op de heupen gelegd. De roklengthe, die oorspronkelijk tot aan de enkel reikte en later ingekort werd tot aan de kuit, werd nog korter. De japon was kraagloos, voorzien van een V-, ronde of vierkante hals. Het deux-pièces, dat bestond uit een rok en een lange blouse over de rok, werd veel gedragen. De mantel voor de vrouw was recht en lang. Ook werden er steeds meer mantelpakken gedragen, die afgewerkt werden met bont.

Steeds meer vrouwen maakten gebruik van de beha. De onderbroek, die reikte tot de knie, had vaak elastiek in de pijpen.

De laag uitgesneden schoenen van voor de oorlog, werden nu verfijnd door de spitse neuzen en de bandjes over de wreef van de voet.

Het haar van de vrouwen werd losjes opgestoken of strak weggekamd en samengespleid in een knotje op het hoofd. De hoeden waren vanaf nu groot en plat, afgewerkt met bloemen en veren. De accessoires werden steeds groter en opvallender. Men droeg imitatiesieraden zoals lange glazen kettingen, parelkettingen, schakelkettingen...

Afbeelding 29: vrouwenjapon (1921)

De mannen droegen een colbertkostuum met een vest. De broekspijpen werden omgeslagen, zodat de schoenen zichtbaar waren. Ook de smoking werd vaak gedragen. De mantel was een zwarte of grijze overjas, vervaardigd uit wol. De schoenen, die zichtbaar waren onder de omgeplooiden broekspijpen, waren zwarte, bruine of tweekleurige molières. Wanneer het slecht weer was droegen de mannen rubberen overschoenen. De dasspeld en manchetknopen bleven de favoriete accessoires van de man. Nieuw was het vlinderdasje met bijpassend pochet. Na de oorlog werd een elegante man gekenmerkt door een smalle snor, zoals Douglas Fairbanks of Rudolph Valentino.

3 Voeding

Geld verdienen om brood op de plank te krijgen is voor de meeste mensen een dagelijkse bezigheid. Consumptie en productie van voedingsmiddelen zijn twee belangrijke begrippen in onze samenleving. Wie langdurig onvoldoende kan eten, zal verzwakken en kan moeilijker werken. Met dat probleem kampte ook België in 1914.

Wanneer we een foto, een dagboek of een krantenartikel uit '14-'18 bekijken, worden we geconfronteerd met voedseltekorten en werkloosheid. Hieruit blijkt het belang van macht. Want hoe meer geld iemand had, of hoe hoger iemands status was, hoe meer controle die persoon had op het ontvangen van voedsel. We kunnen spreken van 'struggle for survival', want geen enkele samenleving is vrij van conflict als het gaat om levensnoodzakelijke middelen, zeker niet in tijden van schaarste.

3.1 Gebak en zoetigheden

Kort na het uitbreken van de Grote Oorlog kwam er een reglement op het bakken van koeken en taartjes. Gezien de schaarste aan grondstoffen en de prijsstijgingen, moest het bakken van brood voorrang krijgen. Gebakjes en patisserie in het algemeen, kregen hoe langer hoe meer een negatief opzicht. Wat gebeurde er dan met de boter en de bloem die over bleef? Werd die uitgedeeld aan degenen die zich zelfs geen brood konden veroorloven? Neen, dat was buiten de 'hebberigheid' van de bakkers gerekend. Uiteraard verdienden zij meer aan allerlei zoetigheden, dan aan boerenbrood en hun winst daalde sowieso, omdat steeds meer klanten de rekening niet meer konden betalen. Bovendien verkregen zij een betere positie onder het volk, als ze de regels wisten te omzeilen en toch enkele gebakjes op de markt wisten te brengen. De vraag ernaar bleef toch bestaan. Het volk kampte met enkele dilemma's. Kon je het maken om als winkelier je producten te verkopen aan de Duitsers? Kocht je als klant toch de weinige gebakjes, terwijl achter jou in de rij hongerige vrouwen en kinderen stonden te wachten? Maar waarom zou je, in deze deprimerende periode, je kinderen niet mogen verwennen met een koekje?

Heel de oorlog door bleven zoete lekkernijen een punt waarover gediscussieerd kon worden. Ze werden in het geheim gemaakt en gebakken van *ersatz-producten* en voorbehouden voor welstellende klanten. Ook Duitsers, met een hoge koopkracht, genoten van de talenten van Belgische bakkers. Waar was dan de volksgezindheid naartoe?

De Belgische voedselsituatie was helemaal ontregeld door de oorlogsvoering. Het was Groot-Brittannië dat besloot om de Duitse vijand niet alleen militair te bestrijden, maar ook via de handel. Als maritieme grootmacht konden zij gemakkelijk de overzeese handel richting Duitsland tegenhouden. Zo werd het Duitse Rijk langzaam, maar zeker gewurgd. Aan alles was gebrek. Uiteindelijk werden er, op bevel van de overheid, allerlei '*Ersatzprodukte*' ontwikkeld. Helaas vielen de wortelconfituur en het brood, gemaakt van aardappelmeel, niet in de smaak. Het grootste deel van de Duitse bevolking kon zich in de winter van 1917 niets anders veroorloven dan een paar bittere rapen.

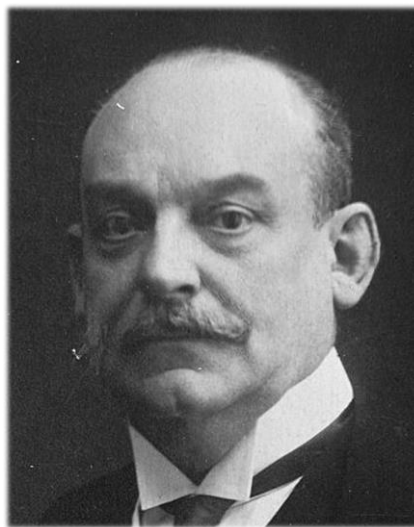
Helaas behoorde het bezette België tot de Duitse invloedssfeer, waardoor ook België leed onder de boycot. België was afgesneden van alle invoer die haar industrie draaiende hield en de magen van haar inwoners vulde. Een logisch gevolg hiervan was dus dat fabrieken sloten en de voedselprijzen enorm stegen. Steeds vaker ontstonden er kleine relletjes in winkels en op markten. Dit was nog maar een voorproefje van wat de Belgen nog te wachten stond.

	Product	Prijs
Januari 1914	100 kilo aardappelen	8,27 frank
Januari 1915	100 kilo aardappelen	9 frank (maximumprijs)
Juli 1916	100 kilo aardappelen	18 frank (inkoopprijs bij de boer)
Juli 1917	100 kilo aardappelen	20 frank (inkoopprijs bij de boer)
Oktober 1917	1 kilo aardappelmeel	3 frank
Zwarte markt (onbekend tijdstip)	100 kilo aardappelen	400 frank

Tabel 1: Prijs van aardappelen doorheen de oorlogsjaren

3.2 Reactie en hulp

Natuurlijk werd er vanuit verschillende hoeken gereageerd op deze erbarmelijke omstandigheden. Aardappelen, bijvoorbeeld, werden op gemeentelijk bevel gerantsoeneerd. Sommige stadsbesturen voorzagen subsidies voor plaatselijke melkerijen en winkels. Ook de ziekenfondsen, het Rode Kruis en particuliere weldoeners wilden hun steentje bijdragen. Er ontstonden heel wat organisaties: het Gele Kruis, het Groene Kruis, het Werk van de Bescheiden onderstand... De grootste organisatie die, naast hulp te bieden aan noodlijdenden, ook nog eens de kleinere organisatie steunde, was het Comité National de Secours et d'Alimentation of het Nationaal Komiteit voor Hulp en Voeding. De organisatie ontstond in Brussel, waar de financiële elite en enkele diplomaten besloten om samen te werken. De bankdirecteur van Société Général, Emile Francqui, stond vijf jaar lang aan het hoofd van het Comité National.

Afbeelding 30: Emile Francqui (1863-1935)

Er ontstond ook een oplossing voor het verbod op het invoeren van producten, dat België opgelegd werd door Groot-Brittannië. De neutrale 'Commision for Relief in Belgium' mocht wel invoeren. Dit Amerikaans initiatief genoot, na de oorlogsverklaring van Amerika aan Duitsland, een groot aanzien onder de Belgen. Het bekostigen, organiseren en rantsoeneren van deze hele operatie bleef toch het werk van het Comité National. De organisatie bestond uit provinciale en regionale afdelingen en kon rekenen op de hulp van meer dan vierhonderd lokale comités.

Hoe werkte dat Komiteit nu? En waar haalden zij de middelen? Het Nationaal Komiteit voor Hulp en Voeding bestond uit twee afdelingen. Het departement Voeding kan men vergelijken met een nationaal warenhuis. Er werd voedsel aangekocht bij het CRB, bij de Duitse *Zentralen* en waar mogelijk bij een Belgische boer. Die producten werden vervolgens verkocht in de zogenaamde Amerikaanse winkels. De winst van die verkoop, samen met de leningen van de Belgische overheid en andere donaties, gingen naar het tweede departement, Hulp. Dit departement bood kosteloze hulp aan in verschillende vormen: rantsoenkaarten, middagmalen voor arme kinderen, uitkeringen voor soldatenvrouwen en in 1917 ontstonden ook de soepkeukenen.

De Belgische regering en Belgische banken beloofden steun aan de CRB, maar uiteindelijk bleek er weinig effectieve steun te zijn. De Amerikaanse regering wilde maar al te graag steunen, maar kon dit niet door zijn neutraliteit. Zo'n 5,8 procent van de financiële middelen bekwam men door fondsenverwerving bij een internationaal publiek. Overal ter wereld werden CRB-afdelingen opgericht en er werden heuse mediacampagnes opgezet in grote

Amerikaanse kranten. Een, voor die tijd, moderne techniek. Voor de overige financiële middelen steunde het CRB op staatssubsidies van de Britse, de Franse, de Belgische en later, na april 1917, de Amerikaanse overheid. De hulp was meer dan welkom en gul. Toch kwam het CRB in de periode tussen het najaar van 1916 en april 1917 in geldnood.

Het Comité National was geen, door routine, geoliede machine, maar een samenwerking tussen voedselproducenten, tussenhandelaars en consumenten, gebaseerd op heel wat improvisatie in moeilijke omstandigheden.

3.3 Hongersnood?

Mag er besloten worden dat er hongersnood heerste in België tijdens de Eerste Wereldoorlog? Het antwoord op die vraag is sterk afhankelijk van de definitie die men geeft aan het woord 'hongersnood'. Tegenwoordig neemt men het woord 'hongersnood' niet in de mond als er geen duidelijke cijfergegevens beschikbaar zijn over geboortes en sterfgevallen, kindergewichten en gebrekzietes. Zulke gegevens zijn moeilijk terug te vinden over het verleden, zeker in tijden van oorlog. Als er zulke historische informatie beschikbaar zou zijn, doorstaan ze vaak niet de vuurproef, doordat ze niet altijd over voldoende informatie beschikten en de geneeskunde nog niet op hetzelfde niveau stond als vandaag. Om een voorbeeld te geven: Belgische experts beweerden in 1917 dat de aardappeloogst vierhonderd gram per dag en per persoon opbracht. Uit historisch onderzoek blijkt dan weer dat het maar ging om honderdnegentig gram.

Als jarenlange ondervoeding gelijk staat aan hongersnood, dan was er hongersnood in België tijdens de Eerste Wereldoorlog. Als hongersnood wil zeggen dat meer dan tien procent van de bevolking moet overleven op minder dan wat gezond voor hen is, omdat voedsel te duur is of niet aanwezig is, dan was er hongersnood in België tijdens de Eerste Wereldoorlog. Artsen uit die tijd schreven dat slechts vijfendertig procent van de bevolking niet getroffen was. In de steden kon negentig procent van de bevolking alleen maar aan voedsel raken, door naar de liefdadige instellingen te stappen. Op het platteland was de nood iets minder hoog. Als een stijging van infectieziekten en gewichtsverlies voor het merendeel van de bevolking gelijk staat aan hongersnood, dan kan men wederom besluiten dat er hongersnood was in België tijdens de Eerste Wereldoorlog. Heel wat Belgen stierven aan tuberculose, terwijl rachitis, bloedarmoede en allerlei andere ziekten nog aan hun opmars bezig waren.

België importeerde in 1913 vier miljoen ton voedselwaren. De import bereikte tijdens de vier oorlogsjaren samen dat getal niet. Jaar na jaar werd het dieet eenzijdiger en schrikwekkender. Het brood bevatte nauwelijks nog tarwe, maar bestond vooral uit aardappelmeel, spelt en veevoeder. Men kon dus eerder spreken van een aardappelmeelhomp, dan van brood. Naast dit brood, bevatte de maaltijd nog een tweede hoofdingrediënt, namelijk, kleine, glazige, zwarte aardappelen. Verder was er vaak wat soep, verdunde en soms zelfs verontreinigde melk en een paar keer per week een klein stukje vlees uit blik. Als we deze omstandigheden vandaag vergelijken met de talloze kookprogramma's op televisie en de veeleisende dieetvoorschriften in de damesbladen, spreken we tijdens de Grote Oorlog niet alleen van hongersnood, maar ook van psychologische martelingen.

Waarom kost het dan toch zoveel moeite om te spreken van hongersnood in België tijdens WOI? Vaak wordt (en moet) de vergelijking misschien gemaakt worden met andere hongersnoden. Zo zijn er historici die het bezette België 'een groot concentratiekamp' noemen. Zulke vergelijkingen zijn vaak enkel gericht op sensatie en verduidelijken niet veel.

3.4 Oorlogskinderen... over het gebrek aan voedsel

Franciscus Mangelschots (*1912)

“Ze kwamen boter en melk halen en patatten. Dat weet ik nog. Dan kwamen de Duitsers en dan moesten we patatten leveren. En dan zei mijn moeder: Dat kunnen we niet. We hebben een groot huishouden en er is een ziekte onder de patatten. Er zijn veel rotte. En toen hebben we niet moeten leveren. Dat waren Duitse soldaten.”¹⁴

¹⁴ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

4 Ziektes

Het gebrek aan voedsel en brandstof blijft niet zonder gevolgen. De bevolking wordt kwetsbaar door de ontbering en is daardoor makkelijker vatbaar voor ziekten. De slachtoffers zijn meestal bejaarden of kinderen. Ook de soldaten blijven niet gevrijwaard. Zij leven onder erbarmelijke omstandigheden in de loopgraven. Naast vele fysieke klachten, hadden ze ook last van allerlei ziekten. Ratten, vliegen, muggen en ander ongedierte verspreidden deze ziekten.

4.1 Spaanse griep

4.1.1 Griep of gas?

Op 13 juli 1917, bij Ieper, hebben de Duitsers een nieuw middel ingezet: mosterdgas. Dit vrijwel reukloze gas maakte duidelijk meer slachtoffers dan alle tot dan toe gebruikte gifgassen. Mosterdgas komt zowel via de luchtwegen, als via de huid in het lichaam terecht en is daardoor veel schadelijker dan andere gifgassen. Het wordt ook wel eens 'koning van de oorlogsgassen' genoemd.

Toen de vreemde, voor velen onbekende, ziekte uitbrak, dacht men meteen dat de Duitsers een nieuw chemisch wapen hadden ingezet, in hun strijd tegen de geallieerden. In juni 1918 slaagden de Fransen er ook in mosterdgas te produceren, bij de Engelsen lukte dit pas in september 1918. Doordat het gas nu ook door deze twee partijen gebruikt werd, steeg de hoeveelheid van uitgestoten chemicaliën aanzienlijk. Daarom dacht men dat de nieuwe ziekte veroorzaakt werd door al deze gifgassen.

4.1.2 Oorsprong van de ziekte

Het is gebruikelijk dat een grieppandemie wordt genoemd naar de plaats waar de griep voor het eerst voorkwam, in dit geval dus Spanje. Achteraf blijken de eerste gevallen van de griep toch niet uit Spanje te komen. Dat er toch gesproken werd over de Spaanse griep had alles te maken met de wereldoorlog, die op dat moment hevig woedde. De pers werd gecensureerd in alle oorlogvoerende landen. Er mocht immers niets gepubliceerd worden wat de moraal zou kunnen verzwakken. Zo kwamen er weinig berichten over de ziekte naar buiten. Enkel in het neutrale Spanje, besteedde de pers veel aandacht aan de griep. Het was het Zwitserse ministerie van Gezondheid dat de naam 'Spanische Krankheit' gebruikte. Dit tot grote verbazing van de Spanjaarden, die dachten dat de griep vanuit Frankrijk kwam.

Kennedy Francis Shortridge, een Australische griepspecialist, dacht dat het virus overgebracht was uit China. Er trokken immers veel Chinese arbeiders naar Frankrijk, om loopgraven aan te leggen voor de geallieerden. Deze theorie wordt toch betwijfeld. Enerzijds omdat de eerste uitbraken van de griep niet in China plaatsvonden. Anderzijds toont een artikel uit de National Medical Journal of China van 1919 aan dat de griepepidemie hetzelfde patroon volgde als in Europa. China kreeg eerst te maken met een milde golf van de Spaanse griep, waarna een tweede, dodelijke golf volgde.

De Britse viroloog J.S. Oxford voert de eerste uitbraak van de griep terug naar een Brits legerkamp in het Franse Etaples. Die uitbraak vond niet plaats in 1918, maar reeds in de winter van 1916-1917. Pathologen van het kamp hebben het virus beschreven als snel opkomend en zorgend voor een hoog sterfpercentage bij de jonge soldaten. Gezien de

omstandigheden, was dat niet verwonderlijk. Van juli tot november 1916 werd er aan beide kanten van de rivier de Somme zwaar gevochten tussen de geallieerden en de Duitsers. Onafgebroken, werden er groepen nieuwe soldaten naar Etaples gevoerd, dat dienst deed als basiskamp. De nieuwe soldaten werd verteld dat ze aan het front moesten vechten tegen de 'Germans and germs', tegen de Duitsers en tegen de ziektekiemen.

Dag en nacht reden er ambulance-treinen af en aan om gewonde soldaten terug te brengen naar het kamp. Velen hadden door de gasaanvallen problemen gekregen met de luchtwegen. Het basiskamp was dus voortdurend overbevolkt, met zo'n 100 000 soldaten en 23 000 zieken en gewonden. Zij leefden samen in tenten en houten barakken. Ook werden er in het kamp varkens, ganzen, eenden en kippen gehouden. Voor een virus was dit kamp dus de ideale omgeving om zich te verspreiden over de miljoenen sterk verzwakte soldaten, waarvan er bovendien velen kampten met geïrriteerde luchtwegen.

4.1.3 Verloop van de ziekte

In het jaar 1918 werd de wereld getroffen door de Spaanse griep. De griep bereikte de mensen in twee golven. De eerste golf vond plaats in het voorjaar. Mensen die op dat moment besmet werden met de Spaanse griep, toen nog een milde griep, waren enkele dagen ziek, maar knapten langzamerhand weer helemaal op. Weinigen stierven aan deze griep. De tweede golf volgde in de herfst. Dit keer was de griep niet alleen erg besmettelijk, maar ook dodelijk. Vooral jonge mensen lieten het leven. Omdat, onder normale omstandigheden, eerder oudere mensen sterven aan de griep, weigerden de dokters het woord griep in de mond te nemen. Men dacht eerder aan tyfus of cholera. Nog anderen spraken over een nieuwe, nog onbekende ziekte.

Men kon op twee manieren aan de griep lijden. In het eerste geval begon de griep met enkele gewone griepsymptomen. De slachtoffers moesten hoesten, kregen rillingen, hoge koorts en spierpijn. Na enkele dagen leden de patiënten aan een zware longontsteking, waarbij velen het leven lieten. In het tweede geval werd de patiënt meteen doodziek. De longen liepen als het ware vol met vloeistof, waardoor ademen zeer moeilijk werd. Door het gebrek aan zuurstof kleurden het bloed, het gezicht en de lippen donkerblauw. Sommigen stierven na enkele uren, anderen hielden het op deze manier enkele dagen vol.

4.1.4 Spaanse griep in Limburg

Er zijn geen concrete cijfers terug te vinden van het aantal slachtoffers van de Spaanse griep in België. Het aantal Belgische gesneuvelden in de Eerste Wereldoorlog werd door verschillende bronnen vastgelegd. De cijfers variëren van 10 000 tot 40 000 doden. Professor Robrecht Van Hee:

"Het is zeer moeilijk te bepalen. Maar we zijn gewend te zeggen dat de griep dubbel zoveel slachtoffers maakte als de oorlog. Dat is een indicatie."¹⁵

¹⁵ ..., "Hoeveel slachtoffers maakte de Spaanse griep in België?", *De Standaard*, 10 april 2014, (internet, www.standaard.be/cnt/9d29ojal)

4.2 Vlektyfus

Vlektyfus is de naam voor een besmettelijke ziekte die door micro-organismen uit het geslacht *Rickettsia* worden veroorzaakt. De ziekte wordt overgebracht door kleeerluizen. Dat is een parasitair insect, dat zich voedt met menselijk bloed. Deze luis wordt ongeveer vier millimeter lang en heeft een bruine kleur. Ze is sterk vergelijkbaar met de hoofdluis, hoewel deze laatste groter wordt. Mensen krijgen te maken met deze luis onder slechte hygiënische omstandigheden. Het is dus niet verwonderlijk dat de soldaten in de loopgraven hier last van ondervonden.

Afbeelding 31: Een kleeerluis

De symptomen van vlektyfus zijn onder andere hoge koorts, hoofdpijn, huiduitslag, misselijkheid en overgeven.

De epidemische vorm van vlektyfus is, zonder behandeling, in tien tot zestig procent van de gevallen, dodelijk.

4.2.1 Tyfus onder de mensen

Eind 1914 breekt er tyfus uit in de Franse linies. Het duurt niet lang voor de ziekte overslaat naar de bevolking, waar de hygiëne al even ondermaats is. Door het vervuild drinkwater en de ongezonde woningen wordt de ziekte snel verspreid.

In de eerste maanden van 1915 concentreert de tyfus zich vooral rond leper. Honderden burgers vertonen symptomen zoals koorts, misselijkheid en diarree. De dokters proberen met vaccinaties de ziekte een halt toe te roepen. Toch is de sterfte groot, ook en vooral bij de kinderen. Tussen januari en maart 1915 maakt de tyfus in Boezinge vierendertig slachtoffers, waarvan twaalf kinderen van minder dan één jaar oud. Dokter Arthur Snick stelt nooit openlijk de diagnose tyfus. Dit doet hij om onrust te vermijden. Toch beseft de bevolking wat er aan de hand is. De vijftienjarige Julia Desaegher overlijdt, na amper drie dagen ziekte. Haar ouders weten maar al te goed, dat hun dochter gegrepen was door de tyfus. Maar het loopt niet altijd verkeerd af. Een week na de dood van Julia, wordt ook haar elfjarige zusje Blanche ziek. Haar oudere zus Marie schrijft in haar dagboek:

“Haar zo schone zwarte ogen, die wanneer ze goed is, zulke prachtige uitdrukking hebben, stonden steeds onbeweeglijk en stijf. Ze kwamen zo vreselijk bleek als ene dode.”¹⁶

Ook de dokter vindt haar toestand ernstig en schrijft haar veel melk voor. Blanche herstelt terug, zonder dat iemand weet welke ziekte ze precies had.

De strijd tegen tyfus wordt bemoeilijkt door het wantrouwen van de mensen tegenover de inenting en door de angst om elders gehospitaliseerd te worden. In Ieper bijvoorbeeld, ligt het oorlogshospitaal overvol. Er zijn zelfs twee aparte zalen ingericht voor vrouwen en kinderen met tyfus. Zo worden sommige patiënten overgebracht naar het ziekenhuis in Saint-Omer. Het afscheid nemen van een ziek gezinslid is pijnlijk en moeilijk, maar het weerzien is daardoor des te hartelijker. Madeleine D., een meisje van twaalf jaar, keert op 2 maart 1915 terug van Saint-Omer naar Ieper. Enkele weken eerder vertrok ze naar het hospitaal, mager en ziekelijk. Ze is weer helemaal op krachten gekomen en heeft nieuwe kleren gekregen. Moeder en de andere kinderen zijn verbaasd wanneer ze het meisje zien binnenkomen. Na een ogenblik stilte klinkt het:

“Moeder herkent ge mij niet meer?” ... “Oh! ‘t Is ons Madeleintje!”¹⁷

¹⁶ DELBECKE, J., e.a., Kinderen in de Eerste Wereldoorlog, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2000, 240 pagina's.

¹⁷ DELBECKE, J., e.a., Kinderen in de Eerste Wereldoorlog, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2000, 240 pagina's.

4.3 Schurft

Schurft is een huidafwijking die veroorzaakt wordt door de schurftmijt. Deze mijt, van slechts een halve millimeter groot, graaft gangen in de huid. In deze gangen vindt bevruchting plaats, waarna de nakomelingen de gangenstelsels verder uitbouwen.

Afbeelding 32: Een schurftmijt

4.3.1 Verloop van de ziekte

Schurft is moeilijk te herkennen. De huid vertoont een uitslag, in de vorm van rode bultjes. Op en bij deze bultjes zijn de gangen van de mijten soms zichtbaar, als witte streepjes van enkele millimeters lang. Door de allergische reactie van het lichaam, gaan de plekken jeuken, wat resulteert in hevig krabben door de patiënt. Schurft komt vooral voor op beschutte plekken van de huid, zoals de strekzijde van de elleboog, liezen, tepels, penis, scrotum en tussen de vingers. De definitieve diagnose wordt pas gesteld wanneer men de mijt kan waarnemen onder een microscoop. Dit is niet altijd mogelijk.

4.3.2 Mogelijke behandeling van de ziekte

Schurft is tegenwoordig heel gemakkelijk te genezen door een crème te gebruiken. Meestal wordt men aangeraden om het volledige lichaam in te smeren, met uitzondering van het hoofd. Ook moet er aandacht besteed worden aan de nagels. Door het krabben kunnen er mijten of eieren onder de nagels terecht gekomen zijn. Dit wordt opgelost door ook onder de nagels een dun laagje zalf aan te brengen. Alle huisgenoten van de besmette persoon moeten met de crème behandeld worden. Wanneer een kind schurftdrager is, wil dit dus zeggen dat er grote groepen, zoals de volledige klas behandeld moet worden. Daarbovenop moet alle kleding, alle beddengoed en dergelijke zo snel mogelijk gewassen worden. Wanneer wassen niet mogelijk is moet de kleding minstens drie dagen in de buitenlucht gehangen worden.

Uiteraard waren deze behandelingen in tijden van oorlog vrijwel onmogelijk. De mensen namen wel de nodige voorzorgen. Wanneer ze bijvoorbeeld opgenomen moest worden in het ziekenhuis zorgden ze liefst zelf voor het beddenlinnen.

4.4 Loopgravenkoorts

Loopgravenkoorts was een ziekte die enkel voorkwam tijdens de oorlog. Na de oorlog was deze epidemie dan ook weer snel verdwenen. De ziekte werd overgebracht door de eerder vernoemde klerluis. De ziekte veroorzaakte koorts, die kon oplopen tot negenendertig graden Celsius en pijn in de gewrichten, botten en spieren.

4.5 Loopgravenvoet

Loopgravenvoet, meer bekend als 'Trench Foot', kenden we al uit de tijd van Napoleon. De oorzaken van deze aandoening zijn koude en natte omstandigheden. De soldaten verkeerden vaak en lang in natte en koude omstandigheden, waarbij ze tot hun knieën in modder of water stonden. Ze beschikten vaak niet over voldoende aangepast schoeisel. Door die koude en nattigheid zwollen de voeten eerst op, waarna ze rood en gevoelloos werden. Op de voet ontstonden bloedblaren. Naarmate de zwelling afnam werd de pijn heviger. Uiteindelijk werden de zenuwen van de voet aangetast.

Afbeelding 33: Loopgravenvoeten

4.6 Shellshock

Shellshock is de naam die staat voor: emotionele geschoktheid, hersenschuddingen, zenuwuitputting en andere dergelijke aandoeningen.

Veel soldaten werden veroordeeld als lafaards en geëxecuteerd. Achteraf bleken velen onder hen geleden te hebben aan 'shellshock'. Deze vorm van 'mental disorder' werd toen nog niet erkend.

Afbeelding 34: Shellshock

4.7 Oorlogskinderen... over ziektes

Afbeelding 35: Rachel D'Haene (*1909)

“Er zijn twee meisjes gestorven in Peillac, in Bretagne. Mijn moeder was zwanger toen we vertrokken. Dat is gestorven. En dan heeft moeder de Spaanse griep gehad. Ze was ook zwanger. Dat is ook gestorven.”¹⁸

Afbeelding 36: Bertha Kempeneers (*1909)

“Er was een gezin. Verre familie. Een van mijn zussen ging daar eten halen. Omdat die vrouw gezegd had dat we bij haar brood mochten komen halen. Mijn moeder zei: “Je gaat niet. De griep is daarbinnen.” Mijn zus wou niet luisteren en ging toch. Ze was achttien jaar. Ik heb nog foto's van haar. Ze komt thuis. Ik zie het nog voor me. Ai, ai, ai, ik voel me niet goed. Ik weet niet wat ik heb. Mijn moeder vloekte nooit. Nu hoorde ik haar vloeken. Ik zal zeggen wat ze precies gezegd heeft. Ik was pas vijf. “Godverdomme”, zei ze, “Ik heb je verboden om naar dat huis te gaan waar griep heerst. Je wou niet luisteren. Je hebt de griep van die mensen hier binnengebracht. Nu zit ik hier met al die kinderen en de griep is binnen.” En inderdaad, de griep rukte de vier, mijn moeder had negen kinderen, de vier grootste van achttien, zestien, veertien en twaalf jaar weg. En twee kleintjes. Een van drie jaar en een van zes jaar. Ze rukte zes kinderen weg uit het gezin van mijn moeder. Mijn zus die anderhalf jaar oud was, ik en een broer die anderhalf jaar jonger was. Wij waren gered.”¹⁹

¹⁸ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

¹⁹ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

Afbeelding 37: Justina Bel (*1913)

“Ik heb drie broers moeten afgeven. Een van zes jaar, van drie jaar en van elf maanden. Die van drie jaar en elf maanden waren dood na elf maanden. Die hadden alle drie de blauwe mazelen. Heb je daar ooit van gehoord? Niemand kent dat, maar het bestond toch. Dat was net een soort pokken. Bij mazelen krijg je blauwe plekken. Dat waren echt blauwe plekken.”²⁰

Maria Verpoorten (*1911)

De jongensschool was vlak bij ons huis. Hij kwam naar huis om drie uur. Hij zei: “Moeder, ik heb zo'n honger en voel precies pijn in mijn zij.” Moeder zei: “Ben je ergens opgeklommen en heb je je bezeerd?” “Nee”, zei hij. Ze vertrouwde het niet en liet de dokter komen. Een paar minuten later was hij dood. (De vader van Maria weet bij zijn thuiskomst nog van niks.) Dat vroeg hij zodra hij thuiskwam. Ik mis er nog één. Toen hebben ze het gezegd.”²¹

²⁰ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

²¹ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

5 Onderwijs

Het leven, en dus ook het schoolleven, van voor 1950 is nauwelijks te vergelijken met het schoolleven dat de kinderen nu ervaren.

Vandaag bereidt men de kleuters in het kleuteronderwijs voor op de lagere school. Dat was vroeger niet het geval. Kleuters gingen maar één jaar naar de kleuterschool, toen bewaar- of papschool genoemd. Vaak werd het naar school gaan voor kleuters zelfs beperkt tot enkel het derde trimester. Er werd de kleuters nauwelijks iets bijgeleerd. Ze hielden de kinderen de hele dag bezig. Ze mochten lapjes stof uitrafelen, met lege luciferdoosjes spelen, papieren matjes vlechten of figuurtjes uitprikken.

Het lager onderwijs is nu opgebouwd uit zes leerjaren, vroeger waren dat er acht. Voor de meeste kinderen stopte de schoolloopbaan immers na het lager onderwijs. In het eerste leerjaar leerden de kinderen lezen en schrijven. Of dat was toch de bedoeling. Vaak was dit voor de leerkracht onbegonnen werk. De groepen waren erg groot en er zaten verschillende klasgroepen samen in één lokaal. De grootste bezigheid van de leerkracht was om de jonge bende rustig en stil te houden.

De meisjes moesten erg veel naaien, haken en breien. Dit leerden ze stapsgewijs. Ze begonnen met een sjaal, een broekje, een sok, een onderkleed, een schort, om uiteindelijk in het achtste leerjaar een slaapkleed te kunnen vervaardigen. In het zevende en achtste leerjaar leerden de meisjes ook koken, wassen, strijken en het opknappen van andere huishoudelijke klusjes. Dit werd beschouwd als een voorbereiding op hun rol als huisvrouw.

Er werd toen al didactisch materiaal gebruikt. Tijdens de naailes bijvoorbeeld werd een standaard op de trede vooraan geplaatst. Op die standaard stond een stuk omkaderd riet, waarop de juffrouw dan met dik gekleurd garen de steken kon voordoen. Dat waren er heel wat: de voor-, de achter-, de stik-, de steel-, de kruis-, de ketting-, de festoen- en de hanenpootsteek. Uiteraard werden deze steken aangeleerd gedurende de volledige schoolloopbaan.

De lessen lichamelijke opvoeding werden vroeger turnlessen genoemd en stelden weinig tot niets voor. De jongens hadden zo al beweging genoeg en kregen dus geen lichamelijke opvoeding. De meisjes stonden naast hun bank en zwaaiden wat met hun armen. In de zomer deden ze dit soms op de speelplaats. Schoonschrift bijvoorbeeld, vond men veel belangrijker. Uren werden gevuld met mooi schrijven, alle letters even groot en even schuin.

De klaslokalen waren niet erg comfortabel. De kinderen konden niet naar buiten kijken. De vensters waren vaak te hoog of er stond ondoorzichtig glas in. In het midden van het klaslokaal stond een grote kachel. Bij mistig en windstil weer werkte de kachel vaak niet en bleef het dus koud. De kinderen zaten met twee of met drie aan één bank. In het tafelblad zat een gleuf voor het schrijfgerief en een gat voor de inktpot. Men schreef echter nog veel met een griffel op lei. Elk kind had een doosje bij, met een natte spons erin, om de lei proper te maken.

De kinderen moesten ook helpen bij het schoonmaken van de school. Op het einde van ieder trimester moesten alle leerlingen helpen schrobben. De planken onder de banken, die dienden als voetsteun, werden ontdaan van alle modder, die zich maandenlang had opgestapeld.

Tucht was erg belangrijk. Die tucht werd er vaak ingeslagen, met de hand of met de liniaal. Een populaire straf was de leerlingen op de knieën te laten liggen met de handen in de lucht.

De kinderen gingen naar school op klompen. De jongens droegen steeds een korte broek, met daaronder knie- of sportkousen en een grijze stofjas. De meisjes werden verplicht om een zwarte satijnen schort te dragen. De onderwijzeressen droegen zwarte satijnen mantelschorten. Na Pasen mochten ze een gekleurde (mantel-)schort dragen. Tijdens een bepaalde periode was het voor de meisjes streng verboden om met korte mouwen of sokken naar school te komen. Wie dat toch waagde kreeg zwarte mouwen aangespeld of moest met zwart gemaakte benen naar huis. Ook een grote strik in het haar dragen was verboden. Dat zou het zicht belemmeren van het meisje dat achter de strik zat.

De vakanties rond Pasen en Kerstmis waren vergelijkbaar met die van nu. De grote vakantie begon pas de laatste week van augustus en duurde tot eind september. Op die manier konden de kinderen thuis of bij een boer in de buurt helpen met de aardappeloogst.

Afbeelding 38: Jongensklas Alken (1918)

Afbeelding 39: Meisjesklas Alken (1918)

5.1 Goed en slecht getimede leerplicht

Koning Albert I ondertekent op 19 mei 1914 de Vijfde Organieke Wet op het Lager Onderwijs. Deze wet verplicht kinderen naar school te gaan tot veertien jaar. Dit wil zeggen dat gezinshoofden hun kinderen naar school moeten sturen vanaf het einde van de zomervakantie, waarin het kind zes jaar wordt. De verplichte schoolloopbaan duurt dus acht jaar. Vanaf nu bestaat het lager onderwijs uit vier graden. Dit heeft ook sociale gevolgen. Op 24 mei 1914 wordt bij wet vastgelegd dat kinderarbeid beneden de veertien jaar verboden is.

Nog voor de start van het schooljaar 1914-1915 worden de nieuwe wetten reeds belemmerd. In de eerste oorlogsmaanden kunnen veel scholen amper normaal functioneren. De lokalen worden door de soldaten opgeëist als verblijfplaats, als ziekenzaal en zelfs als paardenstal. De onderwijzers zijn ook vaak niet beschikbaar wegens verplichte militaire dienst of omdat ze gevlucht zijn naar veiligere oorden. Door de sluiting van de onderwijsinstellingen heeft de jeugd onverwacht vakantie. Als even later, de scholen opnieuw opengaan, keren niet alle kinderen meteen terug. De wet is immers nog nieuw en niet alle ouders nemen deze wet even nauw. Er wordt weleens hulp ingeroepen van welwillende dokters of leerkrachten die een oogje dicht knijpen. De moeders gaan ervan uit dat hun kinderen beter thuis een handje kunnen toesteken. Ze moeten hun echtgenoot immers al missen.

Toch groeit al snel het besef dat een slecht of helemaal niet functionerend onderwijs nadelige gevolgen heeft. Veel jongeren beseffen niet wat er gaande is. Vaak zwerven ze doelloos rond op straat en lopen ze onnodig risico's. Als ze overal deugnietrij uitspoken en teveel rondhangen in de buurt van soldaten ondergaan ze slechte invloeden. Dat moet zeker vermeden worden. Lokale overheden zetten zich in voor het fysieke en geestelijke welzijn van de jeugd. De militaire overheid pleit voor een herinvoering van het onderwijs. Uit bekommernis voor de kinderen, maar ook uit eigenbelang. Tenslotte hebben zij nog steeds het hoogste woord.

De Duitsers willen, dat in bezet België, de leerplicht van 1914 nageleefd wordt. Het generaal-gouvernement vaardigt op 28 juli 1915 eigen verordeningen uit. Door de leerplicht beschikken de Duitsers over een ideaal middel om hun macht te laten gelden. Overtreders worden gestraft in naam van het algemeen belang.

Ook de Britse, Franse en Belgische overheden zijn voorstander van het onderwijs, om de jeugd tegen haar eigen onschuld te beschermen. De burgerlijke overheid slaagt erin om in onbezette landsdelen orde te scheppen in de chaotische onderwijssituatie. Vanaf 1 februari 1917 gaat de leerplicht in.

De algemene toepassing van de leerplicht laat wat langer op zich wachten, tot na de wet van 18 oktober 1917. De uitvoering van de wet wordt vanaf dan strenger gecontroleerd. De houding van de militaire overheid blijft echter dubbelzinnig. Op momenten dat de oorlogsnood het hoogst is, schrikt zij niet terug om de schoollokalen in te nemen zonder alternatieven aan te bieden. Alleen in rustige fasen van de oorlog kan het onderwijs rekenen op hun steun.

5.2 Onderwijs in bezet België

In de bezette landsdelen moeten de scholen afrekenen met materiële problemen en pesterijen. De Duitse reglementen hebben vaak vervelende neveneffecten. In Duitsland is het zomerruim reeds van kracht. Op 1 mei 1916 wordt dat ook in bezet België ingevoerd. De nieuwe tijd is verplicht voor alle openbare, economische en religieuze activiteiten, en ook voor het onderwijs.

De Belgische bevolking heeft het niet zo begrepen op deze nieuwe regels. Zo bericht Stijn Streuvels vanuit Ingoogem:

“Ingoogem blijft volgens oude gewoonte onvermurwbaar als het geldt nieuwe gebruiken in te brengen – en als er dan nog maar eenheid was in de besluiten; de knechtschool heeft het nieuwe uur in voege gebracht en de meisjesschool niet – de nonnetjes moeten er eerst nog mijnheer pastoor over raadplegen! Het gevolg daarvan is: dat we 's noens onze jongen 't huis krijgen om half elf en ons meisje om half twaalf en de een om half één en de andere om half twee weer in school moet zijn.”²²

Streuvels' zoontje vindt het nieuwe uur al even vreemd als zijn vader. Hij kan het maar niet begrijpen dat de kippen nog lopen te scharrelen als hij al naar bed moet. Zijn dagelijkse routine, eerst de kippen en dan ik, wordt door mekaar geschud.

Ook in Komen ondervindt het onderwijs de nodige moeilijkheden. Pastoor Jean-Baptiste Delporte klaagt in april 1915 over de dubbelzinnigheid van de Duitsers. Ze willen dat er onderwijs gegeven wordt, maar tegelijkertijd blijven ze de schoollokalen bezetten. De ouders durven hun kinderen niet meer naar school sturen, waardoor ze doelloos rondzwerven op straat. De lokale militaire overheid stoort zich hier mateloos aan en gaat dan toch maar op zoek naar geschikte lokalen. In april 1915 wordt er voor de jongens een herberg en voor de meisjes een leegstaande winkel ter beschikking gesteld. In uiterst primitieve omstandigheden wordt hier onderwijs gegeven. Onderwijzer Rudolf Vandamme nagelt planken tegen de muur als lessenaars. Ondanks de omstandigheden maakt de meester er het beste van. Het lokaal zit overvol, maar dat laat hij niet aan zijn hart komen. Bij vliegtuigbombardementen laat hij de jongens, die zo vertrouwd zijn met het oorlogsgeweld, de vallende bommen tellen als rekenoefening. Ook in de meisjesschool wordt er op los geïmproviseerd. De kloosterzusters, die les geven aan de meisjes, verblijven in de keuken van het huis. Doordat er geen deur staat tussen de keuken en de klas, wordt de opening afgeschermd met dekens en schorten. De scholen functioneren gebrekkig, maar de jeugd heeft terug begeleiding. Hierdoor komt er een einde aan de omgang tussen de jeugd en de Duitsers. Sommige jongeren konden zelfs even goed Duits spreken als hun moedertaal.

Later laat meester Rudolf Vandamme nog opnieuw van zich spreken. In mei 1917 worden heel wat inwoners van Komen geëvacueerd naar Geraardsbergen. Voor de vele Waalse kinderen van het dorp is het moeilijk om onderwijs te volgen in Geraardsbergen. Alle lagere scholen zijn daar immers exclusief Nederlandstalig. De Komenaars lossen dit simpel op. Ze geven Franse lessen. Maar de activisten liggen op de loer en eisen dat er in hun Vlaanderen Vlaams onderwijs gegeven wordt. Meester Vandamme neemt zijn voorzorgen. Hij leert de kinderen het 'onzevader' en het 'weesgegroe' en schrijft ook een Nederlandse les op het bord.

²² DELBECKE, J., e.a., *Kinderen in de Eerste Wereldoorlog*, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2000, 240 pagina's.

Ernest Hannicart beschrijft het verloop van een Duitse controle:

“’t Schijnt dat ge hier onderwijs geeft in ’t fransch?”

*“Verschooning, Heer Kommandant, het is heel het tegenovergestelde. Wij leren hier
vlaamsch aan waalsche kinderen.”*

“So?”

“Wil U eens eventjes luisteren?”

“Ja wohl.”

“Allo kinderen. Onze Vader... Wees gegroet... de vlaamsche les op het bord...”

*’t Liep op wieltjes! De Kommandant stond er verbluft over en wenschte den onderwijzer
proficiat. En ze traptten het af. Of we nadien gelachen hebben!²³*

²³ DELBECKE, J., e.a., Kinderen in de Eerste Wereldoorlog, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2000, 240 pagina's.

5.3 Onderwijs in niet-bezet België

In de onbezette delen van België was het niet gemakkelijker om onderwijs te organiseren. Ook achter de IJzer en rond Ieper blijft het niet ideaal om school te houden. Hier vallen de Duitse bommen en worden de lokalen opgeëist om te gebruiken als kazerne of voor ziekenzorg. Ook hier vrezen de ouders en lokale overheden voor de onveiligheid van hun kinderen.

Als men vergelijkt is de situatie in onbezet België toch iets gunstiger dan elders. De militairen waarmee men hier moet onderhandelen zijn geen vijanden. We hebben het dan over Britten, Fransen of Belgen. Zij geven ook prioriteit aan de militaire noden, maar zijn welwillender. De bevolking kan in deze streken ook nog steeds het excuus gebruiken naar veiliger oorden te willen vluchten. Wie toch zijn bezittingen wil blijven beschermen kan zijn kinderen naar schoolkolonies sturen, maar het afscheid van de geliefde kroost valt vaak harder dan verwacht.

Eind 1914 en begin 1915 wordt het onderwijs in het uiterste westen van België ernstig belemmerd. De scholen worden gesloten en de kinderen hebben niets anders te doen dan rond te zwerven tussen de soldaten. De jeugd geniet van deze vrijheid. Dit valt ook onderwijzer Emiel Selschotter op. Hij maakt op 14 december 1914 een wandeling langs boerderijen, waar soldaten zich vestigen. Daar ziet hij tal van schoolkinderen. Wanneer ze meester Emiel opmerken lopen ze weg. Hij blijft immers de onderwijzer van het dorp. In het voorjaar van 1915 komt er opleving in het onderwijs. Dit onder invloed van minister van Kunsten en Wetenschappen Prosper Poullet. Hij probeert het hele gebeuren een beetje te coördineren. Onderwijzend personeel vinden is niet moeilijk. Er verblijven heel wat gevluchte onderwijzers in de buurt. Ze kampen wel met een gebouwentekort. Meer dan vierhonderd lokalen zijn bezet, onbruikbaar of verwoest. De minister kan de regel doordrijven dat soldaten per gemeente slechts één school mogen ontruimen. Huizen, kerken, barakken en tenten dienen als noodlokaal. De klassen zijn ook vaak veel te groot. We spreken van zestig tot zeventig leerlingen per klas. Waar het dan nog niet lukt, krijgen de jongens en de meisjes afwisselend een halve dag les.

Al deze inspanningen blijven niet zonder resultaten. In 1916 en 1917 kan men in onbezet België van een gestructureerd onderwijs spreken. In 1917 zijn er zeventig lagere scholen open, met 165 klassen en 7 675 leerlingen. Er moet wel opgemerkt worden dat er constant gevaar was voor bombardementen en de infrastructuur was op de meeste plaatsen maar zo-zo. Alle leerlingen moesten een gasmasker bijhebben. De kinderen leerden schrijven en luisteren met hun masker op. De leerplicht, die ingevoerd werd op 1 februari 1917, wordt goed nageleefd. In oktober 1917 zijn er 342 gezinshoofden die een verwittiging krijgen omdat ze de wet overtreden. Voor honderd gezinnen volgt er een tweede verwittiging. De gerechtelijke consequenties tellen uiteindelijk maar voor zeventwintig gezinnen. Natuurlijk kan men de regels niet naleven als de scholen niet open zijn.

5.4 Schoolkolonies in België

De Belgische overheid richt een evacuatieprogramma op voor de streken waar het risico op vijandelijke bombardementen het grootst is. Ze kunnen de uitwijking van de bevolking hier ook gemakkelijker verplichten. Voor de afgelegen boerderijen is de regeling minder streng. Zij mogen in hun boerderij blijven wonen op eigen verantwoordelijkheid. Ze mogen hun kroost in geen geval in gevaar brengen. Het Rode Kruis doet al het mogelijke om deze kinderen naar een Zwitserse schoolkolonie over te brengen. Dit is niet altijd even gemakkelijk, doordat veel ouders geen afscheid willen nemen. Sommigen verstoppen hun kinderen zelfs wanneer het Rode Kruis langskomt. Ondertussen vallen er wel veel onnodige jeugdige slachtoffers en leren de kinderen weinig goeds van de soldaten. Er wordt gezocht naar een alternatief voor de verplaatsing naar het buitenland. In het uiterste westen van België, zo ver mogelijk van het oorlogsgeweld, ontstaan Belgische schoolkolonies voor 'les enfants de l'Yser'. De schoolkolonies liggen op een veilige afstand van de vuurlinie en de ouders kunnen hun kinderen geregeld eens bezoeken.

5.5 Oorlogskinderen... over onderwijs

Edward Vinck (*1910)

“Ik was nog in de kleuterschool natuurlijk toen de oorlog uitgebroken is in 1914, in de maand augustus. En de Duitsers zijn binnengevallen, niet al vechtend. Maar we zaten in de klas. De klas was aan de straatkant gelegen. En we hoorden massaal hoefgetrappel van paarden. De ruiten van de klas aan de straatkant waren met witte verf bedekt. Maar daarboven dus, de tweede rij ruiten, konden we naar buiten kijken. Plots verschenen de punten van speren. Zuster Gregoria, die het onderwijs verzorgde, was natuurlijk geweldig geschrokken en heeft aan de kinderen meegedeeld: “Kinderen, alstublieft, ga naar huis zo snel als het kan. Maar vermijd toch geconfronteerd te worden met Duitse troepen.” Dus iedereen mocht naar huis en het was gedaan met schoollopen.”²⁴

Afbeelding 40: Lieza Huybrechts (*1909)

“We gingen 's morgens om acht uur, halfnegen naar school. We aten 's middags thuis. Dat was maar een goed kwartier. Dan waren wij thuis. Dat deden wij iedere middag. Ik was nog klein. Je moet toch ergens gaan eten. We wilden gaan eten en we mochten niet door. De weg was versperd. We huilden omdat we niet naar huis mochten. We mochten niet door. Mag niet, mag niet. Mijn moeder wachtte met het eten. Ze vroeg zich af waar haar kinderen bleven. Ze hoorde ons huilen maar zag ons niet. Kindjes, zijn jullie daar? Ja moeder, maar we mogen niet naar huis. Hoezo, niet naar huis? Je moet toch komen eten? Nee, wij mochten niet door. We mochten niet teruggaan naar school. Ze maakten voor één keer een gaatje in de versperring (de dodendraad). Daar moesten we door kruipen. Maar we mochten niet meer terugkomen. We mochten niet meer naar school gaan. Dan was het afgelopen met de school.”²⁵

²⁴ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

²⁵ VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

6 Sport en spel

6.1 Kinderspelen

De honger knaagt en de materiële ellende is schrijnend. Gelukkig kunnen kinderen deze zorgen even vergeten tijdens het spelen. Tijdens het spelen creëren zij een onbezorgde en fantasierijke wereld. De jeugd amuseert zich met de weinig beschikbare middelen en de nodige verbeelding. Het spelplezier blijft op veel plaatsen traditioneel. De klassieke, volkse spelletjes, die al door eerdere generaties werden gespeeld, krijgt zelfs de oorlog niet kapot.

Vandaag de dag zie je kinderen nog maar zelden spelen met knikkers. Vroeger hebben vele generaties jongens zich hiermee erg geamuseerd. In Vlaanderen hoorde men al eens vaker *'klitsen'* als men ging knikkeren. Terwijl men in West-Vlaanderen ging *'marbelen'*. Vooral het *'slangklitsen'* was erg populair. Er werd een slang van willekeurige lengte op de grond getekend. In het midden van de kop werd er een kuiltje gemaakt. Men begon met het knikkeren aan de staart. Er werd beurtelings geknikkerd. De tegenstander kon uitgeschakeld worden door zijn knikker buiten de lijnen te schieten. Wiens knikker het eerst in het kuiltje lag won het spel. De winnaar kreeg van alle andere spelers een knikker. Als de kinderen over geen echte knikkers beschikten, gebruikten ze steentjes of kersenpitten.

Ook balspelen waren erg populair, zowel bij jongens als bij meisjes. Het volgende spel was er geliefd bij de meisjes: één meisje stond met de rug naar alle anderen, die op een rij naast elkaar stonden. Zij gooiden de bal over haar hoofd, richting de anderen. Het meisje dat de bal kon opvangen moest zo snel mogelijk opnieuw in de rij gaan staan en de bal verbergen achter haar rug. Het meisje dat gegooid had moest dan raden wie de bal had. Deed ze dat goed, dan mocht ze nog eens gooien. Had ze het mis, dan was het de beurt aan het meisje met de bal. Tijdens het gooien zongen de meisjes: *"Un, deux, trois, qui a la balle? Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan."* Door een gebrek aan kennis van de Franse taal, werd in Vlaanderen gezongen: *"Alle kwakie allebal! Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan."*

Al sinds de middeleeuwen kende men hoepelen. De hoepels waren vervaardigd uit hout en later uit ijzer. Ook oude fietswielen konden dienst doen als hoepel. Ze werden aan het rollen gebracht met een hoepelstok. Soms zaten er spaken in de hoepels, waar de kinderen dan metalen plaatjes of medailles aan konden bevestigen, trofeeën van hoepelwedstrijden. Die werden vaak gehouden op straat. Er werd dan een bepaalde route uitgestippeld die de tegenstanders moesten afleggen. Het was de bedoeling dat je zoveel mogelijk hoepels van de andere ploeg omver kon gooien en tegelijk als eerste kon aankomen op het eindpunt.

Een ander speeltuigje, meer voor jongens, was de katapult. Die maakten zij zelf van struiken met een vertakking. De twee beentjes sneden zij af op vijf centimeter. Met een stuk rubberen band maakten ze de katapult af. Een gevaarlijk speeltuig, waarmee menige mus naar de mussenhemel werd geschoten.

Een echte rage bij de meisjes was dan weer het handenklappen. Dat deden ze per twee. Op de maat van een liedje klaptten ze in een bepaalde volgorde in de handen, op de schouders, op de billen of tegen mekaars handen. Daar bestonden heel wat liedjes voor. Vaak werden kinderliedjes gebruikt, zoals het volgende: *"Crème-ge-las stond in de kast. Moeder meende dat het boter was. Vader sneed er een stuk van af. Oei-oei-oei, 't was crème-ge-las."* Maar ook voor de volwassen bestond er een variant: *"Jan, mijne man is altijd ziek. In de week maar 's zondags niet. 's Zondags gaat hij pintjes drinken. 's Maandags ligt hij in bed te stinken."* Het rondedansen, waarbij de meisjes hand in hand rondstapten in een kring, was heel vergelijkbaar. Wanneer het te warm was voor al dat dansen speelden de meisjes ook wel eens *'zaaien, zaaien'*. Een spel dat vooral in Limburg bekend was. Wanneer ze naast

elkaar op een bank zaten, werd er een klein voorwerp, zoals een ring, ongemerkt doorgegeven. Ze zongen samen: *“Zaaien, zaaien, gij moet maaien op de bergen van Sint-Truiden, zie hoe heerlijk, zie hoe schoon, zaaien, zaaien, wonderschoon.”* Het ging er dan om te raden wie de ring had.

Vandaag de dag is er geen tekort aan speelgoed voor de kinderen. Men kan het niet gek genoeg bedenken of het staat in de speelkamer. Overvolle speelgoedwinkels en allerhande multimedia zijn voor handen. Vroeger was dat niet zo vanzelfsprekend. Het weinige speelgoed dat aangekocht kon worden, was vaak veel te duur. Veel kinderen knutselden zelf hun speelgoed in elkaar. Voor de kleine meisjes maakte men breimachientjes door vier spijkertjes in de kop van een leeg houten bobijntje te kloppen. Met zo'n bobijntje en een elastiek kon men zelfs een mannetje maken dat vooruit kroop. De kinderen beleefden hier veel plezier aan.

Zelfs met een knoop en een stukje draad kon je kleine kinderen stil houden. Ze staken de draad door de twee gaatjes van de knoop en bonden de twee eindjes dan aan elkaar. De knoop werd naar het midden geschoven en de wijsvingers staken ze door de twee lussen. Wanneer ze draad spanden en daarna weer ontspanden draaide de knoop rond en hoorde je een snorrend geluid.

Voor de komst van de televisie waren er de gezelschapspelen die voor gezellige avonden zorgden. Het ganzenbord, domino en kaarten waren vaak de favorieten.

Volwassen mannen speelden ook graag vogelpik, kegelen, boogschieten en pagschieten. Ook kienen was een leuke bezigheid. Het kienen werd georganiseerd in de dorpsherbergen, op houten plankjes, met de hand gemaakt en beschilderd. De plaats van de verschillende getallen is tot op de dag van vandaag nog steeds niet veranderd. Het afroepen van de getallen was telkens de taak van dezelfde man. In plaats van iedere keer opnieuw met een zeurstem het cijfer af te roepen, had hij voor ieder cijfer een leuke benaming. Het viel geregeld voor dat er discussies en vechtpartijen ontstonden door het spel. Dat was één van de redenen waarom het tijdens de Eerste Wereldoorlog verboden was te kienen. Dat verbod gold ook op de hanengevechten.

De doorbraak van het voetbal als volksvermaak, moeten we zoeken in de Eerste Wereldoorlog. De sport krijgt zijn definitieve vorm in het negentiende-eeuwse Engeland. Hier wordt het vooral gespeeld in competities tussen elitescholen. Vanaf 1880 verspreiden Britse ingenieurs en zakenlui het voetbal in het buitenland. In 1895 heeft België voor het eerst een voetbalbond en een jaarlijkse competitie voor een 'eerste klasse'. Toch blijft de voetbalsport tot aan de Eerste Wereldoorlog elitair. Door de komst van de duizenden Britse militairen leeft het voetbal op in België. De soldaten voetballen als tijdverdrijf. Dat brengt de lokale bevolking op ideeën. In veel gemeenten wordt een eigen club opgericht en al snel vinden ze een weide die geschikt is om op te spelen. Het duurt dan ook niet lang voor er toernooien georganiseerd worden. De ploeg van Ingoogem bijvoorbeeld, neemt het tijdens een kermis in 1915 op tegen Heestert en Kaster. De sport slaat ook aan bij de kinderen en al snel spelen zij even fervent voetbal als de 'professionelen' in teamverband.

6.2 Onderscheid man en vrouw

In de vrijetijdsbesteding was er een duidelijke scheiding tussen mannen en vrouwen. Vrouwen werden geweerd uit het mannelijke vrijetijdsleven. Ze behoorden ook zelden tot een vereniging. Vrouwen uit de hogere kringen waren vaak wel actief in liefdadigheidsverenigingen. In 1914 ontstonden er steeds meer, maar nog zeer pril, initiatieven en verenigingen voor vrouwen. Dit in tegenstelling met de mannelijke clubs.

De politieke verenigingen en de fabrieken lagen stil. Ook de typische plekjes voor een bijeenkomst van de mannen, de cafés, waren niet meer. Estaminets waren er in alle soorten en maten, maar vrouwen waren er niet welkom. Zij kwamen dan weer samen door voor hun deur te handwerken. Wie kon hen dat verbieden?

Besluit

Door het raadplegen van verscheidene betrouwbare internetbronnen, het bestuderen van allerhande boeken en het luisteren naar getuigenissen van oorlogskinderen ben ikzelf heel wat meer te weten gekomen over het dagelijkse leven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ik heb mijn bevindingen samengebracht in dit afstudeerproject.

Ook in ons kleine Belgenland, zelfs in onze provincie Limburg, heeft de oorlog zwaar gewoed. Ik koos enkele verhalen uit, die mij meteen aanspraken tijdens het lezen.

De Grote Oorlog had een grote invloed op het leven van de kleine man, zijn vrouw en kinderen. Hun kleding verloor, tijdens de oorlogsjaren, alle elegantie waar ze voordien zo trots op waren. De kledij van de, vaak alleenstaande, vrouw evolueerde snel, waar de kledij van de man niet zo'n enorme vooruitgang kende. Hoe langer de oorlog duurde, hoe moeilijker het werd om voldoende voeding te vinden. Toch mag er, volgens de meeste onderzoekers, toch niet gesproken worden over hongersnood in België tijdens de periode '14-'18. Gelukkig waren er tal van organisaties, zoals het Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp, die soelaas konden bieden. Een logisch gevolg van het gebrek aan voedsel, was de verminderde weerstand van de mensen, die op zijn beurt dan weer toeliet dat er een opkomst was van enkele nieuwe ziektes, zoals de Spaanse Griep. Het onderwijs bleek men erg belangrijk te vinden, want er werden tal van middelen ingezet om zoveel mogelijk kinderen naar school te laten gaan. Zo ontstonden uiteindelijk ook de schoolkolonies. Om het oorlogsleed even te vergeten hadden zowel mannen en vrouwen, als kinderen hun favoriete spelletjes of bezigheden.

Na het afwerken van mijn afstudeerproject kan ik besluiten dat het belangrijk is om iedereen er attent op te maken even stil te staan bij deze gebeurtenissen. De Grote Oorlog leek zo ver weg, maar is nu, door mij te verdiepen in het dagelijkse leven van mensen zoals u en ik, zo dichtbij.

7 Didactisch luik

7.1 Inleidend deel

Beste leraar

Fijn dat u gebruik wil maken van de workshop 'Wereldoorlog I in België'.

Deze workshop is bedoeld voor leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van de eerste graad. De leerlingen behandelen deze leerstof niet tijdens de geschiedenislessen. Toch is het belangrijk dat ook zij weten wat er zich afspeelde in België tijdens de periode '14-'18.

Met deze workshop maken de leerlingen kennis met het dagelijkse leven van de gewone mens tijdens de Eerste Wereldoorlog. De werkbundels zijn zo opgesteld dat ze volledig zelfstandig ingevuld kunnen worden. Er wordt bronnenmateriaal aangereikt dat aansluit bij de leefwereld van de leerlingen.

In deze lerarenbundel vindt u alles terug wat u nodig heeft om de workshop vlot te laten verlopen.

We starten met een algemene uitleg om u wegwijs te maken in de werkbundels. De leerplandoelstellingen, eindtermen en doelstellingen (gebaseerd op het VVKSO), die bereikt worden door het uitvoeren van deze workshop, worden opgesomd. Daarnaast vindt u per lesfase een lesfiche terug, waarop de duur, de didactische principes, de werkvormen, de benodigdheden en wat extra uitleg staan over de betreffende lesfase. Er wordt u ook een beoordelingsschema aangereikt, dat u kan gebruiken tijdens de laatste lesfase. Uiteindelijk bevat deze lerarenbundel alle ingevulde werkbundels.

Veel lees- en leerplezier!

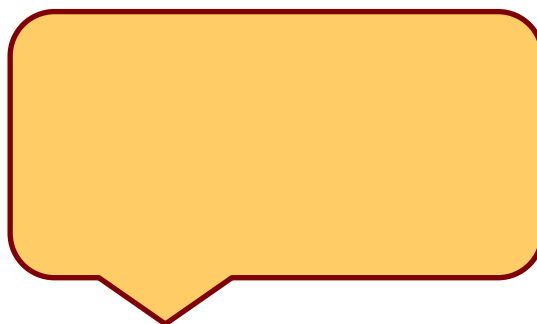
7.2 Wegwijs in de werkbundels

Alle URL-adressen die moeten gebruikt worden zijn in de werkbundels voorzien van een QR-code. Wanneer u in de klas tablets ter beschikking heeft, kan dit het surfen vergemakkelijken.

In de rode rechthoeken maken de leerlingen een tekening. De opdracht staat steeds vermeld boven het kader.

In de gele spreekballonnen vinden de leerlingen telkens een citaat, een uitspraak of een nota terug van een Belgische soldaat.

In de gele kaders, voorzien van een wereldbol, vinden de leerlingen een kort, actueel fragment terug dat aansluit bij hun leefwereld.

In de rode denkballonnen krijgen de leerlingen de kans om hun eigen bedenkingen bij het onderwerp neer te schrijven.

In de rode kaders voorzien van een klaproos, vinden de leerlingen telkens een 'wist-je-datje' terug.

7.3 Leerplandoelstellingen en eindtermen

7.3.1 Algemene doelstellingen

- **A2:** geleidelijk en cumulatief opbouwen van een algemeen historisch referentiekader;
- **A3:** inzicht hebben in de tijds- en plaatsgebondenheid van het menselijk handelen;
- **A5:** inzicht hebben in de verwevenheid van lokale, regionale, nationale en algemene geschiedenis;
- **A6:** vanuit de historische methode omgaan met het gevarieerd informatiemateriaal;
- **A8:** interesse tonen voor grote maatschappelijke problemen in heden en verleden.

7.3.2 Doelstellingen socialiteit of maatschappelijke domeinen

- **S2.1:** de leerling kent de voornaamste kenmerken van de bestudeerde samenlevingen; (7) (11)
- **S2.2:** de leerling kan tenminste één probleem van de mens of de maatschappij in de bestudeerde samenleving uitleggen; (11)
- **S2.6:** de leerling kan voorbeelden geven van gelijkenissen en verschillen in maatschappelijk gedrag tijdens de bestudeerde samenlevingen en in de eigen tijd (zoals bij migratie, sedentarisatie, verstedelijking, staatsvorming, kolonisatie, expansie en onderwerping, ontvoogdingsstrijd, revolutie); (13)
- **S2.15:** de leerling toont interesse en waardering voor de strijd om verbetering van het eigen bestaan en van het samenleven; (26*)
- **S2.16:** de leerling is bereid zich in te leven in het dagelijks leven tijdens de bestudeerde beschavingen.

7.3.3 Doelstellingen tijd

- **T1.3:** de leerling kan begrippen van tijd gebruiken in de context van de bestudeerde beschavingen. (niveau toepassen/vaardigheden) (1)

7.3.4 Doelstellingen ruimte

- **R1.1:** de leerling (her)kent begrippen van ruimte; (niveau kennis) (1)
- **R1.3:** de leerling kan begrippen van ruimte gebruiken in de context van de bestudeerde beschavingen; (niveau toepassen/vaardigheden) (1)
- **R2.1:** de leerling kan aan de hand van gerichte vragen:
 - kaarten lezen en de informatie eruit halen door middel van legende, oriëntatie, schaal, symbolen;
 - titel en inhoud van een kaart met elkaar vergelijken. (20)

7.3.5 Doelstellingen bronnen

- **B2:** de leerling kan materiële en landschappelijk historische sporen observeren en beschrijven aan de hand van een eenvoudig observatieprotocol; (18)
- **B3:** de leerling kan informatie over de bestudeerde beschavingen en over de eigen tijd opzoeken op basis van concrete opdrachten; (17, 24*)

- **B12:** de leerling is nauwkeurig bij het verzamelen, ordenen, analyseren en interpreteren van informatie over de historische en actuele werkelijkheid. (24*)

7.3.6 Eindtermen

- **1:** de leerlingen verduidelijken de begrippen generatie, decennium, eeuw, millennium aan de hand van historische evoluties, vertrekkend van het heden;
- **7:** de leerlingen verduidelijken belangrijke kenmerken van onderscheiden maatschappelijke domeinen;
- **11:** de leerlingen leggen tenminste één probleem uit in verband met mens en maatschappij waarmee die samenlevingen werden geconfronteerd;
- **13:** de leerlingen geven voorbeelden van vergelijkbaar maatschappelijk gedrag in de geschiedenis, zoals bij migratie, sedentarische, verstedelijking, staatsvorming, kolonisatie, expansie en onderwerping, ontvoogdingsstrijd, revolutie;
- **17:** de leerlingen kunnen informatie opzoeken over het verleden en het heden op basis van concrete opdrachten, zoals raadplegen van inhoudstafels van handboeken, gebruiken van een geschiedenisatlas, opzoeken van trefwoorden in referentiewerken, gebruiken van interactieve media, gebruiken van databanken;
- **18:** de leerlingen kunnen materiële en landschappelijke historische getuigen observeren en beschrijven aan de hand van eenvoudig observatieprotocol;
- **20:** de leerlingen kunnen aan de hand van gerichte vragen kaarten lezen en de essentie ervan interpreteren, zoals het gebruiken van het register van de geschiedenisatlas, het gebruiken van de legende, oriëntatie en schaal, het in verband brengen met elkaar van titel en inhoud van een kaart;
- **24*:** de leerlingen leren nauwkeurig zijn bij het verzamelen, ordenen, analyseren en interpreteren van historische gegevens;
- **26*:** de leerlingen leren belangstelling aan de dag leggen voor de problemen van een samenleving.

7.4 Doelstellingen

7.4.1 Kennis

- **K1:** De leerlingen weten wie Gavrillo Princip en kroonprins Franz-Ferdinand zijn en kennen het verband tussen deze twee personen.
- **K2:** De leerlingen kennen drie voorbeelden van wapens die gebruikt werden tijdens WOI.
- **K3:** De leerlingen weten waarom er een reglement kwam op het bakken van koekjes en gebakjes tijdens WOI.
- **K4:** De leerlingen kennen de betekenis van het woord 'hongersnood'.
- **K5:** De leerlingen kennen drie mogelijke oorzaken van hongersnood.
- **K6:** De leerlingen kennen twee kenmerken van het mosterdgas.
- **K7:** De leerlingen kennen twee gevolgen van het mosterdgas met betrekking tot de gezondheid.
- **K8:** De leerlingen kennen een andere naam voor het mosterdgas.
- **K9:** De leerlingen kunnen in hun eigen woorden uitleggen wat de Spaanse griep is.
- **K10:** De leerlingen kennen drie voorbeelden van ziektes die voorkwamen tijdens WOI.
- **K11:** De leerlingen kennen twee voorbeelden van spelletjes die de kinderen speelden tijdens WOI.

7.4.2 Vaardigheden

- **V1:** De leerlingen kunnen aan de hand van afbeeldingen en videofragmenten gerichte vragen beantwoorden.
- **V2:** De leerlingen kunnen de landen België, Frankrijk, Duitsland en Nederland aanduiden op een kaart van Europa.
- **V3:** De leerlingen kunnen uitleggen hoe de soldaten ten aanval werden gestuurd.
- **V4:** De leerlingen kunnen, aan de hand van aangereikt bronnenmateriaal, gerichte vragen beantwoorden i.v.m. de dodendraad.
- **V5:** De leerlingen kunnen aan de hand van bronnenmateriaal uitleggen hoe men omging met het gebrek aan voedsel.
- **V6:** De leerlingen kunnen aan de hand van een schema de werking van het Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp uitleggen.
- **V7:** De leerlingen kunnen een aantal gegeven vaardigheden bij de juiste onderwijsvorm plaatsen.
- **V8:** De leerlingen kunnen drie verschillen aanduiden tussen een klasfoto van de periode '14-'18 en een klasfoto van nu.
- **V9:** De leerlingen kunnen, aan de hand van gegeven bronnenmateriaal, uitleggen wat schoolkolonies zijn en hoe het er aan toeging in schoolkolonies.
- **V10:** De leerlingen kunnen een mondelinge presentatie van minstens tien minuten opstellen en voordragen.

7.4.3 Attitudes

- **A1:** De leerlingen tonen interesse in het dagelijks leven van de periode '14-'18.
- **A2:** De leerlingen zijn bereid om correct Algemeen Nederlands te spreken.
- **A3:** De leerlingen hebben respect voor elkaars vragen en antwoorden.
- **A4:** De leerlingen kunnen samenwerken in groepjes van vier personen.
- **A5:** De leerlingen hebben respect voor het aangeboden didactisch materiaal.

7.5 Opbouw van de les

7.5.1 Lesfase 1 (motivatie)

Duur

10 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe,
- motivatieprincipe.

Werkvormen

OLG

Benodigheden

/

Lesuitwerking

De leerkracht start de les met een korte uitleg over de Eerste Wereldoorlog. De essentie wordt kort aangehaald. Dit moet geen gedetailleerde uiteenzetting van gebeurtenissen zijn, aangezien deze leerstof niet in het leerplan van de leerlingen wordt aangehaald. Verklap zeker niet te veel. De aanslag op kroonprins Franz-Ferdinand bijvoorbeeld, wordt uitgelegd in de werkbundels.

De leerkracht bepaalt zelf wat hij al dan niet op voorhand wil meegeven aan de leerlingen.

7.5.2 Lesfase 2

Duur

5 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe,
- differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe.

Werkvormen

OLG

Benodigdheden

- Werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Limburg tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - afbeelding van de aanslag op Franz-Ferdinand en Sophie;
 - een fluitje;
 - een afbeelding van een bajonet (indien mogelijk, een echte bajonet tonen);
 - een kaart van Europa;
 - een kaart van een fietsroute naast de dodendraad.
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - brooddoos met rode en groene kaartjes;
 - getuigenis van een oorlogskind;
 - afbeelding van koekjes en gebakjes;
 - afbeelding van een voedselbon;
 - doosje aardappelmeel;
 - afbeelding van het Nationaal Komitee voor voeding en hulp.
- werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een zakdoek;
 - een kaart van Spanje;
 - een getuigenis van een Belgische soldaat;
 - een afbeelding van de loopgraven;
 - een thermometer.
- werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een barbiepop;
 - knikkers;
 - steentjes;
 - een knoop;
 - garen;
 - een afbeelding van een kleuterklas;
 - een afbeelding van een klas uit het lager onderwijs;
 - een afbeelding van een klas uit het middelbaar onderwijs en
 - een fragment uit het boek 'L'enfant de l'Yser' van Anne Provoost.

Lesuitwerking

De leerlingen zullen de workshop volledig zelfstandig uitvoeren en hebben dus eerst de nodige uitleg nodig.

De klas wordt opgedeeld in vier groepen. Iedere groep krijgt een ander thema toegewezen. Iedere leerling krijgt een werkbundel die bij zijn/haar thema hoort. In het midden van de tafel wordt de bijbehorende kijkdoos geplaatst. Het bronnenmateriaal dat in deze kijkdoos zit, zullen de leerlingen nodig hebben tijdens het invullen van hun werkbundel. Nadat zij de volledige werkbundel hebben ingevuld, moeten de leerlingen een presentatie maken over hun onderwerp. De leerlingen zijn vrij om te kiezen welke presentatievorm ze gebruiken. Ze kunnen presenteren aan de hand van een PowerPoint, een tekening, een collage... Het uiteindelijke resultaat, tonen zij in een presentatie van \pm 10 minuten aan hun medeleerlingen.

De leerlingen kunnen gedurende de volledige workshop vragen stellen aan de leerkracht, wanneer dat nodig blijkt te zijn.

7.5.3 Lesfase 3

Duur

20 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe,
- differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe,
- activiteitsprincipe,
- integratieprincipe.

Werkvormen

Workshop

Benodigdheden

- Werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Limburg tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - afbeelding van de aanslag op Franz-Ferdinand en Sophie;
 - een fluitje;
 - een afbeelding van een bajonet (indien mogelijk, een echte bajonet tonen);
 - een kaart van Europa;
 - een kaart van een fietsroute naast de dodendraad.
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - brooddoos met rode en groene kaartjes;
 - getuigenis van een oorlogskind;
 - afbeelding van koekjes en gebakjes;
 - afbeelding van een voedselbon;
 - doosje aardappelmeel;
 - afbeelding van het Nationaal Komiteit voor voeding en hulp.
- werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een zakdoek;
 - een kaart van Spanje;
 - een getuigenis van een Belgische soldaat;
 - een afbeelding van de loopgraven;
 - een thermometer.
- werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een barbiepop;
 - knikkers;
 - steentjes;
 - een knoop;
 - garen;
 - een afbeelding van een kleuterklas;
 - een afbeelding van een klas uit het lager onderwijs;
 - een afbeelding van een klas uit het middelbaar onderwijs en
 - een fragment uit het boek 'L'enfant de l'Yser' van Anne Provoost.

Lesuitwerking

De leerlingen werken in groepjes aan de workshop. Wanneer ze vragen hebben kunnen ze die steeds stellen aan de leerkracht.

7.5.4 Lesfase 4

Duur

15 minuten

Didactische principes

- Differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe,
- activiteitsprincipe,
- integratieprincipe,
- herhalingsprincipe.

Werkvormen

Workshop

Benodigdheden

- Werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Limburg tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - afbeelding van de aanslag op Franz-Ferdinand en Sophie;
 - een fluitje;
 - een afbeelding van een bajonet (indien mogelijk, een echte bajonet tonen);
 - een kaart van Europa;
 - een kaart van een fietsroute naast de dodendraad.
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - brooddoos met rode en groene kaartjes;
 - getuigenis van een oorlogskind;
 - afbeelding van koekjes en gebakjes;
 - afbeelding van een voedselbon;
 - doosje aardappelmeel;
 - afbeelding van het Nationaal Komiteit voor voeding en hulp.
- werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een zakdoek;
 - een kaart van Spanje;
 - een getuigenis van een Belgische soldaat;
 - een afbeelding van de loopgraven;
 - een thermometer.
- werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een barbiepop;
 - knikkers;
 - steentjes;
 - een knoop en garen;
 - een afbeelding van een kleuterklas;
 - een afbeelding van een klas uit het lager onderwijs;
 - een afbeelding van een klas uit het middelbaar onderwijs en
 - een fragment uit het boek 'L'enfant de l'Yser' van Anne Provoost.
- materiaal dat ter beschikking wordt gesteld om de presentatie voor te bereiden:
 - kranten en tijdschriften;
 - kleurpotloden en stiften;
 - PC's, laptops of tablets.

Lesuitwerking

De leerlingen hebben hun volledige werkbundel ingevuld. Nu moeten zij een presentatievorm uitkiezen en uitwerken over het onderwerp dat ze bestudeerd hebben.

7.5.5 Lesfase 5 (herhaling)

Duur

40 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe,
- differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe,
- activiteitsprincipe,
- integratieprincipe,
- herhalingsprincipe.

Werkvormen

Presentatie door de leerlingen

Benodigheden

Eventueel:

- PC's, laptops of tablets;
- beamer;
- krijtbord;
- whiteboard;
- ...

Dit materiaal hangt af van de presentatievorm die de leerlingen hebben uitgekozen.

Lesuitwerking

Alle groepen presenteren beurt om beurt hun werkstuk. De groepen die op het moment van de presentatie niet aan de beurt zijn, volgen aandachtig mee.

7.5.6 Lesfase 6 (evaluatie)

Duur

10 minuten

Didactische principes

- differentiatieprincipe,
- herhalingsprincipe.

Werkvormen

Beoordeling van de presentaties door leerkracht en leerlingen

Benodigheden

- Werkbundel 'WOI in Limburg';
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- werkbundel 'Ziektes in de Grote Oorlog';
- werkbundel 'Kinderen in de Grote Oorlog' en
- beoordelingsschema voor de leerkracht.

Lesuitwerking

De leerlingen krijgen de kans mekaar en zichzelf te beoordelen aan de hand van een peerevaluatie. Deze peerevaluatie vinden ze terug op de laatste bladzijde van hun werkbundel.

De leerkracht beoordeelt de leerlingen aan de hand van de opgegeven beoordelingscriteria. Deze criteria hebben de leerlingen op voorhand kunnen raadplegen in hun werkbundel.

7.6 Beoordelingschema

Beoordeling presentatie werkbundel: '.....'	
Naam:	
Verstaanbaarheid + Articulatie:	/2
Opmerking:	
.....	
.....	
Houding:	/2
Opmerking:	
.....	
.....	
Bespreking van 4 elementen:	/6
Opmerking:	
.....	
.....	
Creatieve presentatie:	/2
Opmerking:	
.....	
.....	
Houding binnen de groep:	/3
Opmerking:	
.....	
.....	
Totaal:	/15

7.6.1 Verduidelijking beoordelingsschema

Verstaanbaarheid en articulatie

- De leerling praat luid en duidelijk.
- De leerling articuleert voldoende.
- De leerling gebruikt geen vervelende stopwoordjes.
- De leerling praat op een levendige manier en legt voldoende intonatie in zijn/haar stem.
- De leerling hanteert een gepast spreektempo.

Houding

- De leerling neemt een gemakkelijke houding aan.
- De leerling staat stil en wiebelt niet.
- De leerling staat niet te prullen met een pen, potlood, mouw van zijn/haar trui...

Bespreking van vier elementen

- De groep bespreekt minstens vier elementen uit de werkbundel.
- De elementen worden duidelijk uitgelegd aan de medeleerlingen.

Creatieve presentatie

- De leerlingen presenteren hun werkstuk op een creatieve manier.

Houding binnen de groep

Dit punt kan pas gegeven worden na het inkijken van de resultaten van de peerevaluatie.

7.7 Werkbundels

In bijlage vindt u de vier werkbundels, reeds voorzien van het correcte antwoord, in deze volgorde:

- Bijlage 1: 'Limburg tijdens de Grote Oorlog'
- Bijlage 2: 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog'
- Bijlage 3: 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog'
- Bijlage 4: 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog'

8 Literatuurlijst

8.1 Internet

- ADMIN, "Vlektyfus", *Medische vragen*, 10 april 2014, (internet, www.medischevragen.com/vlektyfus.html)
- BETTINA, "Hoe de mode kan veranderen 1900-1930", *Bettina schrijft*, 12 april 2014, (internet, <http://bettinaschrijft.blogspot.be/2012/09/hoe-de-mode-kan-veranderen-1900-1930.html>)
- BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>)
- BROOS, J., "Em. Prof. Dr. Alex Vanneste", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://dodendraad.org/index.php/boek/auteurs/57-em-prof-dr-alex-vanneste>)
- CONRADS, M., "Kleding 1914-1919: Eerste Wereldoorlog", *Kledingstijlen van eind 19de eeuw en 20ste eeuw: 1890-1980*, 12 april 2014, (internet, <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000658.html>)
- DEBROUWER, K., "De loopgraven", *Tijdmachine*, 22 april 2014, (internet, www.members.home.nl/keesdebrouwer/eerste_wereldoorlog/03_de_loopgraven.htm)
- JAY, "Chanel: Gabrielle Coco Chanel", *Gabrielle Coco Chanel*, 12 april 2014, (internet, <http://visionaryartistrymag.com/2011/01/chanel/>)
- MECKING, E., "Spaanse griep en Eerste Wereldoorlog", *Wereldoorlog 14-18*, 10 april 2014, (internet, www.wereldoorlog1418.nl/spaanse%20griep/#01)
- PROVOOST, A., "Anna, enfant de l'Yser", *Anne Provoost*, 17 mei 2014, (internet, <http://www.anneprovoost.be/nl/index.php/Main/DeBoot>)
- VAN DAMME, W., "De slag om Dendermonde van september 1914", *Willy Van Damme's weblog*, 3 juni 2014, (internet, <http://willyvandamme.wordpress.com/2014/01/>)
- VDG, S., "Schurftmijt", *Wikipedia*, 10 april 2014, (internet, <http://nl.wikipedia.org/wiki/Schurftmijt>)
- WANNEE, E., "Schurft (mens)", *Wikipedia*, 10 april 2014, (internet, [www.nl.wikipedia.org/wiki/Schurft_\(mens\)](http://www.nl.wikipedia.org/wiki/Schurft_(mens)))
- ..., "Hoeveel slachtoffers maakte de Spaanse griep in België?", *De Standaard*, 10 april 2014, (internet, www.standaard.be/cnt/9d29ojal)
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Kleerluis>. Geraadpleegd op 23 mei 2014.
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Emile_Francqui. Geraadpleegd op 23 mei 2014.
- <http://roosenboom.jouwweb.be/de-groote-oorlog-in-hasselt>. Geraadpleegd op 23 mei 2014.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Gavrilo_Princip. Geraadpleegd op 23 mei 2014.
- <http://www.geheugenvannederland.nl/>. Geraadpleegd op 2 juni 2014.
- http://www.gezondheid.be/index.cfm?fuseaction=art&art_id=1781. Geraadpleegd op 4 juni 2014.
- <http://experiencesonthewesternfront.weebly.com/index.html>). Geraadpleegd op 23 mei 2014.
- <http://www.huidziekten.nl/>. Geraadpleegd op 23 mei 2014.
- <http://www.fotoleren.nl/component/bronnenbank/?view=bronnen&tmpl=iframe&layout=selector&start=238140>. Geraadpleegd op 4 juni 2014.

8.2 Boeken

- CHIELENS, W., De kijkkast van Kobe, Hasselt-Amsterdam, Clavis Uitgeverij, 2006, 93 pagina's.
- DELBECKE, J., e.a., Kinderen in de Eerste Wereldoorlog, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2000, 240 pagina's.
- GILISSEN, T., OORLOG in Wimmertingen, Wimmertingen, Werkgroep W700, 2012, 128 pagina's.
- GOOSSENS, E., e.a., Alken; Tussen mammoet en computer, Alken, Gemeentebestuur Alken, 1994, 283 pagina's.
- HELSEN, J., e.a., 2000 jaar Tongeren, Hasselt, Uitgeverij Concentra, 1988, 238 pagina's.
- NATH, G., e.a., 14-18 van dichtbij, Leuven, Uitgeverij Acco, 2012, 235 pagina's.
- NATH, G., Brood willen we hebben!, Antwerpen, Uitgeverij Manteau, 2013, 316 pagina's.
- NATH, G., Voedselschaarste en voedselbedeling, tactieken en strategieën, Gent, Universiteit Gent, 2011, 266 pagina's.
- VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.
- VANTHUYNE, H., De dag dat cavalerie voor 't laatst storm reed, Halen, Museum Slag der Zilveren, 1984, 124 pagina's.
- VAN THUYNE, D., 1914; De Duitsers komen, Tielt, Uitgeverij Lannoo nv, 2010, 216 pagina's.
- VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK SECUNDAIR ONDERWIJS, Geschiedenis eerste graad, Brussel, VVKSO, 2009, 40 pagina's.

8.3 Documentaires

- VRT-project '14-'18, 2013-2014, De allerlaatste getuigen, België, De redactie, 6 afleveringen.

8.4 Lijst afbeeldingen

- Afbeelding 1: Kroonprins Frans Ferdinand met zijn familie (<http://www.fotoleren.nl/component/bronnenbank/?view=bronnen&tmpl=iframe&layout=selector&start=238140>. Geraadpleegd op 4 juni 2014.)
- Afbeelding 2: Gavrillo Princip (1894-1918) (http://en.wikipedia.org/wiki/Gavrilo_Princip. Geraadpleegd op 23 mei 2014.)
- Afbeelding 3: Schlieffenplan (VAN DAMME, W., "De slag om Dendermonde van september 1914, *Willy Van Damme's weblog*, 3 juni 2014, (internet, <http://willyvandamme.wordpress.com/2014/01/>)
- Afbeelding 4: Luitenant-generaal de Witte overhandigt het vaandel aan kolonel Xhardez (<http://roosenboom.jouwweb.be/de-groote-oorlog-in-hasselt>. Geraadpleegd op 23 mei 2014.)
- Afbeelding 5: Manschappen en paarden rusten uit (<http://roosenboom.jouwweb.be/de-groote-oorlog-in-hasselt>. Geraadpleegd op 23 mei 2014.)
- Afbeelding 6: Parade van de Belgische troepen op de Grote Markt in Tongeren (HELSEN, J., e.a., *2000 jaar Tongeren*, Hasselt, Uitgeverij Concentra, 1988, 238 pagina's.)
- Afbeelding 7: Schouwing van het Duitse leger op de Grote Markt te Tongeren (1914) (HELSEN, J., e.a., *2000 jaar Tongeren*, Hasselt, Uitgeverij Concentra, 1988, 238 pagina's.)
- Afbeelding 8: Laatste bladzijde uit de akte van schenking aan gemeente Alken (GOOSSENS, E., e.a., *Alken: Tussen mammoet en computer*, Alken, Gemeentebestuur Alken, 1994, 283 pagina's.)
- Afbeelding 9: Aankondiging in Het Belang van Limburg (GILISSEN, T., *OORLOG in Wimmertingen*, Wimmertingen, Werkgroep W700, 2012, 128 pagina's.)
- Afbeelding 10: Oude pastorie (GILISSEN, T., *OORLOG in Wimmertingen*, Wimmertingen, Werkgroep W700, 2012, 128 pagina's.)
- Afbeelding 11: Huis van Leo Blokken (GILISSEN, T., *OORLOG in Wimmertingen*, Wimmertingen, Werkgroep W700, 2012, 128 pagina's.)
- Afbeelding 12: De dodendraad (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))
- Afbeelding 13: Opbouw dodendraad (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))
- Afbeelding 14: Opbouw dodendraad (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))
- Afbeelding 15: Wit waarschuwbordje (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))
- Afbeelding 16: *Passierschein* of toestemmingsdocument (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))
- Afbeelding 17: *Passeursraam* (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))
- Afbeelding 18: Slachtoffer van de dodendraad (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))

- Afbeelding 19: Slachtoffer van de dodendraad (BROOS, J., "De dodendraad in twintig vragen", *Dodendraad*, 23 mei 2014, (internet, <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>))
- Afbeelding 20: Dina vanden Heuvel (*1909) (VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.)
- Afbeelding 21: Lieza Huybrechts (*1909) (VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.)
- Afbeelding 22: Mariette De Geeter (*1911) (VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.)
- Afbeelding 23: Stropmelrok (CONRADS, M., "Kleding 1914-1919: Eerste Wereldoorlog", *Kledingstijlen van eind 19de eeuw en 20ste eeuw: 1890-1980*, 12 april 2014, (internet, <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000658.html>))
- Afbeelding 24: Kostuum voor de man (CONRADS, M., "Kleding 1914-1919: Eerste Wereldoorlog", *Kledingstijlen van eind 19de eeuw en 20ste eeuw: 1890-1980*, 12 april 2014, (internet, <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000658.html>))
- Afbeelding 25: Gabrielle Bonheur 'Coco' Chanel (1883-1971) (JAY, "Chanel: Gabrielle Coco Chanel", *Gabrielle Coco Chanel*, 12 april 2014, (internet, <http://visionaryartistrymag.com/2011/01/chanel/>))
- Afbeelding 26: Japon (1916) (CONRADS, M., "Kleding 1914-1919: Eerste Wereldoorlog", *Kledingstijlen van eind 19de eeuw en 20ste eeuw: 1890-1980*, 12 april 2014, (internet, <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000658.html>))
- Afbeelding 27: Avondjapon (1918) (CONRADS, M., "Kleding 1914-1919: Eerste Wereldoorlog", *Kledingstijlen van eind 19de eeuw en 20ste eeuw: 1890-1980*, 12 april 2014, (internet, <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000658.html>))
- Afbeelding 28: Tweekleurige schoenen (1916) (CONRADS, M., "Kleding 1914-1919: Eerste Wereldoorlog", *Kledingstijlen van eind 19de eeuw en 20ste eeuw: 1890-1980*, 12 april 2014, (internet, <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000658.html>))
- Afbeelding 29: Vrouwenjapon (1921) (CONRADS, M., "Kleding 1914-1919: Eerste Wereldoorlog", *Kledingstijlen van eind 19de eeuw en 20ste eeuw: 1890-1980*, 12 april 2014, (internet, <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000658.html>))
- Afbeelding 30: Emile Francqui (1863-1935) (http://nl.wikipedia.org/wiki/Emile_Francqui. Geraadpleegd op 23 mei 2014.)
- Afbeelding 31: Een kleerluis (<http://nl.wikipedia.org/wiki/Kleerluis>. Geraadpleegd op 23 mei 2014.)
- Afbeelding 32: Een schurftmijt (VDG, S., "Schurftmijt", *Wikipedia*, 10 april 2014, (internet, <http://nl.wikipedia.org/wiki/Schurftmijt>))
- Afbeelding 33: Loopgravenvoeten (<http://www.huidziekten.nl/>. Geraadpleegd op 23 mei 2014.)
- Afbeelding 34: Shellshock (<http://experiencesonthewesternfront.weebly.com/index.html>). Geraadpleegd op 23 mei 2014.)
- Afbeelding 35: Rachel D'Haene (*1909) (VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.)
- Afbeelding 36: Bertha Kempeneers (*1909) (VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.)
- Afbeelding 37: Justina Bel (*1913) (VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.)
- Afbeelding 38: Jongensklas Alken (1918) (GOOSSENS, E., e.a., Alken; Tussen mammoet en computer, Alken, Gemeentebestuur Alken, 1994, 283 pagina's.)
- Afbeelding 39: Meisjesklas Alken (1918) (GOOSSENS, E., e.a., Alken; Tussen mammoet en computer, Alken, Gemeentebestuur Alken, 1994, 283 pagina's.)

- Afbeelding 40: Lieza Huybrechts (*1909) (VANOUTRIVE, P., De allerlaatste getuigen van WOI, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2011, 332 pagina's.)
- Tabel 1: Prijs van aardappelen doorheen de oorlogsjaren (NATH, G., e.a., 14-18 van dichtbij, Leuven, Uitgeverij Acco, 2012, 235 pagina's.)

Bijlagen

Bijlage 1: werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog'

Wereldoorlog I in België
Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

**Limburg tijdens de
Grote Oorlog**

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

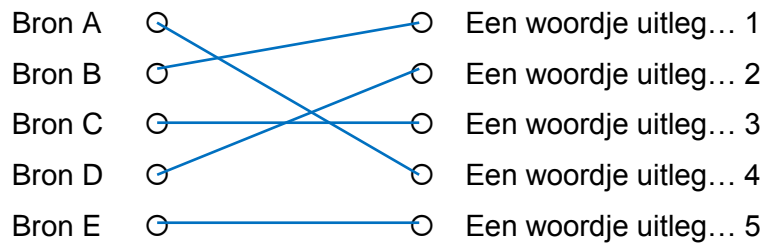
Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

Twee foto's, een fluitje, een kaart van Europa en een kaart met een fietsroute.

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaart'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 WOI in Limburg

2.1 Aanloop Eerste Wereldoorlog

We starten met 'bron A'.

Wat zie je op deze afbeelding?

Een auto waarin een man en een vrouw zitten. Zij worden doodgeschoten door een man die aan de kant van de weg staat.

Surf naar:

- ✓ www.youtube.com/watch?v=AvL5BPaxDQ

- ✓ <http://www.hollandfestival.nl/nl/programmacontent/lespakketten/> en klik op het paarse vakje 'lespakket Gavrilo Princip'.

Probeer aan de hand van deze info een antwoord te formuleren op de volgende vragen.

Vraag 1

Wie is Gavrillo Princip?

Gavrillo Princip was een klein, fragiel mannetje. Hij werd geboren op 13 juni of juli 1894. Hij was erg trots op zijn Servische achtergrond.

Vraag 2

Wie zijn Franz-Ferdinand en Sophie?

Franz-Ferdinand was de kroonprins van Oostenrijk-Hongarije. Hij was getrouwd met Sophie, een hofdame van lage adel.

Vraag 3

Wat hebben deze drie personen met elkaar te maken?

Gavrillo Princip heeft de kroonprins Franz-Ferdinand en zijn vrouw Sophie vermoord.

2.2 Verloop in België

Neem 'Bron D' erbij.

Duid het volgende aan op de kaart:

- ✓ Duitsland (groen)
- ✓ België (geel)
- ✓ Frankrijk (rood)
- ✓ Nederland (blauw)

2.3 Wapens

Uiteraard gebruikten de soldaten tijdens de Eerste Wereldoorlog veel verschillende wapens. 'Bron C' is hier een voorbeeld van.

Er werd ook gebruik gemaakt van een Italiaanse vlammenwerper. Met dit wapen konden ze tot dertig meter ver vlammen gooien. Alles verschroeide onmiddellijk en vloog in brand. Het gekke is, dat mensen van de brandweer dit wapen hebben bedacht. Geen enkele soldaat droeg dit wapen graag op zijn rug. Als men goed mikte en een schot kon afvuren op de vloeistoftank, ontplofte het volledige toestel.

Hoe zag zo'n vlammenwerper eruit volgens jou? Laat je creativiteit de vrije loop.

Ontwerp van de leerlingen.

26

*“Maar plots, een gefluit! Het gefluit dat ik zo goed kende.
 Nog één en nog één! Ze springen open voor mijn
 opengesperde ogen op de velden aan de overzijde van de
 grote weg. (...) Zo dicht bij mij! Huiverend lig ik in de
 natte gracht, bevend voor de dood. Ze fluiten, ontploffen,
 fluiten en ontploffen, almaar door. Zo dicht! De kilheid
 bekruipt me terwijl mijn hart bonst tegen de aarde. Het
 duurt, het duurt zo lang, die regen van ...”*

Jerome Leuridan, een Belgische soldaat

Over welk wapen heeft deze soldaat het? Leg uit.

Een granaat. De soldaten moeten allereerst een pinnetje uit de granaat trekken en ze dan weggooien. Net zoals de Belgische soldaat schrijft maken ze dan een fluitend geluid en springen ze open.

.....

Geef nog drie voorbeelden van mogelijke wapens tijdens de Eerste Wereldoorlog.

- 1) *Geweer*.....
- 2) *Bajonet*.....
- 3) *Kanon*.....

²⁶ CHIELENS, W., De kijkkast van Kobe, Hasselt – Amsterdam, Clavis Uitgeverij, 2006, 93 pagina's.

Neem 'bron B' erbij.

Lars vertelt:

“Vorige zomer gingen we met de scouts naar de zee. Op een avond trokken we naar een groot duin. We hoorden de zee ruisen en voelden de wind waaien. Toen het helemaal donker was brachten de leiders ons allemaal naar aparte plekjes. Daar moesten we wachten tot er een signaal kwam. Het wachten duurde lang. Opeens hoorden we een fluitje. Iedereen begon heel erg hard te rennen. We schreeuwden en gilden om de angst te verdrijven en om snel weer samen te zijn. We moesten op het strand geraken zonder dat we getikt werden door een leider. Één van de leiders kon mij vangen...

Je hebt net gelezen waarvoor het fluitje gebruikt werd door de leiders van Lars. Kan je hieruit ook afleiden waarvoor het fluitje gebruikt werd door de soldaten?

Als Lars het fluitje hoort moet hij zijn schuilplaats verlaten en naar het strand rennen zonder getikt te worden door de leiders. Als de soldaten het fluitje hoorden moesten ze richting het Niemandland rennen. Ze moesten aanvallen.

Neem 'bron E' erbij. Wat is dit?

Een fietsroute.....

Wat heeft dit met de Eerste Wereldoorlog te maken denk je?

Deze fietsroute volgt de weg van de dodendraad. Misschien heeft de dodendraad iets te maken met WOI.

Surf naar <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>.

Probeer op deze site een antwoord te vinden op de volgende vragen.

Vraag 1

Wat was 'de dodendraad'?

De dodendraad was een elektrische versperring aan de grens tussen België en Nederland tijdens WOI.

Vraag 2

Wanneer werd de dodendraad opgebouwd?

In april en mei 1915 zijn de werken begonnen. Op 24 juli 1915 werd de draad van stroom voorzien.

Vraag 3

Door wie werd de dodendraad opgericht?

Hij werd opgericht in opdracht van het Duitse bezettingsleger.

Vraag 4

Voor hoeveel slachtoffers heeft de dodendraad gezorgd?

De cijfers lopen uiteen van enkele tientallen tot vijfduizend.

Vraag 5

Wat is jouw mening over de dodendraad?

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Bijlage 2: werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog'

Wereldoorlog I in België
Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

**Eten en drinken tijdens
de Grote Oorlog**

NAAM:
KLAS:
DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

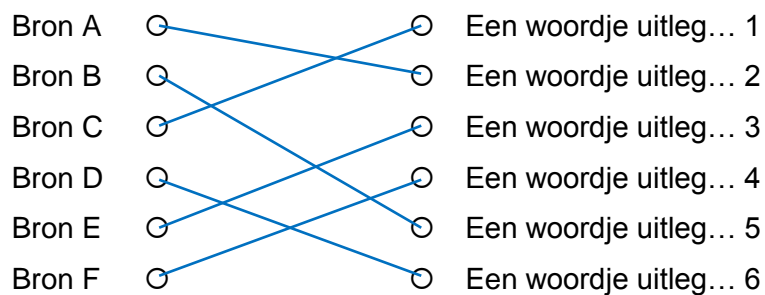
Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

*Een brooddoos, een getuigenis, afbeeldingen en een doosje
aardappelmeel.....*

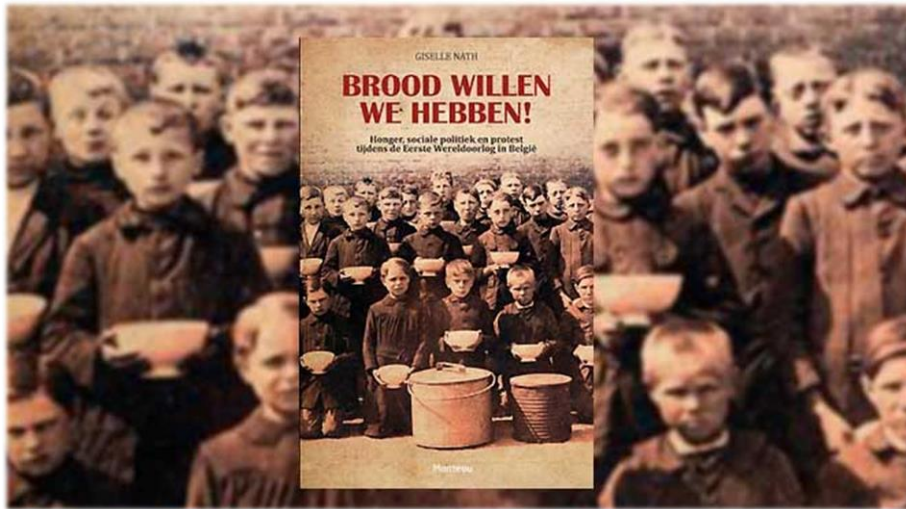
.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 Eten en drinken tijdens WOI

Giselle Nath – Brood willen we hebben!

Giselle Nath heeft het boek 'Brood willen we hebben!' geschreven. Hoe denk je dat de toestand was tijdens WOI? Hadden de mensen genoeg te eten?

Er was niet genoeg eten voor iedereen. Veel mensen leden honger.

.....

Neem 'bron A' er even bij. In de brooddoos vind je een aantal kaartjes. Schrijf op de groene kaartjes enkele lekkernijen die bij jouw thuis in de kast liggen. Schrijf op de rode kaartjes enkele producten die de mensen aten tijdens WOI.

2.1 Voeding

Neem 'bron C' erbij. Wat zie je op de afbeelding?

Gebakjes, koekjes, patisserie.....

.....

Waarom denk je dat er een reglement kwam op het bakken van koekjes en gebakjes?

Koekjes en gebakjes zijn duurder dan gewoon brood. Ze wilden de producten gebruiken om vooral brood te bakken.

Je hebt 'bron E' nodig. Wat is dit?

Aardappelmeel.....

Omdat er een gebrek was aan grondstoffen, moest men op zoek naar andere producten. Zo werd het brood voortaan gemaakt van aardappelmeel en werd er confituur gemaakt van wortelen.

Neem 'bron B' erbij. Lees deze bron aandachtig.

Hoe gingen de soldaten om met de bevolking? Hielden ze rekening met hen?

De soldaten stonden boven de bevolking. Ze hielden geen rekening met hen.

Waarom merk je dat er, ook voor de soldaten, niet genoeg voedsel was? Toon aan met een voorbeeld uit de tekst.

Als de Duitsers iets nodig hadden, pakte ze het gewoon. Ze deden het eerst met de konijnen en nu ook met een varken.

2.2 Voedselhulp

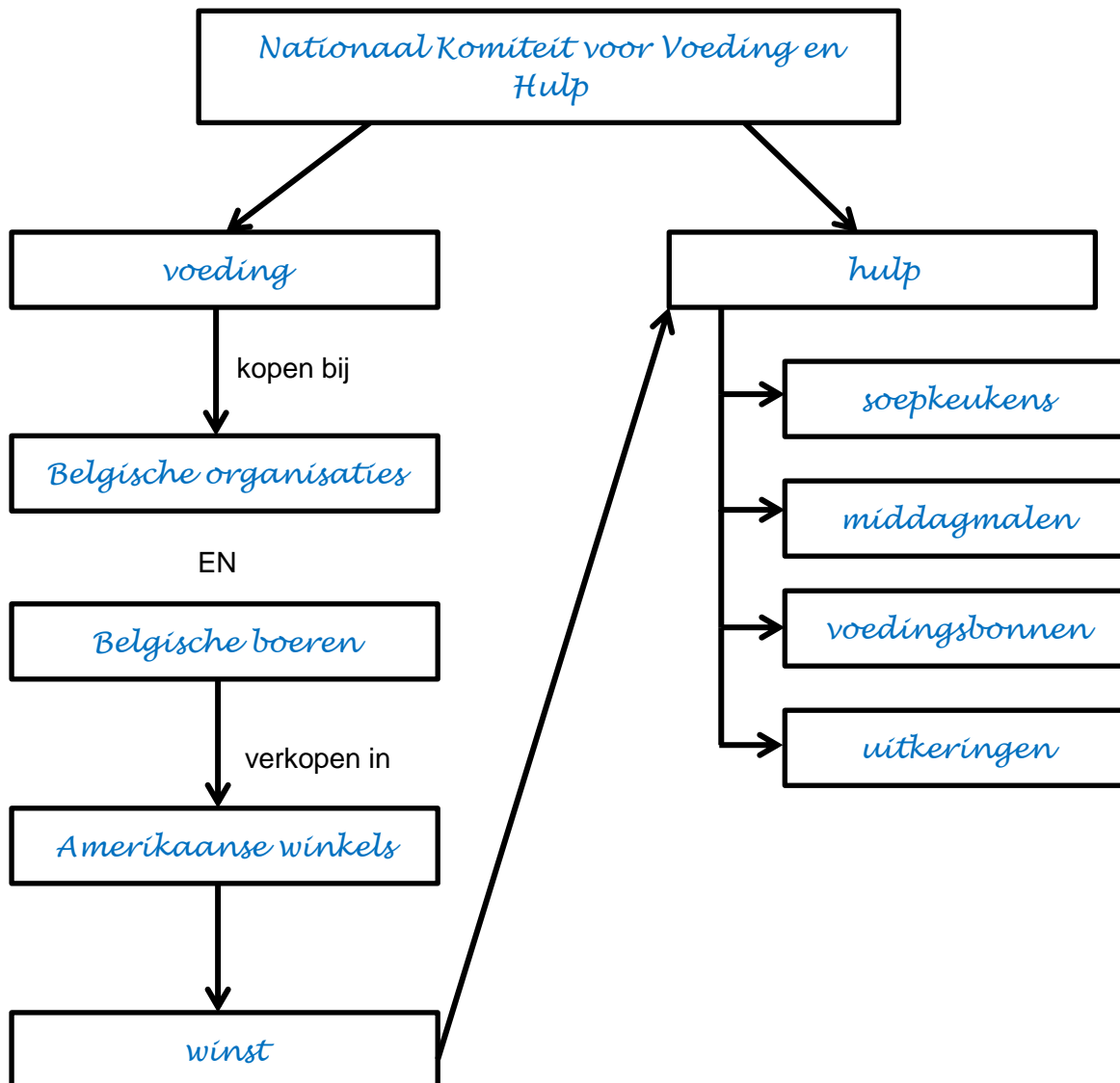
Neem 'bron F' erbij. Wat staat er op de foto?

Nationaal Komiteit voor voeding en hulp.....

Het Nationaal Komiteit bestond uit twee afdelingen, namelijk *hulp*..... en *voeding*.....

Als je onderstaande woorden op de juiste plaats invult in onderstaand schema, kom je te weten hoe het Nationaal Komiteit functioneerde.

Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp – Hulp – Soepkeukens – Belgische organisaties – Amerikaanse winkels – Middagmalen – Voedingsbonnen (zie 'bron D') – Voeding – Belgische boeren – Winst – Uitkeringen

2.3 Hongersnood?

Er wordt maar zelden gesproken over hongersnood in België tijdens WOI. Onderzoekers hebben niet voldoende informatie over het aantal geboortes en het aantal sterfgevallen. Het is moeilijk om deze informatie terug te vinden over het verleden en in tijden van oorlog gaat veel informatie verloren.

Wat betekent het woord 'hongersnood'? Zoek dit op in een woordenboek of op het internet.

Nijpend gebrek aan voedsel.

.....

Elisa Nampombo woont in Cumbila. Dat is een afgelegen dorpje in het hartje van het Zuid-Afrikaanse land Angola. In dat land is het 27 jaar lang oorlog geweest. De wapenstilstand werd in april 2002 ondertekend. Door de oorlog leeft de bevolking nu in armoede. Over het hele land liggen bommen verstoep onder de grond. Dat zijn landmijnen.

Elisa had vijf kinderen. Vier kinderen zijn gestorven van de honger. Elisa en haar vijfde kind proberen te overleven op bladeren van bomen en struiken, insecten en gekookt rattenvlees.

Ondertussen zitten de restaurants in de hoofdstad van het land overvol. De mensen eten er kreeft en drinken er wijn. Angola heeft erg veel olie in de grond en daar wordt veel geld voor betaald. De mensen die handel drijven in olie, zijn dus erg rijk. De arme bewoners van de afgelegen dorpjes worden helemaal vergeten.

Som drie mogelijke oorzaken op van hongersnood:

- 1) *oorlog*.....
- 2) *misoogsten*.....
- 3) *armoede*.....

Vergelijk het verhaal van Elisa met het verhaal van de elfjarige Madeleine (bron B). Wie zijn de armen? Wie zijn de rijke(re)n? Met wie wordt er geen rekening gehouden?

In het verhaal van Elisa is haar gezin arm en zijn de handelaars rijk. De handelaars houden geen rekening met de armen. In het verhaal van Madeleine is haar gezin armer dan de soldaten. De soldaten houden geen rekening met hen.

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Bijlage 3: werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog

Wereldoorlog I in België
Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

**Ziektes tijdens de
Grote Oorlog**

NAAM:
KLAS:
DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

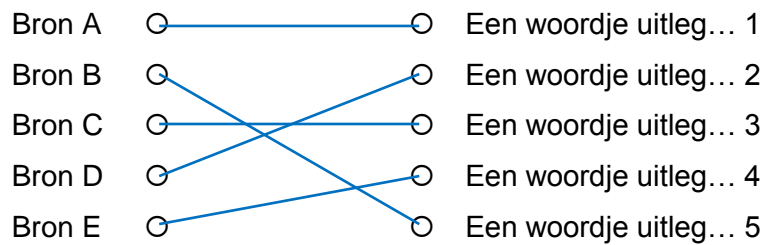
Een zakdoek, een kaart, een getuigenis, een foto en een thermometer.

.....

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 Ziektes tijdens WOI

We starten met 'bron A'.

Omdat de soldaten nog geen gasmaskers hadden, werd er een andere bescherming gezocht tegen het inademen van het gas. Ze moesten op hun zakdoek plassen en die voor hun gezicht houden.

Als je aandachtig naar de tekeningen kijkt, kan je het juiste woord invullen op de stippellijn.

Op die manier kom je wat meer te weten over het gebruikte gas.

Een andere naam voor het gebruikte gas is *gif*..... -gas of *mosterd*..... -gas.

De gaswolk had een *gele*..... of een *groene*..... kleur.

Eerst werd het gas verspreid door honderden *gasflessen*..... te openen. Later werden er

gas- *bommen*..... gemaakt.

Als je in aanraking kwam met het gas, kon dit vervelende kwalen tot gevolg hebben. Je huid

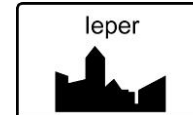

werd er rood van en je kreeg overal gele blaren. Ook je *ogen*..... konden aangetast

worden. Daarnaast kon je ook moeilijkheden krijgen met je ademhaling en velen voelden

zich erg *misselijk*.....

Het mosterdgas dat de Duitsers in 1917 voor het eerst aan het front in *Ieper*.....

gebruikten, wordt nu nog steeds 'leperiet' genoemd.

Neem 'bron B' erbij.

Tijdens WOI brak er een nieuwe, onbekende ziekte uit, die later genoemd werd naar dit land.

We hebben het dan over 'de *Spaanse*..... griep.

Hierboven zie je twee aanplakbiljetten. Deze werden verspreid bij de ontdekking van de Spaanse griep. Bestudeer beide afbeeldingen.

Waren de mensen bang om besmet te worden met de Spaanse griep? Leg uit.

Ja, op de aanplakbiljetten staan middeltjes om de ziekte te voorkomen of te genezen.

Wie liep een grotere kans om besmet te raken?

Mensen die hoesten, verkouden zijn of keelpijn hebben.

Op de bovenstaande afbeelding zie je een doodsbericht van een 44-jarige vrouw die stierf aan de Spaanse griep. Hoelang was zij ziek? Wat kan je dan besluiten over de ziekte?

De vrouw was slechts vijf dagen ziek. De ziekte wordt dus snel erger en dodelijk.

Raadpleeg 'bron C'.

Beschrijf kort wat er verteld wordt.

Deze man was vroeger soldaat en heeft soms nog enge dromen. Een vriend van hem werd zelfs gek van de oorlog.

Denk je dat dit beschouwd werd als een ziekte?

Ja/Nee.....

Zoek op het internet wat meer informatie op over 'Shellshock'.

Koppel 'bron C' aan de informatie die je kan vinden.

Eigen antwoord van de leerlingen.

Neem 'bron D' erbij. Bestudeer de afbeelding goed. Wat zie je?

Loopgraven.....

Hoe waren de omstandigheden in de loopgraven?

Koud, vochtig, nat, modder...

Een gevolg hiervan was 'loopgravenvoet'. De soldaten hadden geen aangepast schoeisel om in de loopgraven te verblijven. Hun voeten zwollen op en werden rood en gevoelloos. De pijn werd steeds heviger. Uiteindelijk werden de zenuwen aangetast.

Wist je dat...

de soldaten die vochten voor Napoleon ook al leden aan de aandoening 'loopgravenvoet'?

We sluiten af met 'bron E'. Wat is dit? Waarvoor gebruik je het?

Een thermometer, om je koorts te meten.

Naast loopgravenvoet, leden sommige soldaten ook aan loopgravenkoorts.

De koorts kon oplopen tot zo'n negenendertig graden Celsius. Men had pijn in gewrichten, spieren en botten.

Wist je dat...

er nog een derde 'loopgravenziekte' bestond? De soldaten konden ook lijden aan 'loopgravenmond'. Dat kregen ze door vaak te moeten eten met vuil bestek of zelfs gewoon met vuile handen. Hun voeding was ook helemaal niet afwisselend. Hun tandvlees zwol op en bloedde gemakkelijk. Soms kreeg het tandvlees zelfs een grijsachtige kleur.

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Bijlage 4: werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog'

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Kinderen tijdens de Grote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

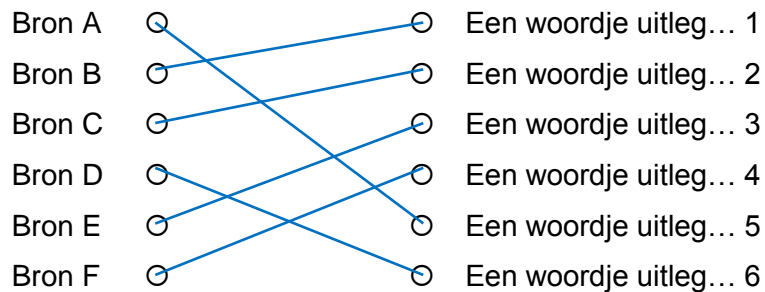
Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

Een barbiepop, knikkers, steentjes, een knoop, garen, foto's en een fragment uit een boek.

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 Onderwijs tijdens WOI

Neem 'bron E' erbij. Wat zie je op deze foto?

Een kleuterklas, een klas uit het lager onderwijs en een klas uit het secundair onderwijs.

Hoe denk je dat het onderwijs was opgedeeld voor 1950?

Eigen mening van de leerlingen.

Wist je dat...

de kinderen vroeger meestal alleen maar tijdens het derde trimester naar de kleuterschool gingen?

Wist je dat...

het lager onderwijs vroeger was opgedeeld in acht leerjaren?

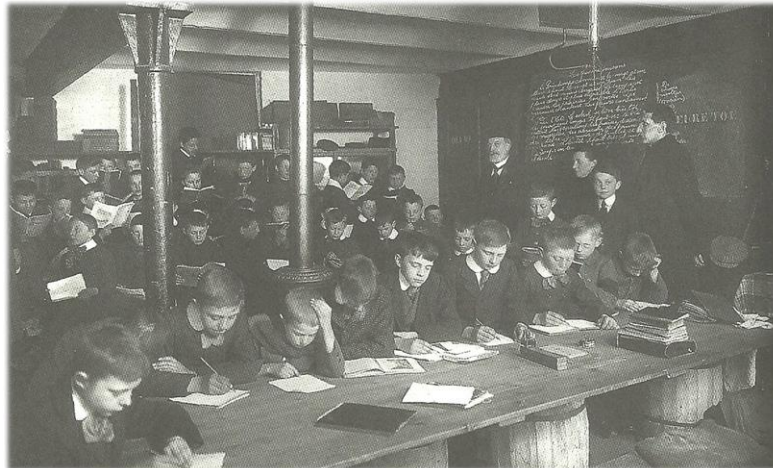
Plaats onderstaande vaardigheden bij de juiste school.

strijken - lapjes stof uitrafelen – haken – naaien - spelen met lege luciferdoosjes – figuurtjes uitprikken – wassen

<p><u>KLEUTERONDERWIJS</u></p> <p><i>lapjes stof uitrafelen</i></p> <p><i>spelen met lege luciferdoosjes</i></p> <p><i>figuurtjes uitprikken</i></p>	<p><u>LAGER ONDERWIJS</u></p> <p><i>strijken</i></p> <p><i>haken</i></p> <p><i>naaien</i></p> <p><i>wassen</i></p>
--	--

Kijk goed naar de twee onderstaande foto's. Wat kan je zeggen over de foto van vroeger?

Wat kan je vertellen over de foto van nu? Wat zijn de verschillen?

Schooljaar 1914-1915

Schooljaar 2013-2014

	Vroeger	Nu
Klaslokaal:	<i>Primitieve banken en stoelen, alleen een krijtbord, sober, te klein...</i>	<i>Mooie banken en stoelen, krijtbord, whiteboard, smartboard, leuke kleuren, schilderijen en foto's aan de muur...</i>
Leerlingen:	<i>Schooluniformen, jongens apart en meisjes apart, grote groepen...</i>	<i>Iedereen heeft zijn eigen kledingstijl, jongens en meisjes gemengd...</i>

2.1 Schoolkolonies in België

Neem 'bron F' erbij. Lees deze bron aandachtig. Los daarna de vragen op.

Vraag 1

Waarom worden de kinderen weggehaald uit hun vertrouwde omgeving?

De scholen in de buurt zijn gesloten. De kinderen kunnen naar school gaan in een veiligere buurt.

Vraag 2

Waar werden de kinderen heen gebracht?

Schoolkolonies......

Vraag 3

Hoe werden deze kinderen wel eens genoemd?

Enfant de l'Yser......

Vraag 4

Hoe is het leven voor de kinderen in deze schoolkolonies?

Het leven in een schoolkolonie wordt heel mooi voorgesteld aan de buitenwereld, maar in het echt ondervinden de kinderen weinig van dat mooie leven.

.....

Vraag 5

Wanneer mochten de kinderen weer naar huis?

Na het ondertekenen van de wapenstilstand.

.....

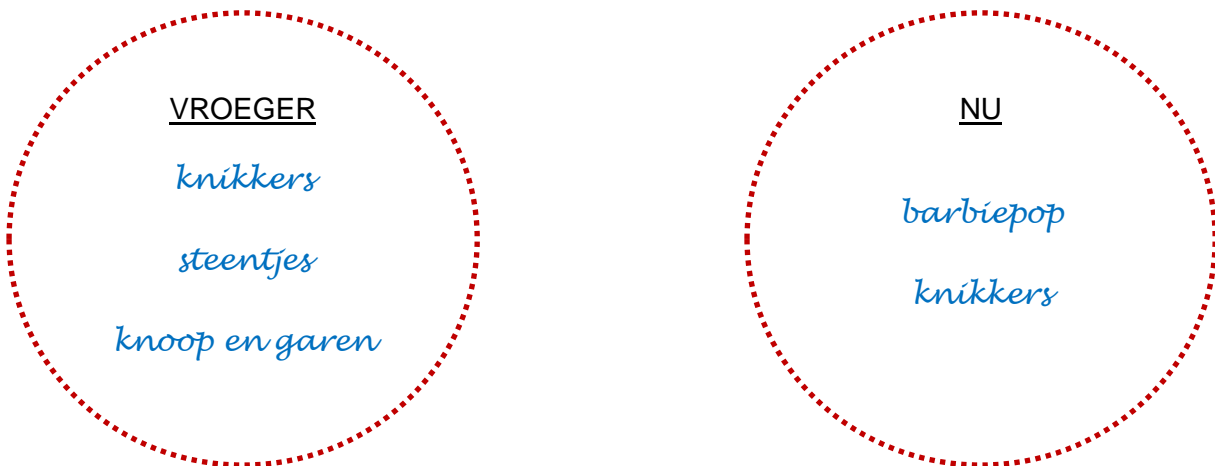
Wist je dat...

de grote vakantie vroeger pas tijdens de laatste week van augustus begon en duurde tot eind september? Op die manier konden de kinderen thuis of bij een boer in de buurt helpen met de aardappeloogst.

3 **Ontspanning tijdens WOI**

Je hebt 'bron A', 'bron B', 'bron C' en 'bron D' nodig.

Met welke voorwerpen spelen jullie nu nog steeds? Met welke voorwerpen speelde men vroeger?

Vroeger waren de jongens dol op knikkeren. Iedereen had zijn eigen stel knikkers. Als de kinderen geen knikkers hadden, speelden ze met steentjes.

Er bestond één populair spelletje 'slangknikkeren'.

Spelregels

Er wordt een slang op de grond getekend. In het midden van de kop van de slang maak je een kuiltje. Je begint het spel aan de staart van de slang. Iedereen mag om beurt zijn knikker in de slang gooien. Je kan de tegenstanders uitschakelen door zijn knikker buiten de lijnen te schieten. Wiens knikker als eerste in het kuiltje ligt is gewonnen.

Maak hieronder een tekening over het spelletje 'slangknikkeren'.

Ontwerp van de leerlingen.

Wist je dat...

de mensen in sommige streken een ander woord gebruiken voor 'knikkeren'?
 In Limburg zegt men 'klitsen' en in West-Vlaanderen is knikkeren hetzelfde als
 'marbelen'.

De meisjes hielden erg van allerlei balspelen. Ook zij hadden een favoriet spelletje.

Spelregels

Alle meisjes gaan op een rij staan. Één meisje staat met haar rug naar alle anderen gericht. Zij heeft de bal. Ze gooit de bal over haar hoofd naar de anderen, maar ze mag niet kijken wie hem opvangt. De andere meisjes gaan zo snel mogelijk weer in een rij staan met hun handen op hun rug. Het meisje dat de bal gooide moet nu raden wie de bal heeft. Terwijl zingen ze: "Un, deux, trois, qui a la balle? Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan." Of "Alle kwakie allebal! Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan."

Verzin nu zelf enkele zinnen die je zou kunnen zingen tijdens het spelen van dit spel.

Ontwerp van de leerlingen.

.....

.....

.....

Vandaag de dag is er geen tekort aan speelgoed voor kinderen. Je kan het niet gek genoeg bedenken of het staat in de speelkamer. Overvolle speelgoedwinkels en allerhande multimedia zijn voor handen. Vroeger was dat niet het geval. Er bestond maar weinig speelgoed en het was vaak erg duur.

Daarom knutselden de kinderen soms zelf hun speelgoed in elkaar.

Welk speeltuigje zou jij zelf in elkaar kunnen knutselen? Leg uit.

Ontwerp van de leerlingen.

.....

.....

.....

5 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

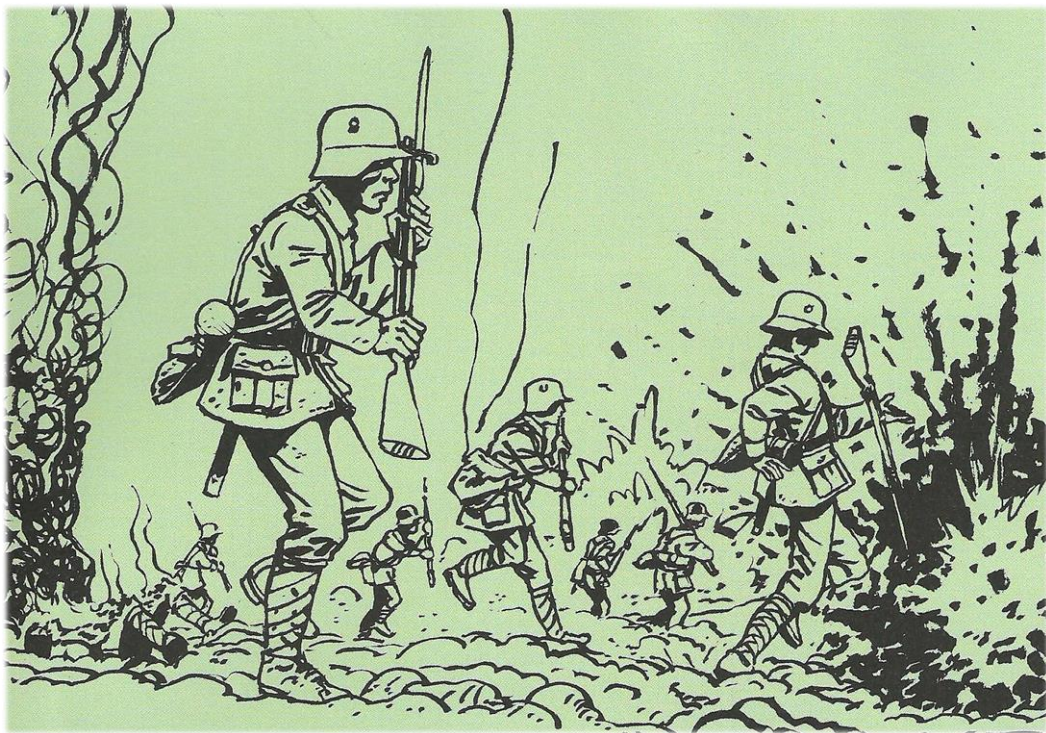
WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Lerarenbundel

NAAM:

KLAS:

DATUM:

Inhoud

Inleiding	2
1 Wegwijs in de werkbundels	3
2 Leerplandoelstellingen en eindtermen (gebaseerd op VVKSO)	5
2.1 Algemene doelstellingen	5
2.2 Doelstellingen socialiteit of maatschappelijke domeinen	5
2.3 Doelstellingen tijd	5
2.4 Doelstellingen ruimte	5
2.5 Doelstellingen bronnen	5
2.6 Eindtermen	6
3 Doelstellingen	7
3.1 Kennis	7
3.2 Vaardigheden	7
3.3 Attitudes	7
4 Opbouw van de les	8
4.1 Lesfase 1 (motivatie)	8
4.2 Lesfase 2	9
4.3 Lesfase 3	11
4.4 Lesfase 4	12
4.5 Lesfase 5 (herhaling)	14
4.6 Lesfase 6 (evaluatie)	15
5 Beoordelingsschema	16
5.1 Verduidelijking beoordelingsschema	17
6 Werkbundels	18

Inleiding

Beste leraar

Fijn dat u gebruik wil maken van de workshop 'Wereldoorlog I in België'.

Deze workshop is bedoeld voor leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van de eerste graad. De leerlingen behandelen deze leerstof niet tijdens de geschiedenislessen. Toch is het belangrijk dat ook zij weten wat er zich afspeelde in België tijdens de periode '14-'18.

Met deze workshop maken de leerlingen kennis met het dagelijkse leven van de gewone mens tijdens de Eerste Wereldoorlog. De werkbundels zijn zo opgesteld dat ze volledig zelfstandig ingevuld kunnen worden. Er wordt bronnenmateriaal aangereikt dat aansluit bij de leefwereld van de leerlingen.

In deze lerarenbundel vindt u alles terug wat u nodig heeft om de workshop vlot te laten verlopen.

We starten met een algemene uitleg om u wegwijs te maken in de werkbundels. De leerplandoelstellingen, eindtermen en doelstellingen (gebaseerd op het VVKSO), die bereikt worden door het uitvoeren van deze workshop, worden opgesomd. Daarnaast vindt u per lesfase een lesfiche terug, waarop de duur, de didactische principes, de werkvormen, de benodigdheden en wat extra uitleg staan over de betreffende lesfase. Er wordt u ook een beoordelingsschema aangereikt, dat u kan gebruiken tijdens de laatste lesfase. Uiteindelijk bevat deze lerarenbundel alle ingevulde werkbundels.

Veel lees- en leerplezier!

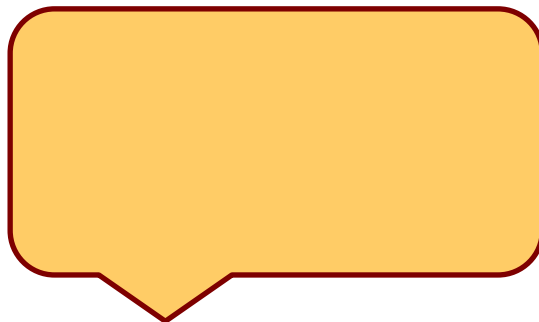
1 Wegwijs in de werkbundels

Alle URL-adressen die moeten gebruikt worden zijn in de werkbundels voorzien van een QR-code. Wanneer u in de klas tablets ter beschikking heeft, kan dit het surfen vergemakkelijken.

In de rode rechthoeken maken de leerlingen een tekening. De opdracht staat steeds vermeld boven het kader.

In de gele spreekballonnen vinden de leerlingen telkens een citaat, een uitspraak of een nota terug van een Belgische soldaat.

In de gele kaders, voorzien van een wereldbol, vinden de leerlingen een kort, actueel fragment terug dat aansluit bij hun leefwereld.

In de rode denkballonnen krijgen de leerlingen de kans om hun eigen bedenkingen bij het onderwerp neer te schrijven.

In de rode kaders voorzien van een klapproos, vinden de leerlingen telkens een 'wist-je-datje' terug.

2 Leerplandoelstellingen en eindtermen (gebaseerd op VVKSO)

2.1 Algemene doelstellingen

- **A2:** geleidelijk en cumulatief opbouwen van een algemeen historisch referentiekader;
- **A3:** inzicht hebben in de tijds- en plaatsgebondenheid van het menselijk handelen;
- **A5:** inzicht hebben in de verwevenheid van lokale, regionale, nationale en algemene geschiedenis;
- **A6:** vanuit de historische methode omgaan met het gevarieerd informatiemateriaal;
- **A8:** interesse tonen voor grote maatschappelijke problemen in heden en verleden.

2.2 Doelstellingen socialiteit of maatschappelijke domeinen

- **S2.1:** de leerling kent de voornaamste kenmerken van de bestudeerde samenlevingen; (7) (11)
- **S2.2:** de leerling kan tenminste één probleem van de mens of de maatschappij in de bestudeerde samenleving uitleggen; (11)
- **S2.6:** de leerling kan voorbeelden geven van gelijkenissen en verschillen in maatschappelijk gedrag tijdens de bestudeerde samenlevingen en in de eigen tijd (zoals bij migratie, sedentarisatie, verstedelijking, staatsvorming, kolonisatie, expansie en onderwerping, ontvoogdingsstrijd, revolutie); (13)
- **S2.15:** de leerling toont interesse en waardering voor de strijd om verbetering van het eigen bestaan en van het samenleven; (26*)
- **S2.16:** de leerling is bereid zich in te leven in het dagelijks leven tijdens de bestudeerde beschavingen.

2.3 Doelstellingen tijd

- **T1.3:** de leerling kan begrippen van tijd gebruiken in de context van de bestudeerde beschavingen. (niveau toepassen/vaardigheden) (1)

2.4 Doelstellingen ruimte

- **R1.1:** de leerling (her)kent begrippen van ruimte; (niveau kennis) (1)
- **R1.3:** de leerling kan begrippen van ruimte gebruiken in de context van de bestudeerde beschavingen; (niveau toepassen/vaardigheden) (1)
- **R2.1:** de leerling kan aan de hand van gerichte vragen:
 - kaarten lezen en de informatie eruit halen door middel van legende, oriëntatie, schaal, symbolen;
 - titel en inhoud van een kaart met elkaar vergelijken. (20)

2.5 Doelstellingen bronnen

- **B2:** de leerling kan materiële en landschappelijk historische sporen observeren en beschrijven aan de hand van een eenvoudig observatieprotocol; (18)
- **B3:** de leerling kan informatie over de bestudeerde beschavingen en over de eigen tijd opzoeken op basis van concrete opdrachten; (17, 24*)
- **B12:** de leerling is nauwkeurig bij het verzamelen, ordenen, analyseren en interpreteren van informatie over de historische en actuele werkelijkheid. (24*)

2.6 Eindtermen

- **1:** de leerlingen verduidelijken de begrippen generatie, decennium, eeuw, millennium aan de hand van historische evoluties, vertrekkend van het heden;
- **7:** de leerlingen verduidelijken belangrijke kenmerken van onderscheiden maatschappelijke domeinen;
- **11:** de leerlingen leggen tenminste één probleem uit in verband met mens en maatschappij waarmee die samenlevingen werden geconfronteerd;
- **13:** de leerlingen geven voorbeelden van vergelijkbaar maatschappelijk gedrag in de geschiedenis, zoals bij migratie, sedentarisatie, verstedelijking, staatsvorming, kolonisatie, expansie en onderwerping, ontvoogdingsstrijd, revolutie;
- **17:** de leerlingen kunnen informatie opzoeken over het verleden en het heden op basis van concrete opdrachten, zoals raadplegen van inhoudstafels van handboeken, gebruiken van een geschiedenisatlas, opzoeken van trefwoorden in referentiewerken, gebruiken van interactieve media, gebruiken van databanken;
- **18:** de leerlingen kunnen materiële en landschappelijke historische getuigen observeren en beschrijven aan de hand van eenvoudig observatieprotocol;
- **20:** de leerlingen kunnen aan de hand van gerichte vragen kaarten lezen en de essentie ervan interpreteren, zoals het gebruiken van het register van de geschiedenisatlas, het gebruiken van de legende, oriëntatie en schaal, het in verband brengen met elkaar van titel en inhoud van een kaart;
- **24*:** de leerlingen leren nauwkeurig zijn bij het verzamelen, ordenen, analyseren en interpreteren van historische gegevens;
- **26*:** de leerlingen leren belangstelling aan de dag leggen voor de problemen van een samenleving.

3 Doelstellingen

3.1 Kennis

- **K1:** De leerlingen weten wie Gavrillo Princip en kroonprins Franz-Ferdinand zijn en kennen het verband tussen deze twee personen.
- **K2:** De leerlingen kennen drie voorbeelden van wapens die gebruikt werden tijdens WOI.
- **K3:** De leerlingen weten waarom er een reglement kwam op het bakken van koekjes en gebakjes tijdens WOI.
- **K4:** De leerlingen kennen de betekenis van het woord 'hongersnood'.
- **K5:** De leerlingen kennen drie mogelijke oorzaken van hongersnood.
- **K6:** De leerlingen kennen twee kenmerken van het mosterdgas.
- **K7:** De leerlingen kennen twee gevolgen van het mosterdgas met betrekking tot de gezondheid.
- **K8:** De leerlingen kennen een andere naam voor het mosterdgas.
- **K9:** De leerlingen kunnen in hun eigen woorden uitleggen wat de Spaanse griep is.
- **K10:** De leerlingen kennen drie voorbeelden van ziektes die voorkwamen tijdens WOI.
- **K11:** De leerlingen kennen twee voorbeelden van spelletjes die de kinderen speelden tijdens WOI.

3.2 Vaardigheden

- **V1:** De leerlingen kunnen aan de hand van afbeeldingen en videofragmenten gerichte vragen beantwoorden.
- **V2:** De leerlingen kunnen de landen België, Frankrijk, Duitsland en Nederland aanduiden op een kaart van Europa.
- **V3:** De leerlingen kunnen uitleggen hoe de soldaten ten aanval werden gestuurd.
- **V4:** De leerlingen kunnen, aan de hand van aangereikt bronnenmateriaal, gerichte vragen beantwoorden i.v.m. de dodendraad.
- **V5:** De leerlingen kunnen aan de hand van bronnenmateriaal uitleggen hoe men omging met het gebrek aan voedsel.
- **V6:** De leerlingen kunnen aan de hand van een schema de werking van het Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp uitleggen.
- **V7:** De leerlingen kunnen een aantal gegeven vaardigheden bij de juiste onderwijsvorm plaatsen.
- **V8:** De leerlingen kunnen drie verschillen aanduiden tussen een klasfoto van de periode '14-'18 en een klasfoto van nu.
- **V9:** De leerlingen kunnen, aan de hand van gegeven bronnenmateriaal, uitleggen wat schoolkolonies zijn en hoe het eraan toeging in schoolkolonies.
- **V10:** De leerlingen kunnen een mondelinge presentatie van minstens tien minuten opstellen en voordragen.

3.3 Attitudes

- **A1:** De leerlingen tonen interesse in het dagelijks leven van de periode '14-'18.
- **A2:** De leerlingen zijn bereid om correct Algemeen Nederlands te spreken.
- **A3:** De leerlingen hebben respect voor elkaars vragen en antwoorden.
- **A4:** De leerlingen kunnen samenwerken in groepjes van vier personen.
- **A5:** De leerlingen hebben respect voor het aangeboden didactisch materiaal.

4 Opbouw van de les

4.1 Lesfase 1 (motivatie)

Duur

10 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe,
- motivatieprincipe.

Werkvormen

OLG

Benodigdheden

/

Lesuitwerking

De leerkracht start de les met een korte uitleg over de Eerste Wereldoorlog. De essentie wordt kort aangehaald. Dit moet geen gedetailleerde uiteenzetting van gebeurtenissen zijn, aangezien deze leerstof niet in het leerplan van de leerlingen wordt aangehaald. Verklap zeker niet te veel. De aanslag op kroonprins Franz-Ferdinand bijvoorbeeld, wordt uitgelegd in de werkbundels.

De leerkracht bepaalt zelf wat hij al dan niet op voorhand wil meegeven aan de leerlingen.

4.2 Lesfase 2

Duur

5 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe,
- differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe.

Werkvormen

OLG

Benodigdheden

- Werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Limburg tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - afbeelding van de aanslag op Franz-Ferdinand en Sophie;
 - een fluitje;
 - een afbeelding van een bajonet (indien mogelijk, een echte bajonet tonen);
 - een kaart van Europa;
 - een kaart van een fietsroute naast de dodendraad.
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - brooddoos met rode en groene kaartjes;
 - getuigenis van een oorlogskind;
 - afbeelding van koekjes en gebakjes;
 - afbeelding van een voedselbon;
 - doosje aardappelmeel;
 - afbeelding van het Nationaal Komitee voor Voeding en Hulp.
- werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een zakdoek;
 - een kaart van Spanje;
 - een getuigenis van een Belgische soldaat;
 - een afbeelding van de loopgraven;
 - een thermometer.
- werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een barbiepop;
 - knikkers;
 - steentjes;
 - een knoop;
 - garen;
 - een afbeelding van een kleuterklas;
 - een afbeelding van een klas uit het lager onderwijs;
 - een afbeelding van een klas uit het middelbaar onderwijs;
 - een fragment uit het boek 'L'enfant de l'Yser' van Anne Provoost.

Lesuitwerking

De leerlingen zullen de workshop volledig zelfstandig uitvoeren en hebben dus eerst de nodige uitleg nodig.

De klas wordt opgedeeld in vier groepen. Iedere groep krijgt een ander thema toegewezen. Iedere leerling krijgt een werkbundel die bij zijn/haar thema hoort. In het midden van de tafel wordt de bijbehorende kijkdoos geplaatst. Het bronnenmateriaal dat in deze kijkdoos zit, zullen de leerlingen nodig hebben tijdens het invullen van hun werkbundel. Nadat zij de volledige werkbundel hebben ingevuld, moeten de leerlingen een presentatie maken over hun onderwerp. De leerlingen zijn vrij om te kiezen welke presentatievorm ze gebruiken. Ze kunnen presenteren aan de hand van een PowerPoint, een tekening, een collage... Het uiteindelijke resultaat, tonen zij in een presentatie van \pm 10 minuten aan hun medeleerlingen.

De leerlingen kunnen gedurende de volledige workshop vragen stellen aan de leerkracht, wanneer dat nodig blijkt te zijn.

4.3 Lesfase 3

Duur

20 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe,
- differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe,
- activiteitsprincipe,
- integratieprincipe.

Werkvormen

Workshop

Benodigdheden

- Werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Limburg tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - afbeelding van de aanslag op Franz-Ferdinand en Sophie;
 - een fluitje;
 - een afbeelding van een bajonet (indien mogelijk, een echte bajonet tonen);
 - een kaart van Europa;
 - een kaart van een fietsroute naast de dodendraad.
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - brooddoos met rode en groene kaartjes;
 - getuigenis van een oorlogskind;
 - afbeelding van koekjes en gebakjes;
 - afbeelding van een voedselbon;
 - doosje aardappelmeel;
 - afbeelding van het Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp.
- werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een zakdoek;
 - een kaart van Spanje;
 - een getuigenis van een Belgische soldaat;
 - een afbeelding van de loopgraven;
 - een thermometer.
- werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een barbiepop;
 - knikkers;
 - steentjes;
 - een knoop;
 - garen;
 - een afbeelding van een kleuterklas;
 - een afbeelding van een klas uit het lager onderwijs;
 - een afbeelding van een klas uit het middelbaar onderwijs;
 - een fragment uit het boek 'L'enfant de l'Yser' van Anne Provoost.

Lesuitwerking

De leerlingen werken in groepjes aan de workshop. Wanneer ze vragen hebben kunnen ze die steeds stellen aan de leerkracht.

4.4 Lesfase 4

Duur

15 minuten

Didactische principes

- Differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe,
- activiteitsprincipe,
- integratieprincipe,
- herhalingsprincipe.

Werkvormen

Workshop

Benodigdheden

- Werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Limburg tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - afbeelding van de aanslag op Franz-Ferdinand en Sophie;
 - een fluitje;
 - een afbeelding van een bajonet (indien mogelijk, een echte bajonet tonen);
 - een kaart van Europa;
 - een kaart van een fietsroute naast de dodendraad.
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - brooddoos met rode en groene kaartjes;
 - getuigenis van een oorlogskind;
 - afbeelding van koekjes en gebakjes;
 - afbeelding van een voedselbon;
 - doosje aardappelmeel;
 - afbeelding van het Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp.
- werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een zakdoek;
 - een kaart van Spanje;
 - een getuigenis van een Belgische soldaat;
 - een afbeelding van de loopgraven;
 - een thermometer.
- werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog';
- kijkdoos 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog' met daarin:
 - een barbiepop;
 - knikkers;
 - steentjes;
 - een knoop;
 - garen;
 - een afbeelding van een kleuterklas;
 - een afbeelding van een klas uit het lager onderwijs;
 - een afbeelding van een klas uit het middelbaar onderwijs;
 - een fragment uit het boek 'L'enfant de l'Yser' van Anne Provoost.
- materiaal dat ter beschikking wordt gesteld om de presentatie voor te bereiden:
 - kranten en tijdschriften;
 - kleurpotloden en stiften;
 - PC's, laptops of tablets.

Lesuitwerking

De leerlingen hebben hun volledige werkbundel ingevuld. Nu moeten zij een presentatievorm uitkiezen en uitwerken over het onderwerp dat ze bestudeerd hebben.

4.5 Lesfase 5 (herhaling)

Duur

40 minuten

Didactische principes

- Aanschouwelijkheidsprincipe;
- differentiatieprincipe,
- motivatieprincipe,
- beperkings- en geleidelijkheidsprincipe,
- activiteitsprincipe,
- integratieprincipe,
- herhalingsprincipe.

Werkvormen

Presentatie door de leerlingen

Benodigdheden

Eventueel:

- PC's, laptops of tablets,
- beamer,
- krijtbord,
- whiteboard,
- ...

Dit materiaal hangt af van de presentatievorm die de leerlingen hebben uitgekozen.

Lesuitwerking

Alle groepen presenteren beurt om beurt hun werkstuk. De groepen die op het moment van de presentatie niet aan de beurt zijn, volgen aandachtig mee.

4.6 Lesfase 6 (evaluatie)

Duur

10 minuten

Didactische principes

- Differentiatieprincipe,
- herhalingsprincipe.

Werkvormen

Beoordeling van de presentaties door leerkracht en leerlingen

Benodigdheden

- Werkbundel 'Limburg tijdens de Grote Oorlog';
- werkbundel 'Eten en drinken tijdens de Grote Oorlog';
- werkbundel 'Ziektes tijdens de Grote Oorlog';
- werkbundel 'Kinderen tijdens de Grote Oorlog';
- beoordelingsschema voor de leerkracht.

Lesuitwerking

De leerlingen krijgen de kans mekaar en zichzelf te beoordelen aan de hand van een peerevaluatie. Deze peerevaluatie vinden ze terug op de laatste bladzijde van hun werkbundel.

De leerkracht beoordeelt de leerlingen aan de hand van de opgegeven beoordelingscriteria. Deze criteria hebben de leerlingen op voorhand kunnen raadplegen in hun werkbundel.

5 Beoordelingsschema

Beoordeling presentatie werkbundel: ‘.....’	
Naam:	
Verstaanbaarheid + Articulatie:	/2
Opmerking:	
.....	
.....	
Houding:	/2
Opmerking:	
.....	
.....	
Bespreking van 4 elementen:	/6
Opmerking:	
.....	
.....	
Creatieve presentatie:	/2
Opmerking:	
.....	
.....	
Houding binnen de groep:	/3
Opmerking:	
.....	
.....	
Totaal:	/15

5.1 Verduidelijking beoordelingsschema

Verstaanbaarheid en articulatie

- ✓ De leerling praat luid en duidelijk.
- ✓ De leerling articuleert voldoende.
- ✓ De leerling gebruikt geen vervelende stopwoordjes.
- ✓ De leerling praat op een levendige manier en legt voldoende intonatie in zijn/haar stem.
- ✓ De leerling hanteert een gepast spreektempo.

Houding

- ✓ De leerling neemt een gemakkelijke houding aan.
- ✓ De leerling staat stil en wiebelt niet.
- ✓ De leerling staat niet te prullen met een pen, potlood, mouw van zijn/haar trui...

Bespreking van vier elementen

- ✓ De groep bespreekt minstens vier elementen uit de werkbundel.
- ✓ De elementen worden duidelijk uitgelegd aan de medeleerlingen.

Creatieve presentatie

- ✓ De leerlingen presenteren hun werkstuk op een creatieve manier.

Houding binnen de groep

Dit punt kan pas gegeven worden na het inkijken van de resultaten van de peerevaluatie.

6 Werkbundels

Op de volgende pagina's vindt u de vier werkbundels in deze volgorde:

- 1) 'Limburg tijdens de Grootte Oorlog' vanaf pagina 19;
- 2) 'Eten en drinken tijdens de Grootte Oorlog' vanaf pagina 29;
- 3) 'Ziektes tijdens de Grootte Oorlog' vanaf pagina 37 en
- 4) 'Kinderen tijdens de Grootte Oorlog' vanaf pagina 45.

Deze werkbundels zijn reeds voorzien van de correcte antwoorden.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Limburg tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

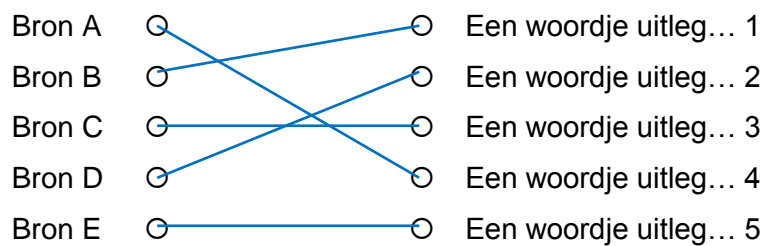
Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

Twee foto's, een fluitje, een kaart van Europa en een kaart met een fietsroute.

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaart'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 WOI in Limburg

2.1 Aanloop Eerste Wereldoorlog

We starten met 'bron A'.

Wat zie je op deze afbeelding?

Een auto waarin een man en een vrouw zitten. Zij worden doodgeschoten door een man die aan de kant van de weg staat.

Surf naar:

✓ www.youtube.com/watch?v=AvL5BPAlxDQ

✓ <http://www.hollandfestival.nl/nl/programmacontent/lespakketten/>
en klik op het paarse vakje 'lespakket Gavrilo Princip'.

Probeer aan de hand van deze info een antwoord te formuleren op de volgende vragen.

Vraag 1

Wie is Gavrillo Princip?

Gavrillo Princip was een klein, fragiel mannetje. Hij werd geboren op 13 juni of juli 1894. Hij was erg trots op zijn Servische achtergrond.

Vraag 2

Wie zijn Franz-Ferdinand en Sophie?

Franz-Ferdinand was de kroonprins van Oostenrijk-Hongarije. Hij was getrouwd met Sophie, een hofdame van lage adel.

Vraag 3

Wat hebben deze drie personen met elkaar te maken?

Gavrillo Princip heeft de kroonprins Franz-Ferdinand en zijn vrouw Sophie vermoord.

2.2 Verloop in België

Neem 'Bron D' erbij.

Duid het volgende aan op de kaart:

- ✓ Duitsland (groen)
- ✓ België (geel)
- ✓ Frankrijk (rood)
- ✓ Nederland (blauw)

2.3 Wapens

Uiteraard gebruikten de soldaten tijdens de Eerste Wereldoorlog veel verschillende wapens. 'Bron C' is hier een voorbeeld van.

Er werd ook gebruik gemaakt van een Italiaanse vlammenwerper. Met dit wapen konden ze tot dertig meter ver vlammen gooien. Alles verschroeide onmiddellijk en vloog in brand. Het gekke is, dat mensen van de brandweer dit wapen hebben bedacht. Geen enkele soldaat droeg dit wapen graag op zijn rug. Als men goed mikte en een schot kon afvuren op de vloeistoftank, ontplofte het volledige toestel.

Hoe zag zo'n vlammenwerper eruit volgens jou? Laat je creativiteit de vrije loop.

Ontwerp van de leerlingen.

1
“Maar plots, een gefluit! Het gefluit dat ik zo goed kende. Nog één en nog één! Ze springen open voor mijn opengesperde ogen op de velden aan de overzijde van de grote weg. (...) Zo dicht bij mij! Huiverend lig ik in de natte gracht, bevend voor de dood. Ze fluiten, ontploffen, fluiten en ontploffen, almaar door. Zo dicht! De kilheid bekruipt me terwijl mijn hart bonst tegen de aarde. Het duurt, het duurt zo lang, die regen van ...”

Jeroom Leuridan, een Belgische soldaat

Over welk wapen heeft deze soldaat het? Leg uit.

Een granaat. De soldaten moeten allereerst een pinnetje uit de granaat trekken en ze dan weggooien. Net zoals de Belgische soldaat schrijft maken ze dan een fluitend geluid en springen ze open.

Geef nog drie voorbeelden van mogelijke wapens tijdens de Eerste Wereldoorlog.

- 1) *Geweer*.....
- 2) *Bajonet*.....
- 3) *Kanon*.....

¹ CHIELENS, W., De kijkkast van Kobe, Hasselt – Amsterdam, Clavis Uitgeverij, 2006, 93 pagina's.

Neem 'bron B' erbij.

Lars vertelt:

“Vorige zomer gingen we met de scouts naar de zee. Op een avond trokken we naar een groot duin. We hoorden de zee ruisen en voelden de wind waaien. Toen het helemaal donker was brachten de leiders ons allemaal naar aparte plekjes. Daar moesten we wachten tot er een signaal kwam. Het wachten duurde lang. Opeens hoorden we een fluitje. Iedereen begon heel erg hard te rennen. We schreeuwden en gilden om de angst te verdrijven en om snel weer samen te zijn. We moesten op het strand geraken zonder dat we getikt werden door een leider. Één van de leiders kon mij vangen...

Je hebt net gelezen waarvoor het fluitje gebruikt werd door de leiders van Lars. Kan je hieruit ook afleiden waarvoor het fluitje gebruikt werd door de soldaten?

Als Lars het fluitje hoort moet hij zijn schuilplaats verlaten en naar het strand rennen zonder getikt te worden door de leiders. Als de soldaten het fluitje hoorden moesten ze richting het Niemandland rennen. Ze moesten aanvallen.

Neem 'bron E' erbij. Wat is dit?

Een fietsroute.....

Wat heeft dit met de Eerste Wereldoorlog te maken denk je?

Deze fietsroute volgt de weg van de dodendraad. Misschien heeft de dodendraad iets te maken met WOI.

Surf naar <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>.

Probeer op deze site een antwoord te vinden op de volgende vragen.

Vraag 1

Wat was 'de dodendraad'?

De dodendraad was een elektrische versperring aan de grens tussen België en Nederland tijdens WOI.

Vraag 2

Wanneer werd de dodendraad opgebouwd?

In april en mei 1915 zijn de werken begonnen. Op 24 juli 1915 werd de draad van stroom voorzien.

Vraag 3

Door wie werd de dodendraad opgericht?

Hij werd opgericht in opdracht van het Duitse bezettingsleger.

Vraag 4

Voor hoeveel slachtoffers heeft de dodendraad gezorgd?

De cijfers lopen uiteen van enkele tientallen tot vijfduizend.

Vraag 5

Wat is jouw mening over de dodendraad?

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Eten en drinken tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

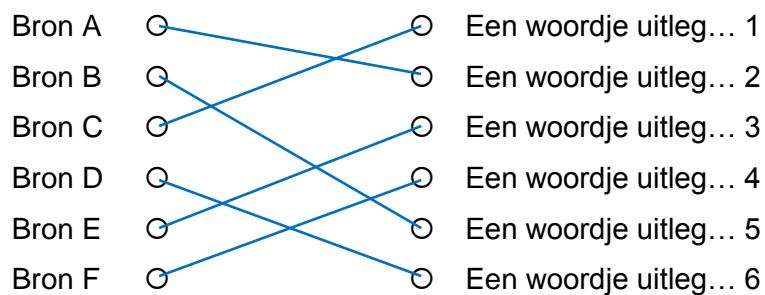
Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

*Een brooddoos, een getuigenis, afbeeldingen en een doosje
aardappelmeel.....*

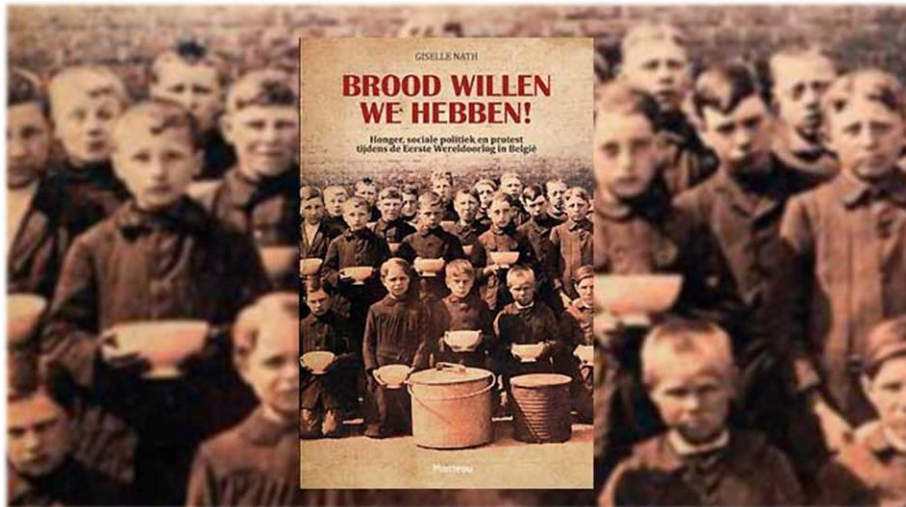
.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 Eten en drinken tijdens WOI

Giselle Nath – Brood willen we hebben!

Giselle Nath heeft het boek 'Brood willen we hebben!' geschreven. Hoe denk je dat de toestand was tijdens WOI? Hadden de mensen genoeg te eten?

Er was niet genoeg eten voor iedereen. Veel mensen leden honger.

.....

Neem 'bron A' er even bij. In de brooddoos vind je een aantal kaartjes. Schrijf op de groene kaartjes enkele lekkernijen die bij jouw thuis in de kast liggen. Schrijf op de rode kaartjes enkele producten die de mensen aten tijdens WOI.

2.1 Voeding

Neem 'bron C' erbij. Wat zie je op de afbeelding?

Gebakjes, koekjes, patisserie.....
.....

Waarom denk je dat er een reglement kwam op het bakken van koekjes en gebakjes?

Koekjes en gebakjes zijn duurder dan gewoon brood. Ze wilden de producten gebruiken om vooral brood te bakken.

Je hebt 'bron E' nodig. Wat is dit?

Aardappelmeel.....

Omdat er een gebrek was aan grondstoffen, moest men op zoek naar andere producten. Zo werd het brood voortaan gemaakt van aardappelmeel en werd er confituur gemaakt van wortelen.

Neem 'bron B' erbij. Lees deze bron aandachtig.

Hoe gingen de soldaten om met de bevolking? Hielden ze rekening met hen?

De soldaten stonden boven de bevolking. Ze hielden geen rekening met hen.

Waarom merk je dat er, ook voor de soldaten, niet genoeg voedsel was? Toon aan met een voorbeeld uit de tekst.

Als de Duitsers iets nodig hadden, pakte ze het gewoon. Ze deden het eerst met de konijnen en nu ook met een varken.

2.2 Voedselhulp

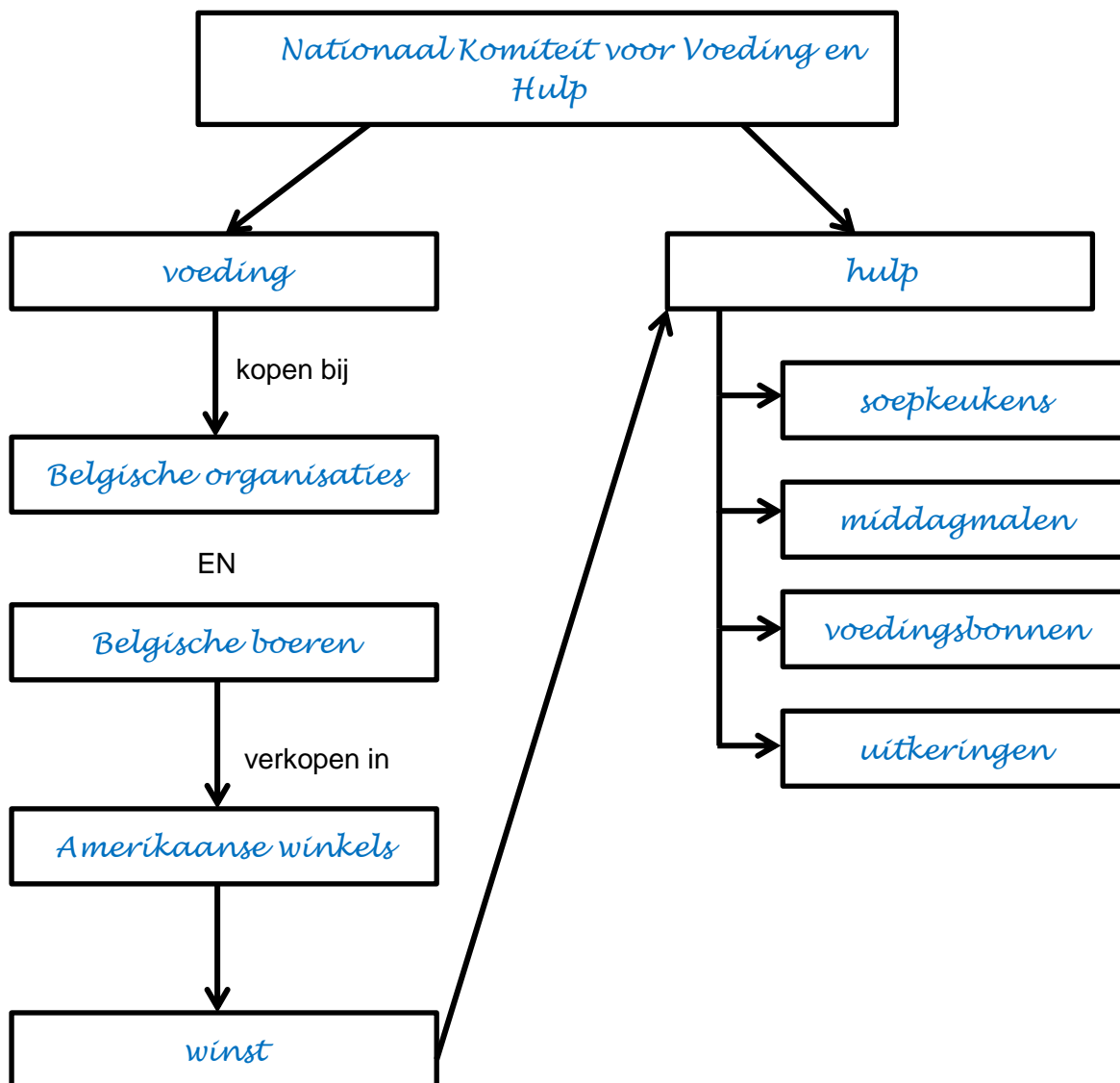
Neem 'bron F' erbij. Wat staat er op de foto?

Nationaal Komiteit voor voeding en hulp.....

Het Nationaal Komiteit bestond uit twee afdelingen, namelijk *hulp*..... en *voeding*.....

Als je onderstaande woorden op de juiste plaats invult in onderstaand schema, kom je te weten hoe het Nationaal Komiteit functioneerde.

Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp – Hulp – Soepkeukens – Belgische organisaties – Amerikaanse winkels – Middagmalen – Voedingsbonnen (zie 'bron D') – Voeding – Belgische boeren – Winst – Uitkeringen

2.3 Hongersnood?

Er wordt maar zelden gesproken over hongersnood in België tijdens WOI. Onderzoekers hebben niet voldoende informatie over het aantal geboortes en het aantal sterfgevallen. Het is moeilijk om deze informatie terug te vinden over het verleden en in tijden van oorlog gaat veel informatie verloren.

Wat betekent het woord 'hongersnood'? Zoek dit op in een woordenboek of op het internet.

Nijpend gebrek aan voedsel.

.....

Elisa Nampombo woont in Cumbila. Dat is een afgelegen dorpje in het hartje van het Zuid-Afrikaanse land Angola. In dat land is het 27 jaar lang oorlog geweest. De wapenstilstand werd in april 2002 ondertekend. Door de oorlog leeft de bevolking nu in armoede. Over het hele land liggen bommen verstopt onder de grond. Dat zijn landmijnen.

Elisa had vijf kinderen. Vier kinderen zijn gestorven van de honger. Elisa en haar vijfde kind proberen te overleven op bladeren van bomen en struiken, insecten en gekookt rattenvlees.

Ondertussen zitten de restaurants in de hoofdstad van het land overvol. De mensen eten er kreeft en drinken er wijn. Angola heeft erg veel olie in de grond en daar wordt veel geld voor betaald. De mensen die handel drijven in olie, zijn dus erg rijk. De arme bewoners van de afgelegen dorpjes worden helemaal vergeten.

Som drie mogelijke oorzaken op van hongersnood:

- 1) *oorlog*.....
- 2) *misoogsten*.....
- 3) *armoede*.....

Vergelijk het verhaal van Elisa met het verhaal van de elfjarige Madeleine (bron B). Wie zijn de armen? Wie zijn de rijke(re)n? Met wie wordt er geen rekening gehouden?

In het verhaal van Elisa is haar gezin arm en zijn de handelaars rijk.

De handelaars houden geen rekening met de armen. In het verhaal

van Madeleine is haar gezin armer dan de soldaten. De soldaten

houden geen rekening met hen.

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

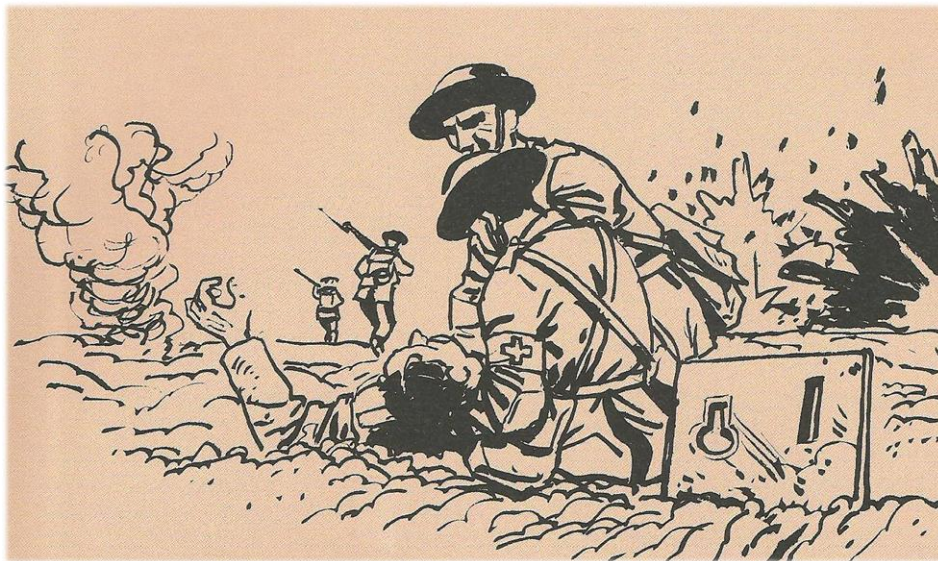
WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Ziektes tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

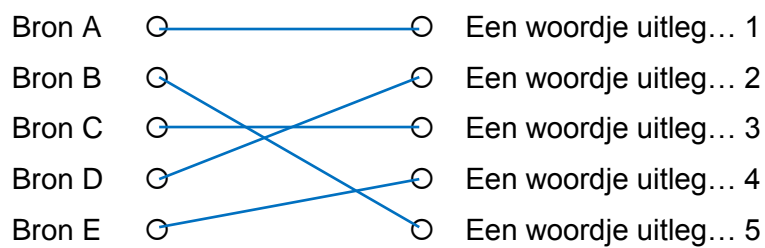
Een zakdoek, een kaart, een getuigenis, een foto en een thermometer.

.....

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 Ziektes tijdens WOI

We starten met 'bron A'.

Omdat de soldaten nog geen gasmaskers hadden, werd er een andere bescherming gezocht tegen het inademen van het gas. Ze moesten op hun zakdoek plassen en die voor hun gezicht houden.

Als je aandachtig naar de tekeningen kijkt, kan je het juiste woord invullen op de stippellijn. Op die manier kom je wat meer te weten over het gebruikte gas.

Een andere naam voor het gebruikte gas is *gif*..... -gas of *mosterd*..... -gas.

De gaswolk had een *gele*..... of een *groene*..... kleur.

Eerst werd het gas verspreid door honderden *gasflessen*..... te openen. Later werden er

gas- *bommen*..... gemaakt.

Als je in aanraking kwam met het gas, kon dit vervelende kwalen tot gevolg hebben. Je huid

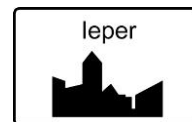

werd er rood van en je kreeg overal gele blaren. Ook je *ogen*..... konden aangetast

worden. Daarnaast kon je ook moeilijkheden krijgen met je ademhaling en velen voelden

zich erg *misselijk*.....

Het mosterdgas dat de Duitsers in 1917 voor het eerst aan het front in *Ieper*.....

gebruikten, wordt nu nog steeds 'leperiet' genoemd.

Neem 'bron B' erbij.

Tijdens WO1 brak er een nieuwe, onbekende ziekte uit, die later genoemd werd naar dit land.

We hebben het dan over 'de *Spaanse*..... griep.

Hierboven zie je twee aanplakbiljetten. Deze werden verspreid bij de ontdekking van de Spaanse griep. Bestudeer beide afbeeldingen.

Waren de mensen bang om besmet te worden met de Spaanse griep? Leg uit.

Ja, op de aanplakbiljetten staan middeltjes om de ziekte te voorkomen of te genezen.

Wie liep een grotere kans om besmet te raken?

Mensen die hoesten, verkouden zijn of keelpijn hebben.

Op de bovenstaande afbeelding zie je een doodsbericht van een 44-jarige vrouw die stierf aan de Spaanse griep. Hoelang was zij ziek? Wat kan je dan besluiten over de ziekte?

De vrouw was slechts vijf dagen ziek. De ziekte wordt dus snel erger en dodelijk.

Raadpleeg 'bron C'.

Beschrijf kort wat er verteld wordt.

Deze man was vroeger soldaat en heeft soms nog enge dromen. Een vriend van hem werd zelfs gek van de oorlog.

Denk je dat dit beschouwd werd als een ziekte?

Ja/Nee.....

Zoek op het internet wat meer informatie op over 'Shellshock'.

Koppel 'bron C' aan de informatie die je kan vinden.

Eigen antwoord van de leerlingen.

Neem 'bron D' erbij. Bestudeer de afbeelding goed. Wat zie je?

Loopgraven.....

Hoe waren de omstandigheden in de loopgraven?

Koud, vochtig, nat, modder...

Een gevolg hiervan was 'loopgravenvoet'. De soldaten hadden geen aangepast schoeisel om in de loopgraven te verblijven. Hun voeten zwollen op en werden rood en gevoelloos. De pijn werd steeds heviger. Uiteindelijk werden de zenuwen aangetast.

Wist je dat...

de soldaten die vochten voor Napoleon ook al leden aan de aandoening 'loopgravenvoet'?

We sluiten af met 'bron E'. Wat is dit? Waarvoor gebruik je het?

Een thermometer, om je koorts te meten.

Naast loopgravenvoet, leden sommige soldaten ook aan loopgravenkoorts.

De koorts kon oplopen tot zo'n negenendertig graden Celsius. Men had pijn in gewrichten, spieren en botten.

Wist je dat...

er nog een derde 'loopgravenziekte' bestond? De soldaten konden ook lijden aan 'loopgravenmond'. Dat kregen ze door vaak te moeten eten met vuil bestek of zelfs gewoon met vuile handen. Hun voeding was ook helemaal niet afwisselend. Hun tandvlees zwol op en bloedde gemakkelijk. Soms kreeg het tandvlees zelfs een grijsachtige kleur.

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Kinderen tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

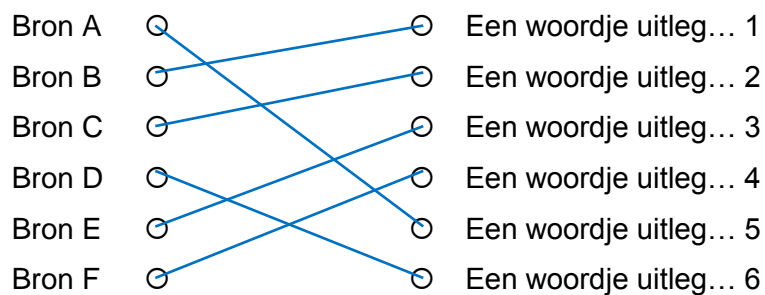
Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

Een barbiepop, knikkers, steentjes, een knoop, garen, foto's en een fragment uit een boek.

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

2 Onderwijs tijdens WO1

Neem 'bron E' erbij. Wat zie je op deze foto?

Een kleuterklas, een klas uit het lager onderwijs en een klas uit het secundair onderwijs.

Hoe denk je dat het onderwijs was opgedeeld voor 1950?

Eigen mening van de leerlingen.

.....

Wist je dat...

de kinderen vroeger meestal alleen maar tijdens het derde trimester naar de kleuterschool gingen?

Wist je dat...

het lager onderwijs vroeger was opgedeeld in acht leerjaren?

Plaats onderstaande vaardigheden bij de juiste school.

strijken - lapjes stof uitrafelen – haken – naaien - spelen met lege luciferdoosjes – figuurtjes uitprikken – wassen

KLEUTERONDERWIJS

*lapjes stof
uitrafelen*

*spelen met lege
luciferdoosjes*

*figuurtjes
uitprikken*

LAGER ONDERWIJS

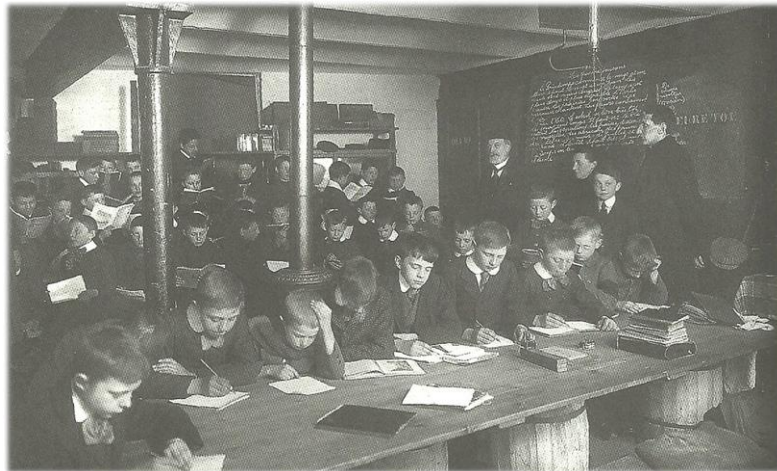
strijken

haken

naaien

wassen

Kijk goed naar de twee onderstaande foto's. Wat kan je zeggen over de foto van vroeger?
 Wat kan je vertellen over de foto van nu? Wat zijn de verschillen?

Schooljaar 1914-1915

Schooljaar 2013-2014

	Vroeger	Nu
Klaslokaal:	<i>Primitieve banken en stoelen, alleen een krijtbord, sober, te klein...</i>	<i>Mooie banken en stoelen, krijtbord, whiteboard, smartboard, leuke kleuren, schilderijen en foto's aan de muur...</i>
Leerlingen:	<i>Schooluniformen, jongens apart en meisjes apart, grote groepen...</i>	<i>Iedereen heeft zijn eigen kledingstijl, jongens en meisjes gemengd...</i>

2.1 Schoolkolonies in België

Neem 'bron F' erbij. Lees deze bron aandachtig. Los daarna de vragen op.

Vraag 1

Waarom worden de kinderen weggehaald uit hun vertrouwde omgeving?

De scholen in de buurt zijn gesloten. De kinderen kunnen naar school gaan in een veiligere buurt.

Vraag 2

Waar werden de kinderen heen gebracht?

Schoolkolonies......

Vraag 3

Hoe werden deze kinderen wel eens genoemd?

Enfant de l'Yser......

Vraag 4

Hoe is het leven voor de kinderen in deze schoolkolonies?

Het leven in een schoolkolonie wordt heel mooi voorgesteld aan de buitenwereld, maar in het echt ondervinden de kinderen weinig van dat mooie leven.

.....

Vraag 5

Wanneer mochten de kinderen weer naar huis?

Na het ondertekenen van de wapenstilstand.

.....

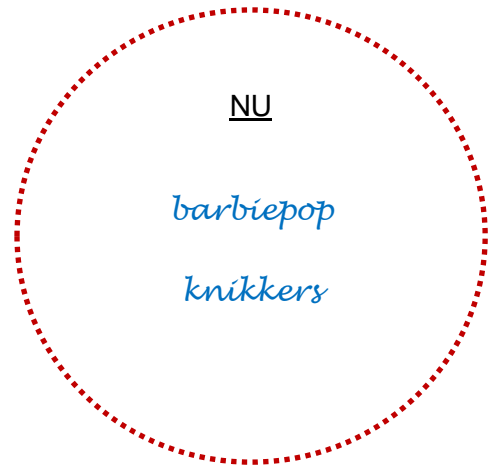
Wist je dat...

de grote vakantie vroeger pas tijdens de laatste week van augustus begon en duurde tot eind september? Op die manier konden de kinderen thuis of bij een boer in de buurt helpen met de aardappeloogst.

3 Ontspanning tijdens WOI

Je hebt 'bron A', 'bron B', 'bron C' en 'bron D' nodig.

Met welke voorwerpen spelen jullie nu nog steeds? Met welke voorwerpen speelde men vroeger?

Vroeger waren de jongens dol op knikkeren. Iedereen had zijn eigen stel knikkers. Als de kinderen geen knikkers hadden, speelden ze met steentjes.

Er bestond één populair spelletje 'slangknikkeren'.

Spelregels

Er wordt een slang op de grond getekend. In het midden van de kop van de slang maak je een kuiltje. Je begint het spel aan de staart van de slang. Iedereen mag om beurt zijn knikker in de slang gooien. Je kan de tegenstanders uitschakelen door zijn knikker buiten de lijnen te schieten. Wiens knikker als eerste in het kuiltje ligt is gewonnen.

Maak hieronder een tekening over het spelletje 'slangknikkeren'.

Wist je dat...

de mensen in sommige streken een ander woord gebruiken voor 'knikkeren'? In Limburg zegt men 'kliitsen' en in West-Vlaanderen is knikkeren hetzelfde als 'marbelen'.

De meisjes hielden erg van allerlei balspelen. Ook zij hadden een favoriet spelletje.

Spelregels

Alle meisjes gaan op een rij staan. Één meisje staat met haar rug naar alle anderen gericht. Zij heeft de bal. Ze gooit de bal over haar hoofd naar de anderen, maar ze mag niet kijken wie hem opvangt. De andere meisjes gaan zo snel mogelijk weer in een rij staan met hun handen op hun rug. Het meisje dat de bal gooide moet nu raden wie de bal heeft. Terwijl zingen ze: "Un, deux, trois, qui a la balle? Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan." Of "Alle kwakie allebal! Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan."

Verzin nu zelf enkele zinnen die je zou kunnen zingen tijdens het spelen van dit spel.

Ontwerp van de leerlingen.

Vandaag de dag is er geen tekort aan speelgoed voor kinderen. Je kan het niet gek genoeg bedenken of het staat in de speelkamer. Overvolle speelgoedwinkels en allerhande multimedia zijn voor handen. Vroeger was dat niet het geval. Er bestond maar weinig speelgoed en het was vaak erg duur.

Daarom knutselden de kinderen soms zelf hun speelgoed in elkaar.

Welk speeltuigje zou jij zelf in elkaar kunnen knutselen? Leg uit.

Ontwerp van de leerlingen.

5 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Limburg tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

.....

.....

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

Bron A	☐	☐	Een woordje uitleg... 1
Bron B	☐	☐	Een woordje uitleg... 2
Bron C	☐	☐	Een woordje uitleg... 3
Bron D	☐	☐	Een woordje uitleg... 4
Bron E	☐	☐	Een woordje uitleg... 5

2 WOI in Limburg

2.1 Aanloop Eerste Wereldoorlog

We starten met 'bron A'.

Wat zie je op deze afbeelding?

.....

.....

.....

Surf naar:

- ✓ www.youtube.com/watch?v=AvL5BPAlxDQ

- ✓ www.hollandfestival.nl/nl/programmacontent/lespakketten/
en klik op het paarse vakje 'lespakket Gavrilo Princip'.

Probeer aan de hand van deze info een antwoord te formuleren op de volgende vragen.

Vraag 1

Wie is Gavrillo Princip?

.....

.....

Vraag 2

Wie zijn Franz-Ferdinand en Sophie?

.....

.....

Vraag 3

Wat hebben deze drie personen met elkaar te maken?

.....

.....

2.2 Verloop in België

Neem 'bron D' erbij.

Duid het volgende aan op de kaart:

- ✓ Duitsland (groen)
- ✓ België (geel)
- ✓ Frankrijk (rood)
- ✓ Nederland (blauw)

2.3 Wapens

Uiteraard gebruikten de soldaten tijdens de Eerste Wereldoorlog veel verschillende wapens. 'Bron C' is hier een voorbeeld van.

Er werd ook gebruik gemaakt van een Italiaanse vlammenwerper. Met dit wapen konden ze tot dertig meter ver vlammen gooien. Alles verschroeide onmiddellijk en vloog in brand. Het gekke is, dat mensen van de brandweer dit wapen hebben bedacht. Geen enkele soldaat droeg dit wapen graag op zijn rug. Als men goed mikte en een schot kon afvuren op de vloeistoftank, ontplofte het volledige toestel.

Hoe zag zo'n vlammenwerper eruit volgens jou? Laat je creativiteit de vrije loop.

1
“Maar plots, een gefluit! Het gefluit dat ik zo goed kende. Nog één en nog één! Ze springen open voor mijn opengesperde ogen op de velden aan de overzijde van de grote weg. (...) Zo dicht bij mij! Huiverend lig ik in de natte gracht, bevend voor de dood. Ze fluiten, ontploffen, fluiten en ontploffen, almaar door. Zo dicht! De kilheid bekruipt me terwijl mijn hart bonst tegen de aarde. Het duurt, het duurt zo lang, die regen van ...”

Jeroom Leuridan, een Belgische soldaat

Over welk wapen heeft deze soldaat het? Leg uit.

.....
.....
.....
.....

Geef nog drie voorbeelden van mogelijke wapens tijdens de Eerste Wereldoorlog.

- 1)
- 2)
- 3)

¹ CHIELENS, W., De kijkkast van Kobe, Hasselt – Amsterdam, Clavis Uitgeverij, 2006, 93 pagina's.

Neem 'bron B' erbij.

Lars vertelt:

“Vorige zomer gingen we met de scouts naar de zee. Op een avond trokken we naar een groot duin. We hoorden de zee ruisen en voelden de wind waaien. Toen het helemaal donker was brachten de leiders ons allemaal naar aparte plekjes. Daar moesten we wachten tot er een signaal kwam. Het wachten duurde lang. Opeens hoorden we een fluitje. Iedereen begon heel erg hard te rennen. We schreeuwden en gilden om de angst te verdrijven en om snel weer samen te zijn. We moesten op het strand geraken zonder dat we getikt werden door een leider. Één van de leiders kon mij vangen...”

Je hebt net gelezen waarvoor het fluitje gebruikt werd door de leiders van Lars. Kan je hieruit ook afleiden waarvoor het fluitje gebruikt werd door de soldaten?

.....
.....
.....
.....

Neem 'bron E' erbij. Wat is dit?

.....

Wat heeft dit met de Eerste Wereldoorlog te maken denk je?

.....
.....

Surf naar <http://www.dodendraad.org/index.php/teksten3/algemene-geschiedenis>.

Probeer op deze site een antwoord te vinden op de volgende vragen.

Vraag 1

Wat was 'de dodendraad'?

.....
.....

Vraag 2

Wanneer werd de dodendraad opgebouwd?

.....
.....

Vraag 3

Door wie werd de dodendraad opgericht?

.....
.....

Vraag 4

Voor hoeveel slachtoffers heeft de dodendraad gezorgd?

.....
.....

Vraag 5

Wat is jouw mening over de dodendraad?

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

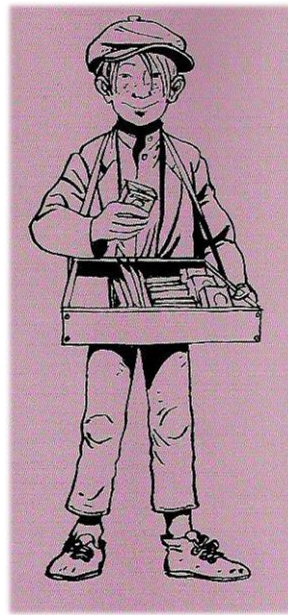
WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Eten en drinken tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

.....

.....

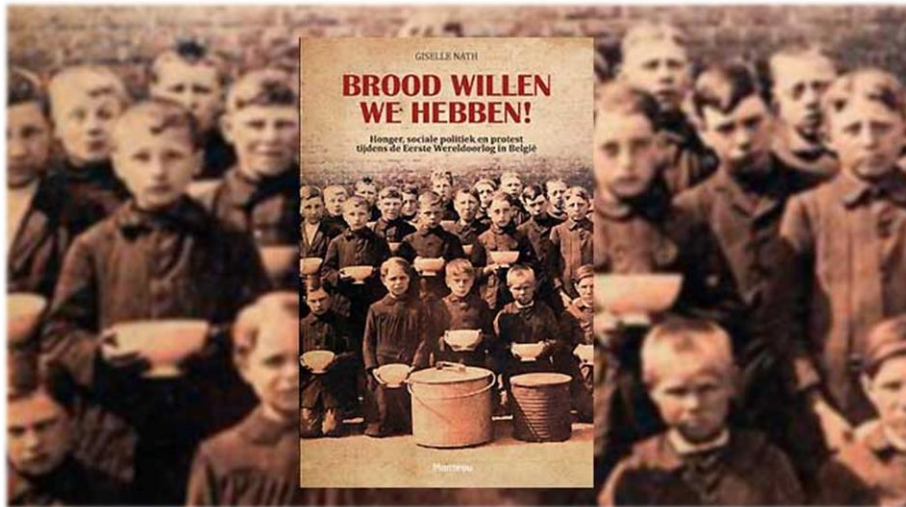
.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

Bron A	☐	☐	Een woordje uitleg... 1
Bron B	☐	☐	Een woordje uitleg... 2
Bron C	☐	☐	Een woordje uitleg... 3
Bron D	☐	☐	Een woordje uitleg... 4
Bron E	☐	☐	Een woordje uitleg... 5
Bron F	☐	☐	Een woordje uitleg... 6

2 Eten en drinken tijdens WOI

Giselle Nath – Brood willen we hebben!

Giselle Nath heeft het boek 'Brood willen we hebben!' geschreven. Hoe denk je dat de toestand was tijdens WOI? Hadden de mensen genoeg te eten?

.....

.....

Neem 'bron A' er even bij. In de brooddoos vind je een aantal kaartjes. Schrijf op de groene kaartjes enkele lekkernijen die bij jouw thuis in de kast liggen. Schrijf op de rode kaartjes enkele producten die de mensen aten tijdens WOI.

2.1 Voeding

Neem 'bron C' erbij. Wat zie je op de afbeelding?

.....
.....

Waarom denk je dat er een reglement kwam op het bakken van koekjes en gebakjes?

.....
.....

Je hebt 'bron E' nodig. Wat is dit?

.....

Omdat er een gebrek was aan grondstoffen, moest men op zoek naar andere producten. Zo werd het brood voortaan gemaakt van aardappelmeel en werd er confituur gemaakt van wortelen.

Neem 'bron B' erbij. Lees deze bron aandachtig.

Hoe gingen de soldaten om met de bevolking? Hielden ze rekening met hen?

.....
.....

Waarom merk je dat er, ook voor de soldaten, niet genoeg voedsel was? Toon aan met een voorbeeld uit de tekst.

.....
.....

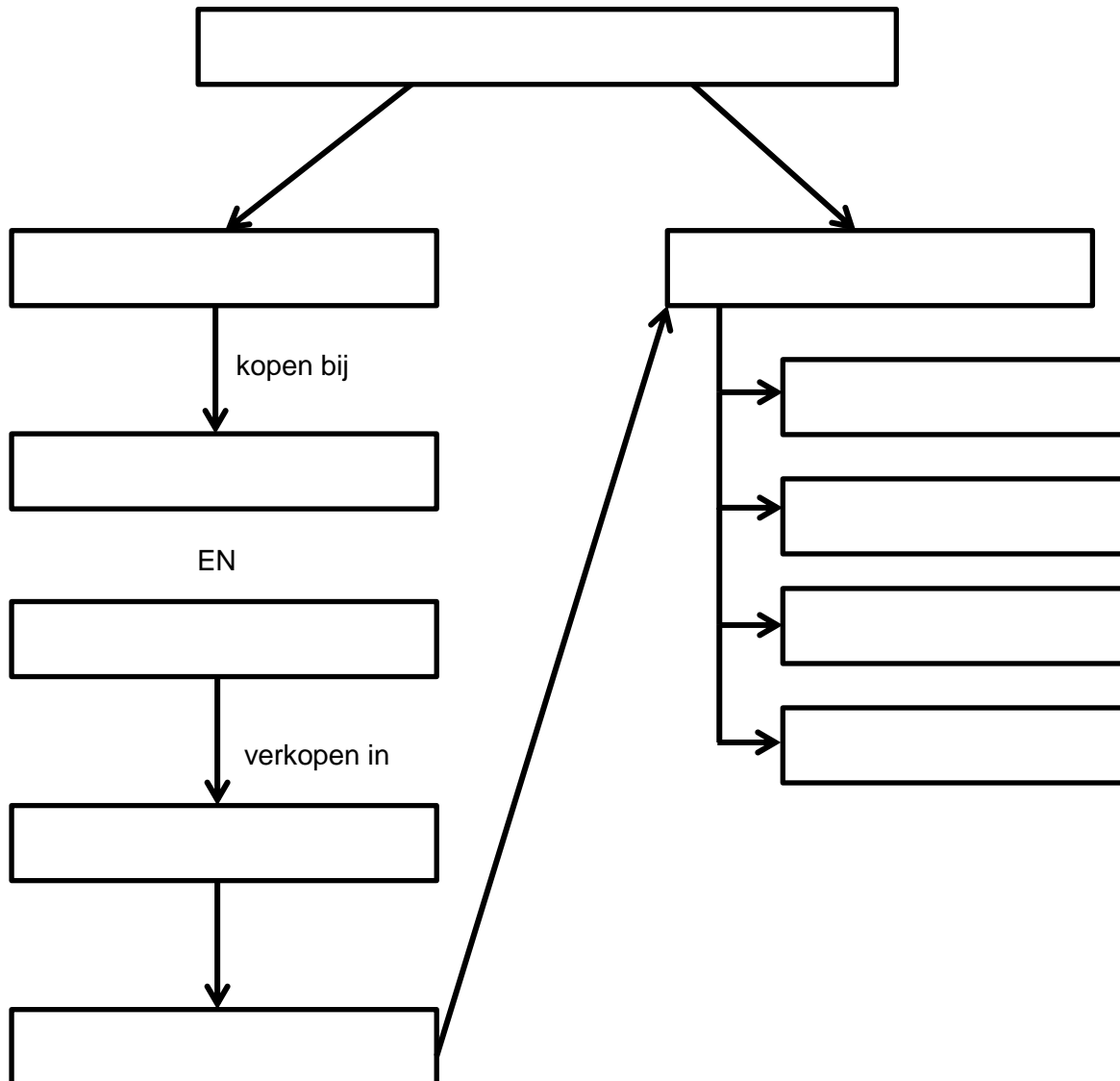
2.2 Voedselhulp

Neem 'bron F' erbij. Wat staat er op de foto?

.....
Het Nationaal Komiteit bestond uit twee afdelingen, namelijk en
.....

Als je onderstaande woorden op de juiste plaats invult in onderstaand schema, kom je te weten hoe het Nationaal Komiteit functioneerde.

*Nationaal Komiteit voor Voeding en Hulp – Hulp – Soepkeukens – Belgische organisaties –
Amerikaanse winkels – Middagmalen – Voedingsbonnen (zie 'bron D') – Voeding –
Belgische boeren – Winst – Uitkeringen*

2.3 Hongersnood?

Er wordt maar zelden gesproken over hongersnood in België tijdens WOI. Onderzoekers hebben niet voldoende informatie over het aantal geboortes en het aantal sterfgevallen. Het is moeilijk om deze informatie terug te vinden over het verleden en in tijden van oorlog gaat veel informatie verloren.

Wat betekent het woord 'hongersnood'? Zoek dit op in een woordenboek of op het internet.

.....
.....

Elisa Nampombo woont in Cumbila. Dat is een afgelegen dorpje in het hartje van het Zuid-Afrikaanse land Angola. In dat land is het 27 jaar lang oorlog geweest. De wapenstilstand werd in april 2002 ondertekend. Door de oorlog leeft de bevolking nu in armoede. Over het hele land liggen bommen verstopt onder de grond. Dat zijn landmijnen.

Elisa had vijf kinderen. Vier kinderen zijn gestorven van de honger. Elisa en haar vijfde kind proberen te overleven op bladeren van bomen en struiken, insecten en gekookt rattenvlees.

Ondertussen zitten de restaurants in de hoofdstad van het land overvol. De mensen eten er kreeft en drinken er wijn. Angola heeft erg veel olie in de grond en daar wordt veel geld voor betaald. De mensen die handel drijven in olie, zijn dus erg rijk. De arme bewoners van de afgelegen dorpjes worden helemaal vergeten.

Som drie mogelijke oorzaken op van hongersnood:

- 1)
- 2)
- 3)

Vergelijk het verhaal van Elisa met het verhaal van de elfjarige Madeleine (bron B). Wie zijn de armen? Wie zijn de rijke(re)n? Met wie wordt er geen rekening gehouden?

.....
.....
.....
.....

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

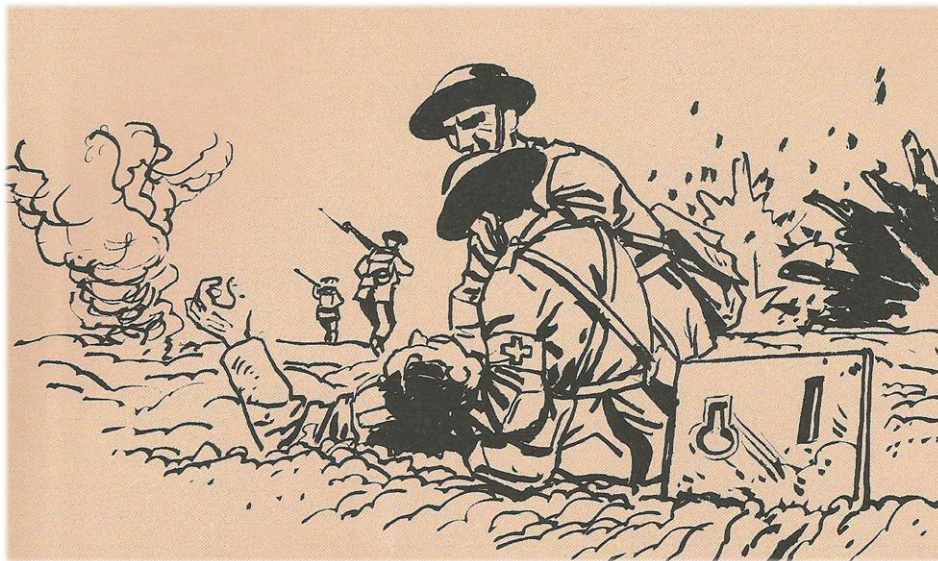
WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Ziektes tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

.....

.....

.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

Bron A	☐	☐	Een woordje uitleg... 1
Bron B	☐	☐	Een woordje uitleg... 2
Bron C	☐	☐	Een woordje uitleg... 3
Bron D	☐	☐	Een woordje uitleg... 4
Bron E	☐	☐	Een woordje uitleg... 5

2 Ziektes tijdens WO1

We starten met 'bron A'.

Omdat de soldaten nog geen gasmaskers hadden, werd er een andere bescherming gezocht tegen het inademen van het gas. Ze moesten op hun zakdoek plassen en die voor hun gezicht houden.

Als je aandachtig naar de tekeningen kijkt, kan je het juiste woord invullen op de stippellijn. Op die manier kom je wat meer te weten over het gebruikte gas.

Een andere naam voor het gebruikte gas is -gas of -gas.

De gaswolk had een of een kleur.

Eerst werd het gas verspreid door honderden te openen. Later werden er

gas- gemaakt.

Als je in aanraking kwam met het gas, kon dit vervelende kwalen tot gevolg hebben. Je huid

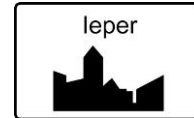

werd er rood van en je kreeg overal gele blaren. Ook je konden aangetast

worden. Daarnaast kon je moeilijkheden krijgen met je ademhaling en velen voelden

zich erg

Het mosterdgas dat de Duitsers in 1917 voor het eerst aan het front in

gebruikten, wordt nu nog steeds 'leperiet' genoemd.

Neem 'bron B' erbij.

Tijdens WOI brak er een nieuwe, onbekende ziekte uit, die later genoemd werd naar dit land.

We hebben het dan over 'de griep.

Hierboven zie je twee aanplakbiljetten. Deze werden verspreid bij de ontdekking van de Spaanse griep. Bestudeer beide afbeeldingen.

Waren de mensen bang om besmet te worden met de Spaanse griep? Leg uit.

.....
.....

Wie liep een grotere kans om besmet te raken?

.....
.....

Op de bovenstaande afbeelding zie je een doodsbericht van een 44-jarige vrouw die stierf aan de Spaanse griep. Hoelang was zij ziek? Wat kan je dan besluiten over de ziekte?

.....

.....

.....

Raadpleeg 'bron C'.

Beschrijf kort wat er verteld wordt.

.....

.....

Denk je dat dit beschouwd werd als een ziekte?

.....

Zoek op het internet wat meer informatie op over 'Shellshock'.

Koppel 'bron C' aan de informatie die je kan vinden.

.....

.....

.....

.....

Neem 'bron D' erbij. Bestudeer de afbeelding goed. Wat zie je?

.....

Hoe waren de omstandigheden in de loopgraven?

.....

.....

Een gevolg hiervan was 'loopgravenvoet'. De soldaten hadden geen aangepast schoeisel om in de loopgraven te verblijven. Hun voeten zwollen op en werden rood en gevoelloos. De pijn werd steeds heviger. Uiteindelijk werden de zenuwen aangetast.

Wist je dat...

de soldaten die vochten voor Napoleon ook al leden aan de aandoening 'loopgravenvoet'?

We sluiten af met 'bron E'. Wat is dit? Waarvoor gebruik je het?

.....
.....

Naast loopgravenvoet, leden sommige soldaten ook aan loopgravenkoorts.

De koorts kon oplopen tot zo'n negenendertig graden Celsius. Men had pijn in gewrichten, spieren en botten.

Wist je dat...

er nog een derde 'loopgravenziekte' bestond? De soldaten konden ook lijden aan 'loopgravenmond'. Dat kregen ze door vaak te moeten eten met vuil bestek of zelfs gewoon met vuile handen. Hun voeding was ook helemaal niet afwisselend. Hun tandvles zwol op en bloedde gemakkelijk. Soms kreeg het tandvles zelfs een grijsachtige kleur.

4 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

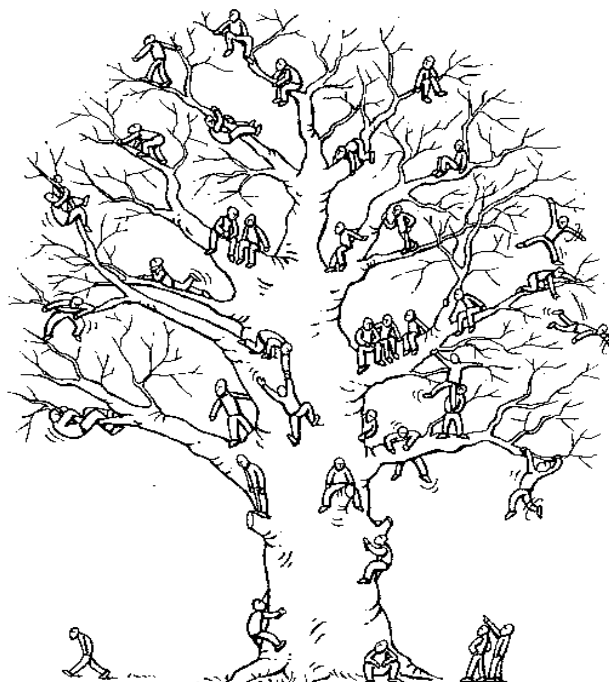
3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

Wereldoorlog I in België

Het dagelijks leven in Limburg en omstreken

Kinderen tijdens de Groote Oorlog

NAAM:

KLAS:

DATUM:

1 Wat zit er in de kijkdoos?

Neem eens een kijkje in de kijkdoos die bij deze bundel hoort. Wat vind je allemaal terug?

.....
.....
.....

1.1 Een woordje uitleg...

In de kijkdoos vond je heel wat materialen terug. Bij al deze materialen hoort een 'Een woordje uitleg...-kaartje'. Probeer de juiste combinaties te vinden.

Bron A	☐	☐	Een woordje uitleg... 1
Bron B	☐	☐	Een woordje uitleg... 2
Bron C	☐	☐	Een woordje uitleg... 3
Bron D	☐	☐	Een woordje uitleg... 4
Bron E	☐	☐	Een woordje uitleg... 5
Bron F	☐	☐	Een woordje uitleg... 6

2 Onderwijs tijdens WO1

Neem 'bron E' erbij. Wat zie je op deze foto?

.....
.....

Hoe denk je dat het onderwijs was opgedeeld voor 1950?

.....
.....

 Wist je dat...

de kinderen vroeger meestal alleen maar tijdens het derde trimester naar de kleuterschool gingen?

 Wist je dat...

het lager onderwijs vroeger was opgedeeld in acht leerjaren?

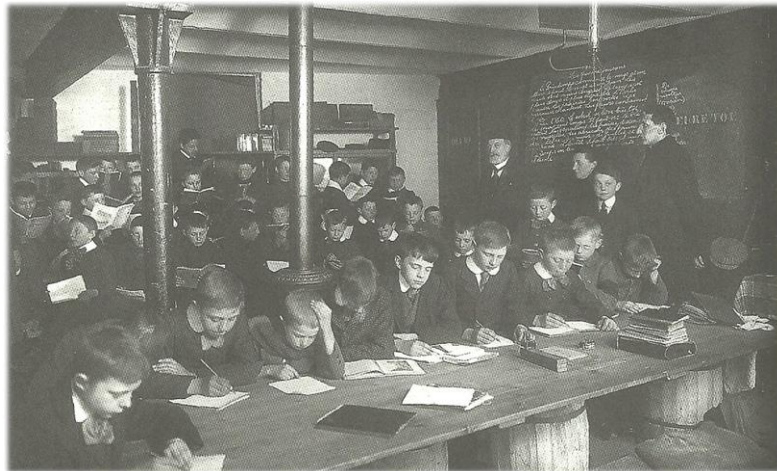
Plaats onderstaande vaardigheden bij de juiste school.

strijken - lapjes stof uitrafelen – haken – naaien - spelen met lege luciferdoosjes – figuurtjes uitprikken – wassen

KLEUTERONDERWIJS

LAGER ONDERWIJS

Kijk goed naar de twee onderstaande foto's. Wat kan je zeggen over de foto van vroeger?
 Wat kan je vertellen over de foto van nu? Wat zijn de verschillen?

Schooljaar 1914-1915

Schooljaar 2013-2014

	Vroeger	Nu
Klaslokaal:		
Leerlingen:		

2.1 Schoolkolonies in België

Neem 'bron F' erbij. Lees deze bron aandachtig. Los daarna de vragen op.

Vraag 1

Waarom worden de kinderen weggehaald uit hun vertrouwde omgeving?

.....
.....

Vraag 2

Waar werden de kinderen heen gebracht?

.....

Vraag 3

Hoe werden deze kinderen wel eens genoemd?

.....

Vraag 4

Hoe is het leven voor de kinderen in deze schoolkolonies?

.....
.....
.....
.....

Vraag 5

Wanneer mochten de kinderen weer naar huis?

.....
.....

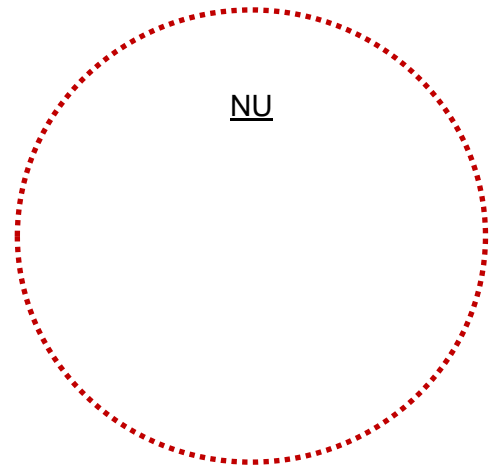
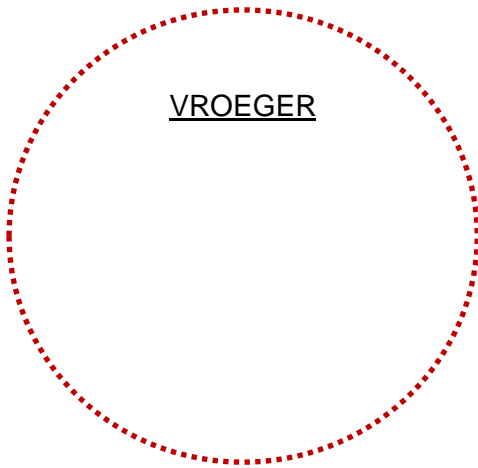
Wist je dat...

de grote vakantie vroeger pas tijdens de laatste week van augustus begon en duurde tot eind september? Op die manier konden de kinderen thuis of bij een boer in de buurt helpen met de aardappeloogst.

3 Ontspanning tijdens WOI

Je hebt 'bron A', 'bron B', 'bron C' en 'bron D' nodig.

Met welke voorwerpen spelen jullie nu nog steeds? Met welke voorwerpen speelde men vroeger?

Vroeger waren de jongens dol op knikkeren. Iedereen had zijn eigen stel knikkers. Als de kinderen geen knikkers hadden, speelden ze met steentjes.

Er bestond één populair spelletje 'slangknikkeren'.

Spelregels

Er wordt een slang op de grond getekend. In het midden van de kop van de slang maak je een kuiltje. Je begint het spel aan de staart van de slang. Iedereen mag om beurt zijn knikker in de slang gooien. Je kan de tegenstanders uitschakelen door hun knikkers buiten de lijnen te schieten. Wiens knikker als eerste in het kuiltje ligt is gewonnen.

Maak hieronder een tekening over het spelletje 'slangknikkeren'.

Wist je dat...

de mensen in sommige streken een ander woord gebruiken voor 'knikkeren'? In Limburg zegt men 'kliitsen' en in West-Vlaanderen is knikkeren hetzelfde als 'marbelen'.

De meisjes hielden erg van allerlei balspelen. Ook zij hadden een favoriet spelletje.

Spelregels

Alle meisjes gaan op een rij staan. Één meisje staat met haar rug naar alle anderen gericht. Zij heeft de bal. Ze gooit de bal over haar hoofd naar de anderen, maar ze mag niet kijken wie hem opvangt. De andere meisjes gaan zo snel mogelijk weer in een rij staan met hun handen op hun rug. Het meisje dat de bal gooide moet nu raden wie de bal heeft. Terwijl zingen ze: "Un, deux, trois, qui a la balle? Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan." of "Alle kwakie allebal! Wie heeft de bal? Draai u om en zeg het dan."

Verzin nu zelf enkele zinnen die je zou kunnen zingen tijdens het spelen van dit spel.

.....
.....
.....
.....

Vandaag de dag is er geen tekort aan speelgoed voor kinderen. Je kan het niet gek genoeg bedenken of het staat in de speelkamer. Overvolle speelgoedwinkels en allerhande multimedia zijn voor handen. Vroeger was dat niet het geval. Er bestond maar weinig speelgoed en het was vaak erg duur.

Daarom knutselden de kinderen soms zelf hun speelgoed in elkaar.

Welk speeltuigje zou jij zelf in elkaar kunnen knutselen? Leg uit.

.....
.....
.....
.....

5 Evaluatie

Na je presentatie mag je jezelf en je groepsleden beoordelen. Hieronder vind je een aantal stellingen. Zet een kruisje op de juiste plaats tussen 'waar' en 'niet waar'.

1. Ieder groepslid werkte mee.

WAAR ----- NIET WAAR

2. Er waren geen conflicten.

WAAR ----- NIET WAAR

3. We hebben goed doorgewerkt.

WAAR ----- NIET WAAR

4. We ondervonden geen praktische problemen tijdens het groepswerk.

WAAR ----- NIET WAAR

In de onderstaande boom vind je heel wat mannetjes terug. Koppel ieder groepslid (ook jezelf) aan een mannetje in de boom. Vond je dat het groepslid goed meewerkte, dan verdient hij/zij een plekje in de kruin. Werd er niet goed meegewerkt, dan bengelt hij/zij ergens aan een takje. Noteer de naam van het groepslid naast de boom en trek een pijltje naar het bijbehorende mannetje.

